

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

EMEVÎLER HAKKINDAKİ RİVAYETLER VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERTAN KILIÇ

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Çelik

BOLU, OCAK - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Ertan KILIÇ tarafından hazırlanan “**EMEVİLER HAKKINDAKİ RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 10/01/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇELİK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Necmi SARI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 08/02/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 15 olarak tespit edilmiştir.

.....

ERTAN KILIÇ

ÖZET

EMEVLER HAKKINDAKİ RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERTAN KILIÇ

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ABDULLAH ÇELİK)

BOLU, OCAK - 2023

(XI + 121)

Emevîler, İslâm tarihinde siyasî ve kültürel hayatta önemli bir yere sahiptir. Güçlü bir kabileye mensup olan Emevîler, İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde siyasî arenada güç sahibi bir ailedir. Emevîler Müslüman olduktan sonra bu konumları nedeniyle Hz. Peygamber ve üç halife tarafından farklı görevlere verilmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra Hz. Hasan'ın hilafeti devretmesi ile yönetimin başına geçen Emevîler, ilk İslâm devletini kurmuşlardır. Ancak izlemiş oldukları siyasî uygulamalar ve Hâşimîlerle olan rekabet nedeniyle Müslümanlar arasında birçok çatışmaya sebebiyet vermişlerdir. Nitekim o dönemlerde yaşanan siyasî anlaşmazlıklar, sadece toplumsal çatışmalarla sınırlı kalmayarak dinî ilimlere ve özellikle hadis rivayetlerine yansımaları olmuştur. Böyle bir siyasî çatışmanın neticesinde taraflar leh ve aleyhte birçok rivayet uydurmuşlardır. Ortaya çıkan rivayetlere karşı hadisçiler de birtakım önlemler alarak bu uydurma faaliyetine engel olmak istemişlerdir. Bu bağlamda çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Emevîler'in tarihi seyri ve Emevî-Hâşimî ilişkilerine değinilmiştir. İkinci bölümde siyasî rivayetlere karşı yaklaşım yöntemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise Emevîler ve Emevîler'in Süfyânî koluna mensup yöneticileri hakkındaki rivayetler sened ve metin yönüyle incelenerek sahih veya sabit olup olmadıkları üzerinde durulmuştur.

ANAHTAR KELİMELELER: Emevî, Hâşimî, Rekabet, Siyaset, Hadis

ABSTRACT

RUMORS ABOUT THE Umayyads AND EVALUATION

MSC THESIS

ERTAN KILIÇ

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCE

(SUPERVISOR: DR. ÖĞR. ABDULLAH ÇELİK)

BOLU, JANUARY 2023

(XI + 121)

Umayyads have an important place in political and cultural life in the history of Islam. The Umayyads, who belong to a powerful tribe, were a powerful family in the political arena in the pre-Islamic and post-Islamic periods. After the Umayyads became Muslims they were called. He was given different duties by the Prophet and the three caliphs. After the period of Khulafa-yi Raşidin the Umayyads who took over the administration after Hasan handed over the caliphate established the first Islamic state. However, due to the political practices they followed and the rivalry with the Hashemites, they caused many conflicts among Muslims. As a matter of fact the political conflicts in those times were not limited to social conflicts but had reflections on religious sciences and especially on hadith narrations. As a result of such a political conflict, the parties fabricated many narrations for and against. Against the emerging narrations, the hadithists wanted to prevent this fabrication activity by taking some precautions. In this context, our study consists of an introduction and three parts. In the first part, the historical course of the Umayyads and the Umayyad-Hashimi relations are mentioned. In the second part methods of approach to political narrations were tried to be determined. Last episode if the narrations about the Umayyads and the rulers of the Umayyads belonging to the Sufyani branch are examined in terms of the document and text and it is emphasized whether they are authentic or stable.

KEYWORDS: Umayyad, Hashemite, Competition, Politics, Hadith

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	ix
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. Emevî Ailesi ve Siyasî konumu	7
1.1 Cahiliye Döneminden Mekke'nin Fethine Kadar Emevîler	7
1.1.1 Câhiliye Dönemi Emevî Hâşimî Rekabeti.....	8
1.1.2 Mekke'nin Fethine Kadar Emevî Hâşimî Rekabeti.....	9
1.2 İslâm Sonrası Emevîler	14
1.2.1 Muâviye b. Ebû Süfyân Dönemi	16
1.2.2 Muâviye Dönemindeki İsyanlar ve İsyanların Bastırılması	18
1.2.3 İslâm'ın Başlangıcından Muâviye'nin Vefatına Kadar Emevî Hâşimî Rekabeti	20
1.2.4 Yezîd b. Muâviye Dönemi	23
1.2.5 Kerbelâ Vakıası	25
İKİNCİ BÖLÜM	30
2. Siyasî Rivayetlere Yaklaşım Yöntemleri.....	30
2.1 Muhaddislerin Yaklaşımı.....	31
2.1.1 Kur'an'a, Sahih Sünnete ve İcmâa Muhalif Olması.....	32
2.1.2 Akla ve Hisse Muhalif Olması	35
2.1.3 Hadis Uyduranın İtirafı.....	36
2.1.4 Rivayetin Gelecekle İlgili Olması	37
2.1.5 Mezhebi veya Bir Grubu Destekleyen.....	37
2.1.6 Birçok Kimsenin Rivayet Etmesi Gereken Hadiseyi Bir Kişinin Rivayet Etmesi	39
2.2 Kelamcılarının Yaklaşımı	40
2.3 Şîa'nın Yaklaşımı	42
2.4 Oryantalistlerin Yaklaşımı.....	45
2.5 Çağdaş Müelliflerin Yaklaşımı.....	47
2.6 Siyasî Rivayetlerin Tahlil Yöntemine Örnek Rivayetler.....	53
2.6.1 Hilafet Otuz Senedir Hadisi.....	53
2.6.2 İki Halife Hadisi	56
2.6.3 Hilafetin Kureyşliliği Hadisi	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	64

3. Emevîler Döneminde Hadis İlmi ve Emevîler Hakkındaki Rivayetler

3.1 Emevîler Döneminde Hadis İlmi	64
3.1.1 İsnad Faaliyetinin Başlaması	65
3.1.2 Cerh ve Ta'dil Faaliyetinin Başlaması	66
3.1.3 Tedvîn Faaliyetinin Başlaması	67
3.1.4 Tasnif Faaliyetinin Başlaması	68
3.1.5 Emevîler Dönemi Rihle Hareketleri	68
3.1.6 Emevî Halifelerinin Hadis Uydurttuğuna Dair İddialar	69
3.2 Emevîler Hakkındaki Rivayetler	72
3.2.1 Hz. Peygamber'in Benî Ümeyye'den Nefret Ettiğine Dair Rivayet	72
3.2.2 İblîs'in Sancağı Kıyamet Gününe Kadar Benî Ümeyye'nin Yanında Olacağına Dair Rivayet.....	72
3.2.3 Hz. Peygamber (s.a.v) Rüyasında Ümeyyeoğullarını Kendi Minberinde Görmesinden Ötürü Üzüldüğüne Dair Rivayet	74
3.2.4 Benî Ümeyye'nin Hüküm Sürmesi Kırka Ulaşınca Allah'ın Kullarını Köle Edineceklerine Dair Rivayet.....	75
3.2.5 Bu Dinin Afetinin Benî Ümeyye Olduğuna Dair Rivayet.....	76
3.2.6 Hz. Peygamber'in Benî Ümeyye'ye Lanet ettiğine Dair Rivayet	77
3.3 Muâviye Hakkındaki Rivayetler.....	77
3.3.1 Öven Rivayetler.....	77
3.3.2 Yeren Rivayetler.....	97
3.4 Yezîd b. Muâviye Hakkındaki Rivayetler	106
3.4.1 Adaleti İlk Körelten Kişi Olacağına Dair Rivayet.....	106
SONUÇ.....	110
KAYNAKLAR	112

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. Emevîler hakkındaki rivayetler.	107
Tablo 3.2. Hz. Muâviye hakkındaki rivayetler.	108
Tablo 3.3. Yezîd b. Muâviye hakkındaki rivayetler.	108

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

b.	: Bin, ibn (oğlu)
bnt.	: Binti (kızı)
BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
bk.	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
H.z.	: Hazreti
h.	: Hicri
öl.	: Ölüm Tarihi
Sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayıncı Yok
Yay.	: Yayınları

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bana yol gösteren, tezin planlanma ve yazım sürecini her an verdiği destek, gösterdiği hoşgörü, sabır ve anlayışla kıymetlendirerek paha biçilmez tavsiye ve katkılarıyla kolaylaştıran, çalışmamı özveriyle takip eden kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇELİK hocama her daim teşekkürü kendime bir vefa bilirim. Ders dönemim boyunca bilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Macit DEMİRER ve Dr. Öğr. Üyesi Necmi SARI hocama teşekkür ederim. Bu alana girmeme vesile olan ve çalışmamıza yapmış olduğu değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ hocama şükranlarımı arz ederim. Bu zamana kadar şerî ilimler tahsilimde önemli rolü olan İlkseç Vakfı Ebû Hanîfe İslami İlimler Akademisi hocalarıma, özellikle talebelerin yetişmesi adına gece gündüz her türlü fedakârlık ve hizmette bulunan kendisine hayat boyu borçlu olduğum muhterem Ali ULVİ UZUNLAR hocama her daim müteşekkirim. İlim hayatım boyunca maddi-manevi destekleriyle küçük yaştan itibaren her zaman yanımda olan babam, annem ve abilerime teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte hep yanımda olup kıymetli destekleriyle beni motive eden değerli dostlarım Emre KÜÇÜKSOLAK’a, Ahmet UYANIK’a ve bir kardeş gibi gördüğüm tüm dostlarıma teşekkür ederim. En başından beri yanımda olup, desteğini benden bir an bile esirgemeyen, belki de bu çalışmanın tamamen ermesinde benden daha fazla özveride bulunan kıymetli zevceme ve bu süreç içerisinde hayatımıza tüm bereketiyle gelen kerîmeme en derin kalbi şükranlarımı sunar bana muvaffak olmayı ikram eden rabbime sonsuz hamd ederim.

GİRİŞ

İslâm öncesi Arap yarımadasında göçebe, yarı göçebe ve yerleşik olmak üzere zümreler yaşamaktaydı. Kureyş kabilesi de Kusay döneminde Mekke'ye yerleşmeden önce yarı göçebe hayat süren bir kabileydi. Göçebe olan Bedevîler geçimlerini hayvancılıkla ve yerleşik halkın kervanlarını yağmalamakla sürdürüyorlardı. Şehirlerde oturan yerleşik halk ziraata elverişli Tâif ve Medine gibi şehirlerde yaşıyordu. Kureyş kabilesi ise Mekke'ye yerleşmiş, ancak ziraata elverişsiz olması sebebiyle ticaret ile meşgul oluyordu.¹

Bedevîlerin ve diğer yerlerde yaşayanların yaşam şartları birbirinden ne kadar farklı olsa da Arap yarımadasında sosyal yapının tek temeli kabilelerdi. Mekke'nin siyasî ve ictimâî durumu da kabile geleneklerine dayanmaktaydı. Kabilenin esasını ise asabiyet oluşturmaktaydı. İslâm öncesi Araplar, asabe'sini ve kabilesini haklı olsun veya olmasın her şartta müdafaa etmek, kabile fertlerinin gerek kendi malı gerekse başkalarının mallarını zapt etmek için savunurlardı.²

Kabile asabiyeti de nesep bakımından birbirine yakın olan kabileleri, diğer kabileler aleyhine birleştirdi. Adnânî Kays kabilesi ile Kahtânî Kelb kabilesi arasındaki mücadelelerde olduğu gibi bir Kahtanî, Adnânî aleyhine Kahtânîler'in tarafını tutardı. Ayrıca bir kabilenin kolları arasında dahi çekişmeler çıkar, burada da nesep asabiyeti açısından taraflar oluşurdu. Nitekim ikisi de Kureyş'ten oldukları halde Abdümenâf ve Mahzûm kabileleri arasında çekişmeler yaşandığı gibi Benî Abdümenâf'ın iki kolu olan Benî Hâşim ve Benî Ümeyye arasında da çekişmeler yaşanmıştı.³

Benî Hâşim ve Benî Ümeyye arasındaki çekişmeler cahiliye döneminde başlayıp Hz. Peygamber ve ordusunun Mekke'yi fethetmesine kadar devam etmiştir. Başlangıçta çatışma boyutuna ulaşmasa da Hz. Peygamber'in ilk vahyi insanlara anlatmasından itibaren, özellikle de Medine döneminde çatışma savaş boyutuna ulaşmıştır. Her ne kadar Müslüman müşrik çekişmesi olsa da tarafların öncülüğünü Benî Hâşim ve Benî Ümeyye kolları yapmıştır.⁴

¹ Casim Avcı, "Kureyş", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/442-444; Mustafa Fayda, "Bedevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/311-317.

² Rasim Şentürk, "Kabile", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/30-32.

³ Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arap", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 12/14-16.

⁴ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Ensar, 2020), 3/17-20.

İslâm'ın tebliğ döneminden başlayarak Medine dönemine kadar müşriklerin Müslümanlara birçok kez zulüm uyguladıkları bilinmektedir. Özellikle de bu zulümleri yapanların bir kısmının Benî Ümeyye mensubu olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

İslâm'ın tebliğ döneminde, kabile asabiyeti devam eden Mekke'de müşrikler her ne kadar Hz. Peygamberi öldürmek isteseler de Hâşimîler'den çekinmeleri sebebiyle bu işe kalkışamamışlardı. Öncelikle amcasını zor durumda bırakarak Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmeye çalışmışlar, ancak netice alamayınca zulüm uygulamaya başlamışlardı. Ebû Tâlib'in vefatı üzerine önleri açılan müşrikler zulümlerini arttırmış, hatta öldürmek için planlar yapmaya koyulmuşlardı. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber de (s.a.v) Medine'ye hicret etmek zorunda kalmıştı.⁵

Müslümanların öncülüğünü yapan Benî Hâşim ile müşriklerin öncülüğünü yapan Benî Ümeyye çatışması Medine döneminde de devam etmişti. Ancak Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte Benî Ümeyye mensupları Müslüman olmuş ve bu çatışma son bulmuştu. Hz. Peygamber, Benî Ümeyye mensuplarına hem devlet kademesinde çeşitleri görevler vererek onların gönüllerini almış hem de onların ordu ve liderlik tecrübelerinden faydalanmak istemişti. Bu şekilde İslâm'ın nizamını Benî Ümeyye mensuplarının içerisinde de kolayca yerleştirmişti.⁶

Hz. Peygamber döneminde son bulan Benî Hâşim ve Benî Ümeyye çatışması Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde onların izlemiş oldukları politikalar sayesinde durgunluğunu korudu. Ancak Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle birlikte asabiyet ön plana çıkmaya başlamış ve Benî Hâşim-Benî Ümeyye çatışması tekrardan canlanmaya başlamıştı. Hz. Ali'nin halife olduktan sonra Benî Ümeyye mensuplarını devlet kademelerinden azletmesi bu çatışmayı daha da körüklemişti.⁷

Hz. Ali ve Hz. Aişe çatışmasından sonra Hz. Ali ve Muâviye arasında yaşanan çatışmalar tarafları iyice asabiyet anlayışına yönlendirmiştir. Özellikle de Hz. Hüseyin'in şehid edilmesiyle birlikte tarafların destekçileri tarafından

⁵ Ahmet Önkal, "Hicret", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/462-466.

⁶ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 3/20-22.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Mısır: Daru'l-Mearif, 1387), 4/438; İbrahim Sarıçam, *Emevî Hâşimî İlişkileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), 221.

birbirlerini kötölemek ve kendilerinin haklı olduklarını ortaya koymak maksadıyla Hz. Peygamber dilinden birçok söz uydurulmuştur.⁸

İşte bu tür uydurma rivayetlerin ortaya çıkış seyrinin, uydurma rivayetlere karşı yaklaşım yöntemlerinin ve Emevîler hakkındaki rivayetlerin incelenmesi amacıyla elinizdeki tez kaleme alınmıştır.

Diğer yandan konuyla ilgili bazı müstakil çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalardan biri İrfan Aycan'ın *Câhız ve Emevî Tarihine Mutezîlî Bir Yaklaşım* adlı çalışmasıdır. Müellif çalışmasında Emevîler'in izlemiş oldukları politikalar sebebiyle gelişen Emevî aleyhtarlığına değinerek, Câhız'ın Emevîler hakkındaki risalesinden ve risalesine almış olduğu hicri birinci asırdan başlayarak hicri üçüncü asra kadar itikadî mezheplerin tarihsel gelişiminden bahsetmiştir. Ayrıca çalışmada Câhız'ın Emevîler'e karşı tutumlarından ve onun çizmiş olduğu portre üzerinden Emevî tarihinin genel seyrinden bahsedilmiştir.⁹

Bu çalışmalardan bir diğeri Mustafa Bazarlıoğlu'nun *Hicri İlk Üç Asırda Halifelerin Rivayetteki Yeri* adlı çalışmasıdır. Üç bölümden oluşan çalışmada müellif, birinci bölümünde dört halifenin hayatından ve halifelerin hadis rivayetindeki konumlarından bahsetmiştir.¹⁰ İkinci bölümünde Emevî halifelerinin hayatlarını kısaca zikrederek hadis rivayetindeki konumlarına değinmiştir.¹¹ Üçüncü bölümde ise Abbasî halifelerinin hayatlarını bir önceki bölümdeki gibi kısaca zikrederek hadis rivayetindeki konumlarına işaret etmiştir.¹²

Konumuzla alakalı çalışmalardan biri de Necmi Sarı'nın çevirisini ve eklemelerini yaptığı, Abdülaziz b. Ahmed b. Hamîd'in *Muâviye b. Ebî Süfyan Müdafaaası* adlı çalışmasıdır. Müellif kitabında sahâbe'nin faziletine ve ashâba dil uzatmanın nehyine dair rivayetlere yer vermiştir.¹³ Kitabın devamında bazı sahâbelerin menkıbeleri hakkında bilgiler vererek, Muâviye radiyallâhu anh hakkındaki eleştirileri cevaplandırmıştır.¹⁴ Bunları yaparken merfu ve merfu nitelikte olmayan birçok rivayeti ve eleştiriye ele almıştır. Özellikle merfu

⁸ M. Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 26.

⁹ İrfan Aycan, "Câhız ve Emevî Tarihine Mutezîlî Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (1996), 285-308.

¹⁰ Mustafa Bazarlıoğlu, *Hicri İlk Üç Asırda Halifelerin Rivayetteki Yeri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2001), 11-36.

¹¹ Bazarlıoğlu, *Hicri İlk Üç Asırda Halifelerin Rivayetteki Yeri*, 37-68.

¹² Bazarlıoğlu, *Hicri İlk Üç Asırda Halifelerin Rivayetteki Yeri*, 69-106.

¹³ Abdülaziz b. Ahmed İbn Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyan Müdafaaası*, çev. Necmi Sarı (İstanbul: Ümmülkura, 2010), 61-79.

¹⁴ İbn Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyan Müdafaaası*, 81-279.

nitelikteki birçok rivayetin isnadı hakkında çevirmen detaylı bilgi vermeye çalışmıştır. Kitapta birçok eleştirel konulara değinilmekle birlikte Hz. Muâviye hakkındaki öven ve yeren birçok rivayet ise kaleme alınmamıştır.

Konuyla alakalı diğer bir çalışma Mehmet Said Hatiboğlu'nun Doçentlik tezi olup müstakil bir eser olarak yayınlanmış olan *Siyasi-İctimai Hadislerle Hadis Münasebetleri* adlı çalışmasıdır. Öncelikle kasıtlı olarak rivayetleri ortaya çıkaran çevrele değinen müellif, İslâmiyet'in ilk dönem siyasî meselesi olan hilafet meselesine değinerek Râşid halifeler hakkındaki rivayetleri ele almıştır.¹⁵ Sonraki bölümde Emevîler Dönemi leh ve aleyhte olan rivayetleri zikrederek kendi değerlendirmelerinde bulunmuştur.¹⁶ Eserinde siyasî meselelerin ortaya çıkardığı rivayetlerin haricinde hadislerin akâid yönünden, fıkhi yönünden ve diğer istismar yönlerinden bahsetmiştir.¹⁷ Müellif kitabında siyasî gayeler neticesinde ortaya çıktığını düşündüğü rivayetleri zikretmiş, ancak bir isnad analizinde veya o rivayetler hususunda âlimlerin görüşlerini zikretmek yerine genellikle kendi kanaatlerini vermiştir.

Konu ile alakalı bir diğer çalışma da Mahmut Demir'in *Hadis ve İdeoloji* adlı müstakil çalışmasıdır. Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde müellif Ehl-i sünnet ve Şia'nın sahabe tasavvurundan, fezâilu's-sahâbe konularından ve Şiî-Sünnî çekişmesinin hadis rivayetine etkilerinden bahsederek Ehl-i beyt eksenindeki rivayetler üzerinde durmuştur.¹⁸ İkinci bölümde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali etrafında teşekkül eden Şiî-Sünnî fazilet çekişmesinden kaynaklı ortaya çıkan rivayetler incelenmiştir.¹⁹ Üçüncü bölümünde ise Hulefâ-i Râşidîn'in hilafet sırasında olduğu gibi fazilet sırasında da aynı olduğu veya olmadığı şeklinde veya da bir kısmı diğerinden fazilet açısından daha üstün olduğu gibi rivayetler üzerinde durulmuştur.²⁰ Ayrıca müellif yer yer rivayetlerin isnadında geçen raviler hakkında az da olsa âlimlerin görüşünü zikretmiştir.

Diğer bir çalışma ise Narin Çiftçi'nin *Emevî Devletinde İktidar ve Muhalefetin Dini Söylem Analizi* adlı çalışmasıdır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde dini söylem ve dini söylemin amaçları sosyolojik olarak

¹⁵ M. Said Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadislerle Hadis Münasebetleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 21, 47, 57.

¹⁶ Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadislerle Hadis Münasebetleri*, 93.

¹⁷ Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadislerle Hadis Münasebetleri*, 133.

¹⁸ Mahmut Demir, *Hadis ve İdeoloji* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 41, 52, 58, 132.

¹⁹ Demir, *Hadis ve İdeoloji*, 161.

²⁰ Demir, *Hadis ve İdeoloji*, 273, 281.

incelenmiştir.²¹ İkinci bölümünde Emevî Devletinin siyasî tarihinden bahsedilmiştir.²² Üçüncü bölümde ise Emevî Devleti dönemindeki İmamet-Hilafet, İman-Küfür, Kader-İrade ve Fitne-Zulüm gibi dini söylemler analiz edilmeye çalışılmıştır.²³ Ele alınan rivayetler isnad veya metin açısından incelenmeyerek tarihsel veriler üzerinden bir yol izlenmiştir.

Konumuza yakınlık bakımından en alakalı çalışmalardan biri Sadettin Apaydın'ın *Tarihi Süreçte Hz. Muâviye Hakkındaki Eleştirel Rivayetlerin Değerlendirilmesi ve Tenkidi* başlıklı çalışmasıdır. Müellifin çalışması incelenmiş olup çalışmanın birinci bölümünde Hz. Muâviye'ye yönelik siyasî ve şahsi yönden eleştirel rivayetleri isnad ve metin açısından incelediği görülmüştür.²⁴ İkinci bölümünde Hz. Muâviye'nin aleyhinde rivayet edilen hadislerin hadis tekniği bakımından değerlendirilmesi ve tenkidine yer verilmiş olup merfu nitelikli hadisler incelenmiştir.²⁵ Üçüncü bölümünde ise leh ve aleyhte uydurulan mevzu rivayetler değerlendirmiştir.²⁶ Birinci ve ikinci bölümdeki rivayetler isnad ve metin açısından ele alınırken üçüncü bölümde ise mevzû rivayetlere değinilmekle yetinilmiştir.

Diğer bir çalışma da İdris Tüzün'ün *Emevî Halifeleri ve Hadis* adlı makalesidir. Müellif çalışmasında hadis uydurma faaliyetinin başlama sürecini ele alarak, Emevî halifelerinin Süfyânî kolunun hadis uydurma faaliyetine bizzat girişip girişmediklerinin analizini yapmaya çalışmıştır. Emevî halifelerinin hadis uydurma faaliyetine giriştiğini beyan eden Oryantalistler ve bazı Müslüman yazarların görüşlerine yer vererek bu iddiaların doğru olup olmadığı hususunu tespit etmeye çalışmıştır.²⁷ Ayrıca müellif konularda çok fazla tafsilata girmek yerine kısaca anlatma yolunu tercih etmiştir.

Konu ile alakalı Arap dünyasında yapılan çalışmalardan birisi Selef Araştırma ve Çalışmalar Merkezi'nin hazırlamış olduğu *ed-Devletü'l-Emeviyye ve's-Sünnetü'n-Nebeviyye* adlı çalışmadır. Çalışmada Emevîler döneminde

²¹ Narin Çiftçi, *Emevi Devletinde İktidar ve Muhalefin Dini Söylem Analizi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2019), 7-21.

²² Çiftçi, *Emevi Devletinde İktidar ve Muhalefin Dini Söylem Analizi*, 25-42.

²³ Çiftçi, *Emevi Devletinde İktidar ve Muhalefin Dini Söylem Analizi*, 43-132.

²⁴ Sadettin Apaydın, *Tarihi Süreçte Hz. Muâviye Hakkındaki Eleştirel Rivayetlerin Değerlendirilmesi ve Tenkidi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2021), 13-66.

²⁵ Apaydın, *Tarihi Süreçte Hz. Muâviye Hakkındaki Eleştirel Rivayetlerin Değerlendirilmesi ve Tenkidi*, 69-107.

²⁶ Apaydın, *Tarihi Süreçte Hz. Muâviye Hakkındaki Eleştirel Rivayetlerin Değerlendirilmesi ve Tenkidi*, 110-126.

²⁷ İdris Tüzün, "Emevî Halifeleri ve Hadis", *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*, (2022), 86-112.

Sahabenin, Tabiînin ve âlimlerin durumu aktararak âlimler eliyle Emevîler Hz. Peygamber adına kötülüğe ve nifaka yol açan uydurmalarda bulunmuş mudur, bulunmamış mıdır gibi sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır. Zikredilen dönemlerle alakalı rivayetler incelenerek varmış oldukları kanaatler ile bir sonuca ulaşılmıştır.²⁸

Tüm bu anlatılardan sonra şunu ifade etmek gerekir ki bizim bu çalışmamız mevcut çalışmalarda ele alınan konulara ek olarak siyasî amaçlı ortaya çıkarılan rivayetlerin nasıl bir ortamın neticesinde ortaya çıktığının tarihi seyrini, bu tür siyasî rivayetlere nasıl yaklaşılması gerektiği veya bu siyasî rivayetlerin tespit yöntemlerine değinilmiştir. Ayrıca konu ile alakalı kaleme alınan çalışmalardan farklı olarak isnad açısından incelememizde raviler ve rivayet hakkında âlimlerin görüşlerini zikrederek detaylı bir çalışma yapılmaya gayret sarfedilmiştir.

Bu itibarla çalışmada cahiliyeden itibaren başlayarak İslâm sonrasına kadar devam eden Benî Hâşim ve Benî Ümeyye arasında yaşanan rekabet ve savaşlar aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çatışma ve savaşların neticesinde ortaya çıkan rivayetlerin ne denli çok olduğuna değinilmiştir. Bununla birlikte ulaşılabilirdiği kadarıyla Emevîler ve Emevîler'in Süfyânî koluna mensup yöneticilerin hakkındaki merfu nitelikli rivayetler bir araya getirilmiştir. Toplanan rivayetler çeşitli rical kitaplarının incelenmesi ve rivayet hakkında âlimlerin görüşlerinin zikredilmesi ile tahlil ve tenkide tabi tutulmuştur. Rivayetlerin incelenmesi yapılırken de son derece tarafsız olunmaya gayret gösterilmiştir.

Yaşanan bu hadiseler neticesinde ortaya çıkan rivayetlere nasıl yaklaşılması gerektiği ve muhaddislerin bu rivayetleri değerlendirmedeki kriterlerine değinilmiştir. Ayrıca Şiîlerin siyasî alandaki uydurma rivayetlerin ortaya çıkışındaki rolü ve yaklaşımları belirtilmiştir. Araştırmanın devamında oryantalistlerin genel olarak hadislere ve siyasî rivayetlere bakış açılarına ve bu alanda çalışma yapan bir kısım çağdaş müelliflerin görüşlerine yer verilmiştir.

²⁸ “ed-Devletü'l-Emeviyye ve's-Sünnetü'n-Nebeviyye”, *Selef Araştırma ve Çalışmalar Merkezi*, (ts.), 1-25.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EMEVÎ AİLESİ VE SİYASÎ KONUMU

1.1 Cahiliye Döneminden Mekke'nin Fethine Kadar Emevîler

Emevîler, Abdüşems b. Abdümenâf'ın Ümeyye adlı iki oğlundan “Ümeyye el Ekber” diye isimlendirilen büyük oğlunun neslidir.²⁹ Ümeyyeoğulları'nın nesebi, Ümmeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf b. Kusay şeklindedir. Ayrıca Hâşimoğulları ile nesepleri Abdümenâf b. Kusay'da birleşmektedir. Benî Ümeyye şeklinde isimlendirilmeleri Ümeyye b. Abdüşems'e dayanmaktadır. Onun soyundan gelenler için *Ümevî* ve *Emevî* tabirleri kullanılmaktadır.³⁰

Ümeyye b. Abdüşems, kendi zamanında Kureyş kabilesine mensup olanlar içerisinde önde gelen isimlerdendi. Öyle ki şeref ve saygınlık açısından Hâşim'e (öl. M. 524) denk kabul edilirdi.³¹ Aynı zamanda cahiliye döneminde ve İslâmiyet'in başlangıcında Kureyş'in en kalabalık ailelerindendi. “A'yâs” ve “Anâbise” adlı iki kola ayrılmaktaydı. A'yâs kolu İs, Ebu'l-İs, Uveys, Âsi ve Ebu'l-Âsi'nin nesillerinden, Anâbise kolu ise Harb, Ebû Harb, Süfyân, Ebû Süfyân, Amr, Anbese ve Ebû Amr'ın nesillerinden gelmekteydi.³² İkinci Ficar savaşlarından Yevmu Ukaz'da göstermiş oldukları başarı sebebiyle “Anâbis” yani aslanlar diye adlandırılmışlardı.³³

Ümeyye oğulları nüfuslarının kalabalık olması, maddi bakımdan da güçlü olmaları ve Kureyş'in ordularının komutanlığını yapmaları sebebiyle Mekke'nin yönetiminde ön planda olmuşlardır. Kusay, oğlu Abdümenâf'a Kureyş'in ordu komutanlığını vermiş, bu görev ondan oğlu Abdüşems'e, Abdüşems'ten Ümeyye'ye sonra oğlu Harb'e (öl. M. 588) ondan Ebû Süfyân'a (öl. 31/651) intikal etmiştir.³⁴

²⁹ Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab Zübeyrî, *Nesebu Kureyş* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1982), 98-100; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1992), 72-73.

³⁰ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir İbnü'l-Kayserânî, *el-Ensâbü'l-müttefika* (Leiden: E.J. Brill, 1865), 11-12.

³¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî Muhammed b. Habîb, *Kitabü'l-Muhabber* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1942), 137.

³² İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 73.

³³ Zübeyrî, *Nesebu Kureyş*, 100.

³⁴ İsmail Yiğit, “Ümeyye b. Abdüşems”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/302.

Mekke'nin fethine kadar Kureyş'e liderlik yapan Ebû Süfyân, ileri gelen ticaret erbabından sayılıyordu.³⁵ Ayrıca boylar arasında anlaşmazlıkları çözen, sözüne güvenilen ve görüşüne başvurulmuş bir kimseydi. İslâm'ın başlangıç yıllarında, özellikle de Medine döneminde Müslümanlara karşı Mekkeli müşriklere liderlik etmişti. Mekke'nin fethedilmesiyle İslâm ile müşerref olmuş ve İslâm ordularında komutan olarak vazifeler almıştı. Ayrıca Emevî halifelerinin Süfyânî koluna mensup olan ilk üç Emevî halifesi Ebû Süfyân'ın neslinden gelmekteydi.³⁶

1.1.1 Câhiliye Dönemi Emevî Hâşimî Rekabeti

Emevîler ve Hâşimîler arasında câhiliyeden başlayıp İslâm sonrasına kadar devam eden çekişmeler olmuştur. Câhiliye döneminde Emevîler ile Hâşimîler arasındaki anlaşmazlıklar çatışma boyutunda olmayıp daha çok rekabet şeklinde cereyan etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan anlaşmazlıklar genellikle bir hakeme başvurularak çözüme ulaştırılmıştır. İlk anlaşmazlık Hâşim ve Ümeyye arasında gerçekleşmiştir.

Hâşim, rifâde ve sikâye görevleri ile Mekke'ye gelen hacılara ikramlarda bulunuyordu. Bu ikramlar onu şeref sahibi yapıyor ve saygınlığını arttırıyordu. Hâşim'in yeğeni Ümeyye b. Abdüşems de bu şekilde işler yapıp saygınlığını arttırmak istese de malına kıyıp bunları yapamıyordu. Bunun üzerine Kureyş'ten birtakım kimseler Ümeyye ile alay edip onu ayıplamaya başladı. Bu durum Ümeyye'nin zoruna gitti ve Hâşim'e haset etti. Kardeşlerinin de tahriki üzerine Hâşim'i muhakemeye davet etti. Hakemin Hâşim'in lehine hüküm vermesi üzerine 50 deve boğazlanıp halka yedirildi ve Ümeyye Mekke'den sürgün edilip 10 yıl Şam'da yaşadı.³⁷ Bu hâdiseyle Emevîler ile Hâşimîler arasındaki ilk çekişme gerçekleşmiş oldu.

Diğer bir anlaşmazlık Abdülmuttalib b. Hâşim (öl. M. 577) ve Harb b. Ümeyye arasında gerçekleşmiştir. Harb ile Abdülmuttalip arasında çekişme olmadan önce dost ve meclis arkadaşı oldukları zikredilmiştir.³⁸ Ancak Harb, Abdülmuttalib'in emanı altındaki bir yahudiye öldürmesi üzerine araları açılmış ve Abdülmuttalib Harb b. Ümeyye'den yahudinin kan bedelini istemiştir. Harb suçunu

³⁵ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 575.

³⁶ İrfan Aycan, "Ebû Süfyân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/230-232.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410), 1/62; Yiğit, "Ümeyye b. Abdüşems", 42/302-303.

³⁸ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1417), 1/72.

inkâr etse de sonunda hakeme başvurmak hususunda anlaşılmıştır. Hakem tayin edilen Nüfeyl b. Abdiluzzâ Harb'in aleyhine hüküm vermiştir.³⁹ Bu duruma kızan Harb b. Ümeyye hakem tayin edilen Nüfeyl'in kabilesi olan Adî oğullarını Nevfel oğullarının da desteğini alarak Mekke'den çıkarmaya çalışmıştır. Ancak Hâşim oğullarının ve Muttalib oğullarının Adî oğullarını desteklemeleri üzerine işin büyüdüğünü gören Harb. b. Ümeyye kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁴⁰ Bunun üzerine Abdülmuttalib öldürülen yahudinin kan bedelini Harb'e ödetmiştir.⁴¹

1.1.2 Mekke'nin Fethine Kadar Emevî Hâşimî Rekabeti

İslâm'ın doğuşundan itibaren Hâşim oğulları ve Muttalib oğulları Hz. Peygamber'i desteklerken Nevfel oğulları ve Abdüşemş oğulları muhalefet etmişlerdir. İslâm'a karşı çıkanların başında "Ebû Uhayha" künyesiyle meşhur olan Ümeyye b. Abdişems'in torunu Said b. Âs gelmektedir. Ebû Uhayha başlangıçta İslâm dinine ılımlı bir yaklaşım sergilemiş olsa da Abdüddâr oğullarından Nadr b. Hâris'in (öl. 2/624) kışkırtmasıyla İslâm'a düşmanlık edenlerin başında yer almış ve bu tutumundan dolayı Mekkeli müşrikler ona şükranlarını sunmuşlardır.⁴² Ebû Uhayha, oğlu Hâlid'in (öl. 14/635) Müslüman olduğunu öğrendiğinde oğluna işkenceler etmiş, hatta kardeşlerini dahi kışkırtarak Hâlid'e eziyet etmelerini sağlamıştır. Ailesinin bu tutumu üzerine Hâlid, Hz. Peygamber'in sohbet meclisine katılmış ve Habeşistan'a hicret edinceye kadar Allah Resulünün yanından ayrılmamıştır.⁴³ Ebû Uhayha, oğlu Hâlid'in Müslüman olmasından belirli bir süre sonra Mekke'yi terk etmiş ve Tâif'teki mülküne çekilmiştir.⁴⁴ Daha sonra burada hastalanıp 90 yaşına vardığında müşrik olarak öldüğü ve Tâif'e defnedildiği bilinmektedir.⁴⁵

Hz. Peygamber'e ve İslâmiyet'e düşmanlık eden Ümeyyeliler'den diğer bir kimse Ukbe b. Ebî Muayt'tır (öl. 2/624). Ukbe, Hz. Peygamber'e eziyet edenlerin içerisinde önde gelen isimlerdendir. Bir defasında deve işkembesini secdede iken Hz. Peygamber'in üzerine koymuş ve Hz. Peygamber'in kızı Fatıma (öl. 11/632)

³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/87.

⁴⁰ İbrahim Sarıçam, "Harb b. Ümeyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/112.

⁴¹ Belâzürî, *Ensâb*, 1/74.

⁴² Belâzürî, *Ensâb*, 1/141.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/95.

⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/75.

⁴⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 1/142.

işkembeyi üzerinden almıştır.⁴⁶ Bir defasında da Hz. Peygamber namaz kılarken Ukbe atkısı ile boğmaya kalkışmış, Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) yetişerek Hz. Peygamber'i kurtarmıştır. Bu hadise müşriklerden görmüş olduğu en şiddetli davranış olarak belirtilmektedir.⁴⁷ Yine Ukbe'nin Hz. Peygamber'in evinin önüne necaset attığı da bilinmektedir.⁴⁸

Ukbe İslâmiyet'e düşmanlığını Medine döneminde de devam ettirmiştir. Bedir savaşına gönüllü olarak katılmış, müşriklerin savaşa katılmaları hususunda da teşviklerde bulunmuştur. Ukbe, Bedir savaşında esir düşmüş ve Hz. Peygamber'in emri ile boynu vurulmuştur.⁴⁹

Hz. Peygamber'e ve İslâmiyet'e düşmanlık eden Ümeyyeliler'den diğer bir kimse de Harb b. Ümeyye'nin kızı, Ebû Leheb'in eşi Ümmü Cemîl'dir. Ümmü Cemîl, Ebû Leheb'i Hz. Peygamber'e karşı kışkırtanların başında gelmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in geçeceği yola dikenleri attığı ve insanlar arasında laf taşıyıcılığı yaptığı için "odun taşıyıcısı" olarak isimlendirildiği bilinmektedir.⁵⁰ Ölüm tarihi tam olarak tespit edilememekle birlikte müşrik olarak öldüğü kaynaklarda geçmektedir.⁵¹

Cahiliye döneminde Hz. Peygamber'e ve İslâmiyet'e düşmanlık eden Ümeyyeliler'den diğer bir kimse ise Hakem b. Ebû'l-Âs'dır (öl. 31/651). Hakem, Hz. Peygamber'i aşağılamaya ve ağız burun hareketleriyle onun taklidini yaparak dalga geçmeye çalışmıştır. Ayrıca İslâm'ı kabul eden Ümeyyeliler'e, hatta İslâm'ı kabul eden yeğeni Osman b. Affân'a da (öl. 35/656) eziyet etmiştir. Ancak Hz. Osman'ın kararlı tutumu karşısında onu serbest bırakmıştır. Hakem b. Ebu'l-Âs'ın Mekke fethedildiği zaman Müslüman olduğu bilinmektedir.⁵²

Ebû Süfyân b. Harb de Hz. Peygamber'e ve İslâmiyet'e düşmanlık eden Ümeyyeliler'dendir. Ancak Ebû Süfyân'ın düşmanlığı geride sayılan kimselerin düşmanlığı gibi işkence ve eziyetler şeklinde olmadığı kaynaklarda geçmektedir.⁵³

⁴⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 1/125.

⁴⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 1/148; Taberî, *Târih*, 2/333.

⁴⁸ Belâzürî, *Ensâb*, 1/131.

⁴⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 1/147-148.

⁵⁰ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), Tebbet 111/4-5.

⁵¹ Gülgün Uyar, "Ümmü Cemîl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/315-316.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/55; Belâzürî, *Ensâb*, 1/151; Selman Başaran, "Hakem b. Ebû'l-Âs", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/175-176.

⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/157; Belâzürî, *Ensâb*, 1/124; Aycan, "Ebû Süfyân", 10/230-232.

Başta Benî Ümeyye olmak üzere Mekkeli müşrikler hicretten sonra da Hz. Peygamber'in peşini bırakmadılar. Hz. Peygamber'in teslimi için Medineli Ensar'a mektup yazıp akrabalar arasına girmemelerini, bu işi kendi aralarında halletmek istediklerini belirttiler. Medineli Ensar'dan red cevabı gelmesi üzerine Medine'de yaşayan Yahudiler ve münafıklara da aynı şekilde mektup yazdılar. Ancak bu yazışmadan da sonuç elde edemediler.⁵⁴

Hicretin 2. Senesinde Mekkeli müşriklerin kervanları başında Ebû Süfyân olmak üzere Şam'a doğru yola çıkmıştı. Dönüş yolunda Medineli Müslümanların yolunu kesmesinden endişe eden Ebû Süfyân Mekke'ye haber gönderdi. Bu haber üzerine Benî Ümeyye'nin de bizzat katıldığı müşrik ordusu kervanı korumak için yola çıktı. Ebû Süfyân kervanın emniyetini temin ettikten sonra hazırlanan müşrik ordusunun geri dönmesi için haber gönderdiyse de olumlu sonuç alamayıp savaşa sebep olmuştu.⁵⁵

Bunun üzerine Bedir'de Müslüman ordusu ve müşrik ordusu karşı karşıya geldiler. Müşriklerden Utbe (öl. 2/624), Şeybe b. Rebîa (öl. 2/624) ve Velîd b. Utbe (öl. 2/624) ortaya çıkarak dövüşmek istediklerini söylediler. Ensar'dan dövüşmek isteyenler olsa da öne atılan müşrikler kendi amcaoğulları ile çarpışmak istediler. Bunun üzerine Müslümanlardan Hamza (öl. 3/625), Ali (öl. 40/661) ve Ubeyde b. Haris (öl. 2/624) öne çıkarak müşrik Utbe, Şeybe b. Rebîa ve Velîd b. Utbe'yi savaşıarak öldürdüler.⁵⁶ Bu durum Benî Haşim'e karşı sergilemiş oldukları düşmanlığı göstermesi açısından önemlidir.⁵⁷

Benî Ümeyye'ye mensup Ebû Uhayha'nın oğlu Âs (öl. 2/624), diğer oğlu Ubeyde ve Ebû Süfyân'ın büyük oğlu Hanzala (öl. 2/624) Bedir harbinde öldürülenler arasındadır. Mekke devrinde Hz. Peygamber'e eziyet edenlerin önde gelen isimlerinden Ukbe b. Ebî Muayt, Bedir savaşında esir alınmış ve idam edilmiştir.⁵⁸

Bedir savaşı sonrası Mekkeli müşriklerin hezimet haberi ulaşınca Ebû Süfyân, yakınlarının intikamını alana kadar yıkanmayacağına ve hanımına

⁵⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara, 2003), 218.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/13; Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/325-327.

⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/17-18; Belâzûrî, *Ensâb*, 1/297; Taberî, *Târih*, 2/445; Fayda, "Bedir Gazvesi", 5/325-327.

⁵⁷ Sarıçam, *Emevî Hâşimî İlişkileri*, 159.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/18; Belâzûrî, *Ensâb*, 1/297; Taberî, *Târih*, 2/459; Fayda, "Bedir Gazvesi", 5/325-327.

yaklaşmayacağına dair yemin etti. İlk olarak bu olaydan iki buçuk ay sonra iki yüz kişilik bir birlikle Medine yakınlarındaki tarlaları ateşe verip iki Müslümanı öldürdü.⁵⁹

Hicretin 3. yılından 6. yılına kadar çatışmalar ve savaşlar devam etmiştir. Nitekim bu tarihler içerisinde Müslümanların 70 şehid verdiği Uhud savaşı ve daha sonrasında Hendek savaşı gerçekleşmiştir. Hendek savaşından sonra Hudeybiye antlaşmasına kadar Müslümanlar ve Mekkeli müşrikler arasında sıcak bir çatışma meydana gelmemiştir.⁶⁰

Hicretin 6. yılından itibaren Benî Ümeyye ve Benî Hâşim arasındaki gerginlikler yumuşamaya başlamıştır. Hudeybiye barış antlaşması müşriklerle savaş haline son vermiştir. Mekke’de yaşanan kıtlık zamanında Hz. Peygamber’in Ebû Süfyân ile hurma ticareti yapması ve fakirlere dağıtılmak üzere beş yüz dinar göndermesi de aralarındaki gerginliğin yumuşamasını sağlamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in Ümmü Habîbe (öl. 44/664) ile evlenmesiyle sıcak ilişkilerin arttığı ve aradaki gerginliklerin azaldığı söylenebilir.⁶¹ Nitekim Ebû Süfyan, Hz. Muhammed’in (s.a.v) peygamberliğini kabule yaklaşırsa da kızı Ümmü Habîbe ile evlenmesini memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir.⁶²

Hudeybiye barış antlaşmasından sonra Hicretin 8. yılında Hz. Peygamber (s.a.v) on bin kişilik bir ordu ile Mekke’ye ilerledi. Kureyşli müşrikler de bilgi toplaması için Ebû Süfyan’ı gönderdi. Hz. Peygamber’in (s.a.v) gözcüleri tarafından yakalanan Ebû Süfyan orada Müslüman oldu.⁶³

Mekke’nin fethinden sonra Emevî-Hâşimî rekabeti belli bir süre son bulmuş, aradaki gerginlikler sıcak ilişkilere dönmüştür. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v) Benî Ümeyye’den birçok kimseyi amil olarak tayin etmiştir. Bu hususta da Mekke’nin fethinden önce Müslüman olanlar ile Mekke’nin fethinden sonra Müslüman olanlar arasında ayırım yapmamıştır.

Tayin edilen bu amiller Ebû Uhayha’nın oğulları Hâlid, Amr (öl. 13/634), Hakem, Ebân (öl. 13/634) ve Attâb b. Esîd’dir (öl. 13/634). Ayrıca Velîd b. Ukbe

⁵⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2/23; Belâzürî, *Ensâb*, 1/310; Taberî, *Târih*, 2/483-484; Hamidullah, *İslam peygamberi*, 230.

⁶⁰ Casim Avcı, “Uhud Gazvesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012, 42/54-57; Muhammed Hamidullah, “Hendek Gazvesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1998, 17/194-195; Muhammed Hamidullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/297-299.

⁶¹ Hamidullah, *İslam peygamberi*, 252.

⁶² İbn Sa’d, *Tabakât*, 8/79.

⁶³ Hamidullah, *İslam peygamberi*, 266; Aycan, “Ebû Süfyân”, 10/230-232.

(öl. 61/680), Ebû Süfyân b. Harb ve Yezîd b. Ebî Süfyân (öl. 18/639) da tayin edilen amiller arasındadır.⁶⁴ Hz. Peygamber'in sayılan Ümeyyeliler'i amil olarak tayin etmesi bu ailenin askeri ve idari tecrübelerinin bulunmasından kaynaklıdır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an ayetlerini yazmak, devlet başkanları ile Arap kabileler arasında yazışmaları ve antlaşmaları kaleme almak için katipler tayin etmiştir. Beni Ümeyye'ye mensup Muâviye b. Ebî Süfyân'ın da (öl. 60/680) vahiy katipleri arasında olduğu kaynaklarda zikredilmiştir.⁶⁵

İslâmiyet'in ilk zamanlarında Benî Ümeyye'nin çoğunluğu Hz. Peygamber'e düşmanlık ederken, bu kabileden az da olsa İslâmiyet'i kabul edenler vardı. Bu kimselerin en önde gelenlerden birisi Osman b. Affân'dı.⁶⁶

Hz. Osman'ın anneannesi Beyzâ binti Abdilmuttalib, Hz. Peygamber'in halası idi. Hz. Ebû Bekir'in gayreti sayesinde Hz. Osman'ın İslâm ile müşerref olduğu zikredilmiştir. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v) iki kızı ile evlenmiş ve Zinnurreyn lakabını almıştır. Her iki Habeş hicretine hanımı Rukiyye (2/624) ile birlikte katılmış, daha sonra Mekke'ye dönmüş ve oradan da Medine'ye hicret etmiştir.⁶⁷

Benî Ümeyye'den İslâm'ı ilk kabul edenler arasında Ebû Uhayha'nın oğlu Hâlid zikredilmektedir. Kardeşleri arasında ilk önce onun Müslüman olduğu kaynaklarda geçmektedir. Hâlid'in İslâmiyet'i Hz. Peygamber'in insanları henüz gizliden davet ettiği dönemlerde kabul ettiği bilinmektedir. Hâlid, Müslüman olduğunu söylediğinde babası onu aç ve susuz bırakmış, kardeşlerinin onunla konuşmasını yasaklamıştır. Daha sonra oradan kaçıp kurtulan Hâlid, Hz. Peygamber'in sohbet meclisine katılmış ve sonra Habeşistan'a hicret etmiştir. On yıldan fazla burada kalan Hâlid, Hayber'in fethi esnasında Medine'ye gelmiştir.⁶⁸

Benî Ümeyye'den İslâm'ı ilk kabul edenlerden birisi de Ebû Uhayha'nın diğer oğlu, Hâlid'in kardeşi Âmr'dır. Âmr, Hâlid'den bir müddet sonra İslâmiyet'i kabul etmiş ve hanımı Fatıma binti Safvan ile ikinci Hayber hicretine katılmıştır. Hicri 7. yılda Hayber'in fethi esnasında kardeşi Hâlid ile birlikte Medine'ye dönmüştür.⁶⁹

⁶⁴ Muhammed b. Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, 126.

⁶⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 5/111.

⁶⁶ İsmail Yiğit, "Osman", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 33/438-443.

⁶⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 3/41; Yiğit, "Osman", 33/438-443.

⁶⁸ M. Yaşar Kandemir, "Hâlid b. Saîd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/287-288.

⁶⁹ M. Yaşar Kandemir, "Amr b. Saîd b. Âs", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/90-91.

İslâm'ı erken devirde kabul eden Benî Ümeyyeliler'den diğer bir kimse ise Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe'dir. Kendisi gibi Benî Ümeyye'ye mensup kocası Ubeydullah b. Cahş ile İslâmiyet'i kabul etmiş ve ikinci Hayber hicretine katılmıştır. Ancak kocası burada Hristiyanlık dinine geçmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber, Ümmü Habîbe'yi kendisine nikahlamış ve Medine'ye getirmiştir.⁷⁰

1.2 İslâm Sonrası Emevîler

Başta Ebû Süfyân olmak üzere Emevîler, Mekke'nin fethine kadar Müslümanlara düşmanlık etmiştir. Ancak fetihten hemen sonra büyük çoğunluğu Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) geç Müslüman olmalarına rağmen onları çeşitli devlet vazifelerine getirmiştir. Emevîler'den resmi bir vazifeye ilk getirilen kişi Attâb b. Esî'tir. Daha sonra Ebû Süfyân, Havlan ve Becîle kabilelerinin zekât amili, büyük oğlu Yezîd ise (öl. 18/639) Teymâ bölgesinin idaresinde görevlendirilmiştir. Ebû Süfyân'ın diğer oğlu Muâviye Resulullah'ın kâtibi olarak görevlendirilmiştir. Yine Emevîler'den Hâlid b. Saîd önce Mezhic kabilesinin zekât amilliğine sonra da San'a bölgesinin idaresine getirilmiştir. Hâlid b. Saîd'in kardeşi Ebân b. Saîd ise seriyye komutanı olarak görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) hicretin 9. senesinde Ebân b. Saîd'i Bahreyn valiliği, kardeşleri Amr b. Saîd'i (öl. 13/634) Vâdi'l-Kurâ, Saîd b. Saîd'i (öl. 59/679) ise Ureyne bölgesinin amilliğine getirmiştir.⁷¹

Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden sonra da Benî Ümeyye mensupları devlet kademelerinde görev almaya devam etmiştir. Hz. Ebûbekir, Hâlid b. Saîd'i Teymâ'da bulunan orduların komutanı, Ebû Süfyân'ın oğlu Yezîd'i Şam ordularının komutanı, Muâviye'yi de Şam ordularında öncü birliklerin komutanı olarak atamıştır. Hz. Ömer (öl. 23/644) döneminde Yezîd, Şam valiliğine getirilmiş ancak Müslümanlardan 25 bin kişinin ölümüne sebep olan veba hastalığına kapılmış ve vefat etmiştir. Yezîd'in vefatı üzerine Muâviye Şam valiliğine getirilmiştir. Şam valisi olduktan sonra o bölgelerde pek çok beldeyi fethederek İslâm topraklarına katmıştır.⁷²

Muâviye, Suriye topraklarını İslâm topraklarına kattıktan sonra teşkil ettiği donanma ile Kıbrıs'ı fethetmek için Hz. Ömer'den izin istedi. Ancak denizlere

⁷⁰ Aynur Uraler, "Ümmü Habîbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/318-319.

⁷¹ Sarıçam, *Emevî Hâşimî İlişkileri*, 206-208.

⁷² Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 3/21-24.

açılmak için Müslümanların henüz yeterli tecrübeye sahip olmadıklarını düşünen halife deniz seferi için izin vermedi.⁷³

Hiz. Osman döneminde yetkileri genişleyen Muâviye, Hiz. Ömer'den deniz seferi için alamadığı izni alarak hicri 27 ve 33 yıllarında gerçekleştirdiği iki askeri sefer sonunda Kıbrıs'ı tamamen fethetti. Daha sonra buraya on iki bin kişiden oluşan bir ordu konuşlandırdı.⁷⁴

Hiz. Osman'ın isyancılar tarafından öldürölmesi üzerine Benî Ümeyye mensupları Hiz. Ali'ye biat etmek istemedikleri için Mekke şehrine gitti. Muâviye de şehit edilen halifenin kanını savunduğunu ilan ederek biat etmeye yanaşmadı. Muâviye'nin askerleri, Hiz. Ali'nin Şam bölgesine vali olarak atadığı Sehl b. Huneyf'i (öl. 38/658) daha Şam bölgesine girmeden geri çevirdi.⁷⁵

Muâviye, Hiz. Osman'ın öldürölmesine engel olmaması ve isyancıları ordusunda barındırması gibi sebeplerden dolayı Hiz. Ali'nin hilafetini tanımadığını açıkladı. Ayrıca Hiz. Osman'ın yakın akrabası olması sebebiyle öldürölmesinde parmağı olanlara kısas uygulanması gerektiğini savunarak Şam halkının desteğini istedi. Bunun üzerine Şamlılar, halifeyi öldürenlerle savaşacaklarına dair yeminler ederek Hiz. Osman'ın katilleri öldürölmedikçe veya kendilerine teslim edilmedikleri müddetçe Hiz. Ali'ye biat etmeyeceklerini ilan ettiler.⁷⁶

Hiz. Ali ve Muâviye arasında gelişen bu olaylar, Şamlılar ve Iraklılar arasında gerçekleşen Sıffın savaşına sebep olmuştur. Üç ay boyunca aralıklarla devam eden savaş Hiz. Ali lehine sonuçlanırken Muâviye ve Amr b. Âs'ın (öl. 43/664) siyaseti ile Kur'an'ın hakemliği teklifi yapılarak savaş durdurulmuştur.

Hiz. Ali her ne kadar bu teklife yanaşmak istemese de ordu içerisinde yer alan tahkîm taraftarları nasihat ve ikazları dinlemedikleri gibi Hiz. Ali'yi tehdit ederek tahkîme zorladılar. Hiz. Ali'nin hakemi Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662), Muâviye'nin hakemi Amr b. el-Âs savaşın durdurulması ve problemlerin çözölmesi için iki tarafın da şartlarının konuşulmasına karar verdiler.⁷⁷

Sıffın savaşı Şam cephesi için mutlak bir hezimet olmak üzereyken tahkîm olayı ile Muâviye'nin lehine dönmüş ve olası bir felaketten kurtulmuştur. Ayrıca

⁷³ Taberî, *Târîh*, 4/260.

⁷⁴ Taberî, *Târîh*, 4/259-263.

⁷⁵ Taberî, *Târîh*, 4/448-453.

⁷⁶ Taberî, *Târîh*, 4/562; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, thk. Abdullah b. Abdölmuhsin et-Türki (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997), 10/492-493.

⁷⁷ Taberî, *Târîh*, 5/48-50; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 10/544-550.

alınan kararlarla Muâviye, halifeye isyan eden bir âsi olmaktan çıkmış, Hz. Ali tarafından resmen tanınan bir siyasi kişilik kazanmıştır. Dolayısıyla savaş halife lehine sonuçlanmış gibi görünürken tahkîm olayı ile aleyhine dönmüştür.⁷⁸

Sıffîn savaşı sonrası halife ordu içerisinde çıkan Hâricî grup ile uğraşmak zorunda kaldı. Askerî ve siyasî açıdan güç kaybeden Hz. Ali tekrar Şam tarafına yönelmeden bir Hâricî tertibi ile hicretin 40. yılında şehit edildi.⁷⁹ Hz. Ali'nin vefatı üzerine oğlu Hz. Hasan (öl. 49/669) ve Muâviye karşı karşıya geldi. Ancak Hz. Hasan, Iraklılara olan güvensizliği sebebiyle bazı şartlar ile halifeliği Muâviye'ye bırakacağını belirtti.⁸⁰ Yapılan görüşmelerin ardından Hicretin 41. yılında Hz. Hasan halifeliği Muâviye'ye bıraktı. Böylece Müslümanların yeni halifesi Muâviye oldu. Hz. Hasan'ın halifeliği Muâviye'ye devretmesiyle birlikte Müslümanlar tekrardan tek bir yönetim altında toplanmış ve Emevî Devletinin temelleri atılmış oldu.⁸¹

1.2.1 Muâviye b. Ebû Süfyân Dönemi

Muâviye, siyaseti iyi bilen ve güçlü bir kabileye mensuptu. Babası Ebû Süfyân da onu bir siyaset adamı olarak yetiştirdi. Müslüman olduktan sonra ilk olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in kâtibi, Hulefâ-i Râşîdîn döneminde ise önce ordu komutanlığı sonra abisinin vefatı üzerine Şam valiliğine getirildi. Yapmış olduğu işler ve siyasetler gereği Arapların dört dâhisi içerisinde yer aldı.⁸²

Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687), Muâviye'nin siyasetini takdir etmiş “İdare konusunda Muâviye'den daha güzel birisini görmedim” sözüyle siyasetteki başarısını dile getirmiştir.⁸³ Aynı şekilde Abdullah b. Ömer de (öl. 73/693) “Resulullah'dan sonra Muâviye b. Ebû Süfyân'dan daha iyi bir idareci görmedim” demesi üzerine, kendisine onun Hz. Ebû Bekîr ve Hz. Ömer'den de mi daha iyi olduğu sorulunca İbn Ömer: “Onlar Muâviye'den daha hayırlı idiler, ama Muâviye onlardan daha iyi idareciydi” sözleriyle Muâviye'nin siyasette deha bir insan olduğunu zikretmiştir.⁸⁴

⁷⁸ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 3/29.

⁷⁹ Taberî, *Târih*, 5/145.

⁸⁰ İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1990), 174-179; Adnan Demircan, *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 72-86.

⁸¹ İrfan Aycan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/330-332.

⁸² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 3/58; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/146-147.

⁸³ Taberî, *Târih*, 5/337.

⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/438.

Muâviye, siyaseti gereği paranın iş gördüğü yerde diyaloga, diyalogun iş gördüğü yerde ise kılıca teşebbüs etmezdi. Kısacası elindeki imkânları doğru zamanda ve doğru yerde kullanmasını iyi bilirdi. Karşılaştığı problemlerde sık sık ve ilk olarak para ile çözüm yolunu izlemiş hatta mal dağıtma konusunda aşırı şekilde cömert davranmıştır. Eleştirenlere karşı ise “Meydana gelecek savaş benim dağıttıklarımın daha fazlasını götürür” şeklinde cevaplamıştır. Yine Ziyâd b. Ebîh’in (öl. 53/673) azatlısı Süleym, efendisinin şiddet siyasetini överken Muâviye: “Ziyâd’ın kılıcıyla kazandığı başarıların daha fazlasını ben sadece dilimle kazandım” sözüyle tepkisini göstermiş, asıl olanın problemleri şiddete başvurmadan halletmek olduğunu belirtmiştir.⁸⁵

Meselelerin çözümünde para ve diyaloga rağmen beklediği sonuca varamadığında ise şiddete başvurmuştur. Nitekim Irak’ta kargaşaların durdurulması ve sükûnetin sağlanması adına Ziyâd b. Ebîh’in halka uygulamış olduğu -esasinda kendisinin tasvip etmediği- şiddet politikasına göz yummuştur.⁸⁶

Muâviye siyaseti gereği yönetimin bir kabileye dayalı olarak sürdürülemeyeceğini bildiğinden Emevîlik imajını geri planda tutmuştur. Benî Ümeyye’ye mensup eski idarecilerle arasına mesafe koymuş hem Kureyş hem de Kureyş dışındaki Arap kabileleri ile ittifak kurup temeli sağlamlaştırmaya ve çeşitlendirmeye çalışmıştır. Kısacası Hz. Ömer politikasını izler bir şekilde politikada bulunmuştur. Çünkü Hz. Ömer kendi kabilesinden hiç kimseyi yönetimde görevlendirmemiş, bilakis yönetim işinde Kureyş ve Kureyş dışındaki kabileleri görevlendirmiştir. Aynı şekilde Muâviye yönetiminde Benî Ümeyye’den çok az kişiyi görevlendirirken başta Kureyş olmak üzere Adnânîler ve Kahtânîler’den daha fazla kişi görevlendirerek yönetimin meşruiyetini Arapların hepsine dayandırmıştır.⁸⁷

Muâviye, Kureyş politikasını Şam valiliğine geldiği andan itibaren uygulamaya başlamıştı. Nitekim Hz. Ali ile arasında geçen Sıffîn savaşında Şam ordusunun sancağını Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd’e (öl. 46/666) teslim etmiş, atlı birliklerin başında Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb (öl. 37/657), piyadelerin başında Müslim b. Ukbe el-Mirrî (öl. 64/683), ordunun sağ tarafındaki birliklerin başında Abdullah b. Amr b. el-Âs (öl. 65/684), sol kısmındaki birliklerin başında

⁸⁵ Aycan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, 30/330-332.

⁸⁶ İrfan Aycan, “Ziyâd b. Ebîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/480-482.

⁸⁷ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, 3/132-140.

Habîb b. Mesleme el-Fihri (öl. 42/662), merkezde de Dahhâk b. Kays (öl. 64/684) yer almıştı.⁸⁸ Burada isimleri zikredilenlerden Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah Kureyş'in Adîoğulları'ndan, Abdullah b. Amr Sehmoğulları'ndan, Abdurrahman b. Hâlid Mahzumogulları'ndan, Habîb ile Dahhâk da Fihroğulları'ndandır. Yine Haşimoğullarına mensup Hz. Ali'nin ağabeyi Âkil b. Ebû Tâlib (öl. 60/680) Sıffîn'de Muâviye'nin yanında yer almıştır.⁸⁹ Dolayısıyla bu zikredilenler Muâviye'nin siyaset politikasını ortaya koymakta ve Hz. Ömer'in izlemiş olduğu politikayı hatırlatmaktadır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Muâviye kabile asabiyetini ön planda tutmak yerine görevlileri Kureyş başta olmak üzere farklı kabilelerden seçmiş ve temeli Arap merkezli hale getirmiştir. Bu da onun yönetiminin daha meşrû hâl almasını sağlamıştır. Halifeliği döneminde az da olsa kabile asabiyetinden kaynaklı bir sorun çıktığı zamanda ise bulunduğu güçlü konum itibari ile sorunları rahatlıkla çözmüştür.

Hz. Hasan'ın halifeliği Muâviye'ye bırakmasıyla birlikte hicri 41 senesinde Müslümanlar tek bir yönetim altında toplanmıştır. Bu yıla *Âmu'l-Cemâa* yani birlik yılı adı verilmiştir.⁹⁰ Fakat bununla birlikte halen yönetime muhalif kesimler olmaya devam etmiştir. Bunlar Hz. Ali'nin şehit edilmesine sebep olan Hâricîler ve kendilerini gizleyen Hz. Ali taraftarlarıydı. Bu iki grupla mücadele sadece Muâviye döneminde değil bütün Emevî iktidarı boyunca devam etmiştir.⁹¹

1.2.2 Muâviye Dönemindeki İsyânlar ve İsyânların Bastırılması

Muâviye, yönetimin başına geçtikten sonra karşılaştığı en önemli iç siyasi problemler Hâricîler ve Hz. Ali taraftarlarıydı. Bu toplulukların da ana merkezi Irak'tı. Bundan dolayı bu toplulukları yönetebilecek kabiliyete sahip valiler atamış, Kûfe ve Basra valiliklerine Muğîre b. Şu'be (öl. 50/670) ve Ziyâd b. Ebîh'i getirmişti.⁹²

Hâricîler, kaynaklara göre resmen Sıffîn savaşı sonrası tahkîm olayı sebebiyle ortaya çıkmışlardır. Hz. Ali'ye suikast düzenleyip öldüren Hâricîler,

⁸⁸ Taberî, *Târîh*, 5/11-12, 26, 523.

⁸⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed Kurtubî İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* (Beyrut: Daru'l-Cil, 1412), 3/1079.

⁹⁰ Ethem Ruhi Fıglalı, "Hasan", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/282-285.

⁹¹ Bu konuda bk. Ahmed Ağırakça, *Emeviler döneminde kıyâmlar* (İstanbul: Şafak Yayınları, 1992).

⁹² Taberî, *Târîh*, 5/172, 212, 217, 234.

Muâviye döneminde sık sık ayaklanmaya kalkışmışlardır. Öyle ki Hâricîlerin Muâviye yönetimine karşı on altı kez ayaklandıkları bilinmektedir.⁹³

Muâviye döneminde Hâricîler tarafından ilk isyanı Ferve b. Nevfel el-Eşcaî gerçekleştirdi. Muâviye, bu isyanı Şam'dan gönderdiği ordu ile bertaraf edemeyince Iraklılar'ın eliyle bertaraf etmeye karar verdi. Muâviye, Iraklılar'ı hem Hz. Ali'yi şehit edenlere karşı savaşılmaya teşvik ederek hem de eğer savaşmazlarsa maddi imkânlardan mahrum bırakacağına dair tehdit ederek desteklerini almayı başardı.⁹⁴ Bu şekilde kendisi bir mücadeleyle girişmeden hem Hâricî grubun isyanını bastırması hem de Hz. Ali taraftarlarının yönetime karşı değil de yönetimin yanında savaşmalarını sağlamış oldu.

Muâviye'nin hilafeti devraldıktan sonra karşılaştığı ikinci bir isyancı grup Hz. Ali taraftarlarıydı. Ancak Hâricîler'de olduğu gibi bir şiddet söz konusu olmadı. Küçük çaplı Şîî isyanları gerçekleşmiş olsa da Muâviye'nin Hz. Ali taraftarlarına yakın ve sıcak davranması sayesinde isyanlar büyük boyutlara ulaşmamıştı.

Ayrıca Muâviye başlangıçta Hz. Ali taraftarı olan Ziyâd b. Ebîh'i, Muğîre b. Şu'be vasıtasıyla nesebine dahil ederek herhangi bir şiddete ve askerî harekâta başvurmadan bir Arap siyaset dâhisini daha kazanarak oluşabilecek bir çok isyanın önüne geçmiştir.⁹⁵

Ancak Hz. Ali taraftarlarından olan Hucr b. Adî (öl. 51/671) ve arkadaşları Hz. Osman aleyhinde konuşmaları, yönetimi sürekli eleştirmeleri, yönetime karşı gelmekten geri durmayıp bu hususta aşırıya gitmeleri sebebiyle öldürülmüştür. Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be onlara güzel davranıp nasihatlerde bulunmasına rağmen Hucr ve arkadaşları isyana devam etmişlerdir. Muğîre'nin yerine vali olarak atanan Ziyâd b. Ebîh'i de öncelikle aynı Muğîre gibi güzel davranıp nasihatlerde bulunmuştur. Ancak isyana ve aşırılıklara devam etmeleri sebebiyle Muâviye'ye bir iddianame göndermiş ve neticede fitne çıkarmaları sebebiyle öldürülmelerine hükmedilmiştir. Bu olay üzerine Hz. Âişe'nin (öl. 58/678) eleştirmesi ve neden öldürdüğünü sorması üzerine Muâviye; "Allah'ın huzuruna çıkıncaya kadar beni ve Hucr meselesini bırak." diyerek Hucr b. Adî'yi öldürmesinde haklı sebeplerinin olduğunu kastetmiştir. Ayrıca Hucr b. Adî'yi öldürülmesinden pişmanlık ve üzüntü

⁹³ Ethem Ruhi Fırlalı, "Hâricîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997, 16/169-175.

⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/148-150.

⁹⁵ Taberî, *Târih*, 5/214-215.

duyduğunu belirten Muâviye, aynı zamanda insanlar arasında fitne çıkartıp fesada sürüklemesinden korktuğu için öldürttüğünü de ifade etmiştir.⁹⁶

1.2.3 İslâm'ın Başlangıcından Muâviye'nin Vefatına Kadar Emevî Hâşimî Rekabeti

Hiz. Peygamber (s.a.v) döneminde Hâşim oğulları ve Ümeyye oğulları arasında başlayan yumuşama ve dostluk, Hiz. Ebûbekir ve Hiz. Ömer döneminde de devam etmiştir. Hiz. Ebûbekir hilafet makamına gelince Hiz. Peygamber devrinde tayin edilmiş amilleri aynı görevlerinde bırakmayı uygun görmüştür.

Hiz. Ebûbekir'in vefatı üzerine hilafet makamına gelen Hiz. Ömer Ebû Süfyan'ın oğlu Yezîd'i Şam valiliğine tayin etmiştir. Ancak yaygın olan tâun hastalığı sebebiyle Yezîd ve birçok sahâbî vefat etmiştir. Yezîd'in vefatı üzerine Hiz. Ömer yerine kardeşi Muâviye'yi tayin etmiştir. Bu haber Ebû Süfyan'a ulaşınca Hiz. Ömer'e memnuniyetini bildirmiştir.⁹⁷

Hiz. Ömer, Hâşim ailesi ve Ümeyye ailesi arasındaki ilişkileri sıcak tutmaya çalışıyor ve saygı açısından birini diğlerinden üstün tutmuyordu. Hatta Abbas (öl. 32/653) Resûlullah'ın amcası, Ebû Süfyan da Kureys'in şeyhidir diyerek, evine sermiş olduğı bir döşeğe sadece Hiz. Peygamber'in (s.a.v) amcası Abbas'ı diğeri bir döşeğe de sadece Ebû Süfyan'ı oturtuyordu.⁹⁸ Hiz. Ömer bu tutumu ile iki aile mensuplarının da gönlünü hoş tutuyordu. Bu sayede Hiz. Ömer devrinde Hâşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasında gerginlik çıkartacak bir hadise yaşanmamıştır. Hiz. Ömer'in vefatından önce halifelik için Hâşimoğulları'ndan Hiz. Ali, Ümeyyeoğulları'ndan da Hiz. Osman'ı belirleyerek iki aile arasında tarafsızlığını göstermiştir.⁹⁹

Hiz. Ömer'in vefatı üzerine Hiz. Osman'ın halife seçilmesi Benî Ümeyye'nin iktidara geldiğı anlama geliyordu. Hiz. Osman dönemin ilk altı yılında Hâşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasındaki ilişkiler önceki dönemler gibi yumuşak tutumlar halinde geçti. Ancak ikinci altı yılda Hiz. Osman'ın valiliklere akrabalarını tayin etmesiyle huzursuzluklar baş göstermeye başlamış,

⁹⁶ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 19/319; Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Garamel-Amri (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 12/229; Nebi Bozkurt, "Hucr b. Adî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/277-278.

⁹⁷ Taberî, *Târîh*, 4/289; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyan", 30/330-332.

⁹⁸ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1431), 2/147.

⁹⁹ Taberî, *Târîh*, 4/192.

Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arası açılmaya başlamıştı. Şu kadar var ki bu dönemdeki yaşanan gerginlikler tartışmalardan öteye geçmemiş ve fiili bir çatışma meydana gelmemişti.¹⁰⁰

Hz. Osman'ın Mısırlı isyancılar tarafından öldürülmesi ve Hz. Ali'nin halife seçilmesiyle Hâşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasındaki çatışmalar tekrardan canlanmaya başlamıştır.¹⁰¹

Hz. Peygamber (s.a.v) ve ilk üç halifeden müsamaha ve itibar gören Ümeyyeoğulları özellikle Hz. Osman zamanında elde ettikleri çevre ve maddiyat ile güçlenmişlerdi. Ancak Hz. Ali'nin halife olmasıyla birlikte çoğu Benî Ümeyye mensubu azledilmiş ve yönetim Hâşimoğulları'nın eline geçmişti. Sahabenin ileri gelenleri Hz. Ali'den yönetiminin güç kazanmasına kadar eski valileri azletmemesini söylemiş olsalar da Hz. Ali kararından dönmedi.¹⁰²

Hz. Ali, Mısır valiliğine Sa'd b. Ubâde'nin (öl. 14/635) oğlu Kays'ı (öl. 60/680), Basra valiliğine Osman b. Huneyf'i (öl. 41/661), Yemen ve Bahreyn valiliğine amcasının oğlu Ubeydullah b. Abbas'ı (öl. 58/678) tayin etti. Mekke ve Tâif valiliklerine de Kusem b. Abbas'ı (öl. 57/676) tayin etti. Ayrıca Hz. Ali kendi halifeliği zamanında Hac emirliğinde sadece Hâşimoğulları'nı görevlendirdi.¹⁰³

Hâşimoğulları'nın yönetime geçmesiyle yetkilerini kaybeden Ümeyyeoğulları Hz. Ali'ye tepki göstermeye başlamışlardı. Bu sebeple cemel savaşında Hz. Âişe'yi desteklemişlerdi. Ancak Hz. Âişe'nin ordusunun mağlup olmasıyla birlikte bu savaşa katılan Benî Ümeyyeliler de mağlup olmuştu. Bu savaşta Abdurrahman b. Attâb da öldürülenler arasındaydı. Ayrıca orduda komutanlık yapan Mervân (öl. 65/685), halifeden eman istemek zorunda kaldı ve Medîne'ye dönerek halifeye biat etti.¹⁰⁴

Cemel vakasından sonra Hâşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasındaki mücadele Hz. Ali ve o sırada Şam valisi olan Muâviye arasında cereyan etti. Şöyle ki Hz. Ali halifeliğinin ilk günlerinden beri Muâviye'ye biat etmesi için elçiler göndermiş, ancak Muâviye öldürülen halifenin akrabası sıfatıyla kanını talep

¹⁰⁰ Taberî, *Târih*, 4/227-240.

¹⁰¹ İsmail Yiğit, "Emevîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/87-104.

¹⁰² Taberî, *Târih*, 4/438.

¹⁰³ Taberî, *Târih*, 5/92-93.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/26.

ettiğini bildirerek biat etmekten uzak durmuştu. Bunun üzerine Hz. Ali, Muâviye'nin üzerine gitme kararı aldı.¹⁰⁵

Hz. Ali ve Muâviye arasında aralıklarla 110 gün boyunca devam eden savaş Hz. Ali lehine sonuçlanırken Muâviye ve Amr b. Âs'ın siyaseti ile Kur'an'ın hakemliği teklifi yapılarak savaş durdurulmuştur. Böylece Şamlılar mutlak bir yenilgiden kurtulmuş, Irak tarafının ise birbirine düşmesine sebep olmuştur. Hz. Ali her ne kadar bu teklife yanaşmak istemese de ordu içerisinde yer alan tahkîm taraftarları nasihat ve ikazları dinlemedikleri gibi Hz. Ali'yi tehdit ederek tahkîmi zorla kabul ettirdiler. Ancak Hakem olayının sonucunu beğenmeyenler Hz. Ali'yi tekrar savaşıma çağırsalar da istedikleri sonucu elde edemediler. Hz. Ali ordusuyla birlikte Kûfe'ye dönerken bu grup Hâricîlik adı altında Harûra bölgesine çekildiler.¹⁰⁶

Bundan sonra halife hilafeti boyunca özellikle Hâricîler ile uğraşmış ve bir daha ordu hazırlayıp Şam üzerine gidememiştir. Hakem olayından sonra Muâviye Mısır'ı ele geçirmiş ve hac emirliğini almak üzere Mekke üzerine gitmiştir. Hz. Ali ve Muâviye arasında yaşanan çekişme sonucunda iki taraf anlaşarak Şeybe b. Osman'ı (öl. 59/679) hac emîri olarak tayin etmişlerdir.¹⁰⁷

Hz. Ali'nin bir Hâricî tarafından şehit edilmesi üzerine Hz. Hasan'a biat edilmişti. Ancak Hz. Hasan, Iraklılara olan güvensizliği sebebiyle bazı şartlar ile halifeliği Muâviye'ye bırakacağını ilan etmişti. Hâşimoğulları'nın ileri gelenlerinden karşı çıkanlar olsa da Hz. Hasan kararından vazgeçmedi. Yapılan görüşmelerin ardından Hicretin 41. yılında Hz. Hasan halifeliği Muâviye'ye bıraktı. Böylece Müslümanların yeni halifesi Muâviye oldu.¹⁰⁸

Muâviye döneminde Hâşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasında Hz. Peygamber ve ilk üç halife devrindeki kadar bir yumuşama olmasa da aradaki gerginlikler yatışmıştır. Ayrıca bu dönemdeki gerginlikler sözlü mücadelelerden öteye geçmemiştir.¹⁰⁹

Muâviye'nin Hz. Hasan'ın eşi Ca'de binti Eş'as'a, kocasını zehirleyip öldürmesi karşılığında para teklif ettiği ve öldürdüğü takdirde oğlu Yezîd (öl.

¹⁰⁵ İsmail Yiğit, "Sıffin Savaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/107-108.

¹⁰⁶ Yiğit, "Sıffin Savaşı", 37/107-108; Fığlalı, "Hâricîler", 16/169-175.

¹⁰⁷ Taberî, *Târih*, 5/136.

¹⁰⁸ Taberî, *Târih*, 5/162; Aycan, *Saltanatı Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyan*, 174-179; Demircan, *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, 72-86; Fığlalı, "Hasan", 16/282-285.

¹⁰⁹ Sarıçam, *Emevî Hâşimî İlişkileri*, 288-290.

64/683) ile evlendireceğine dair söz verdiği, Hz. Hasan öldükten sonra Yezîd ile evlendirmekten vazgeçip sadece para verdiğiine dair iddialar bazı kaynaklarda yer almaktadır. Ancak oğlu Yezîd'in hilafeti için Hz. Hasan'ı öldürdüğü kabul edilirse, Hz. Hüseyin'i de engel teşkil ettiği için ortadan kaldırmaya teşebbüs etmesi gerekirdi. Kaynaklarda böyle bir vakıadan bahsedilmemektedir. Ayrıca Muâviye'nin vefatına yakın oğlu Yezîd'e eğer Hüseyin'e (öl. 61/680) galip gelirse ona iyi davranması şeklindeki vasiyeti bu iddianın gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.¹¹⁰

1.2.4 Yezîd b. Muâviye Dönemi

Yezîd, Muâviye'nin vali olduğu zamanda Kelb kabilesine mensup Meysûn binti Bahdel ile evliliğinden doğan oğludur.¹¹¹ Muâviye'nin, oğlu Yezîd'i veliaht olarak tayin etme hususunda onu en çok cesaretlendiren Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be olmuştur.¹¹²

Muâviye, oğlunu veliaht olarak ilan etmeden önce Müslümanların tekrar ihtilafa düşmemeleri için yerine birinin veliaht olarak tayin edilmesi fikrini yaymaya başladı. Bu hususta istediği alt yapıyı oluşturduktan sonra veliaht'ın Yezîd olması gerektiği fikrini beyan etti. Yemen Arapları, Bizans'a bağlı olmaları sebebiyle hanedanlık sistemini biliyorlardı. Bundan dolayı kolayca Yezîd'in veliaht olmasını kabul ettiler. Genelde de Şam ahalisi Muâviye'ye çok bağlı olmaları sebebiyle veliaht olarak Yezîd'in gösterilmesini hoş karşıladılar. Böylece Şam eyaletinde Muâviye'nin kararı genel kabul gördü. Daha sonra Kûfe ve Basra da bu karara onay vermiş göründü.¹¹³

Şam ve Iraklılar'ın desteğini alan Muâviye, Medine'ye giderek sahâbe çocuklarını ikna etmeye çalıştı. Muâviye döneminde Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahman b. Ebî Bekir (öl. 53/673), Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs Yezîd'e biat etmeye yanaşmadı. Hicretin altıncı senesinde Muâviye'nin vefatı üzerine Yezîd'e halife olarak biat edildiğinde Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs ona biat edenler arasındaydı. Ancak Hüseyin b. Ali ile Abdullah b. Zübeyr

¹¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbatu Dairatu'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1326), 2/300; İbn Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyân Müdafaa'sı*, 174.

¹¹¹ Taberî, *Târih*, 5/329.

¹¹² Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/330-332.

¹¹³ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 7/278.

(öl. 73/692) biatten kaçınarak muhalefete devam ettiler. İkamet ettikleri Medine'den çıkarak Mekke'ye gittiler.¹¹⁴

Muâviye, Yezîd'in veliaht olması konusunda Hicaz'da Müslümanların çoğunluğunun desteğini almayı başardı. Vefat etmeden önce de oğluna bazı tavsiye ve uyarılarda bulundu:

“Hicaz halkına iyi davran, çünkü onlar senin özündür. Senin yanına gelene ve seni destekleyene ikramda bulun ve onu gözet. Irak halkı her gün senden vali azledilmesini istese de onların hakkını gözet. Çünkü yüz binlerce kılıcın çekilmesi yerine bir valinin azledilmesi daha iyidir. Suriye halkını kendine dost bil. Düşmana karşı Suriye halkının desteğini al ve düşmanı onlarla bertaraf et. Ancak istediğini alınca onları kendi beldelerine gönder ki ahlakları bozulmasın. Dikkat etmen gereken dört kişi vardır. Bunlar Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdurrahman b. Ebû Bekir'dir. Abdullah b. Ömer ibadet ehli bir kimsedir. Yönetime geçecek başka kimse kalmazsa o sana biat eder. Hüseyin b. Ali çabuk etkilenen bir kimsedir. Eğer Irak halkı onu isyana teşvik eder de sen muzaffer olursan ona iyi davran, çünkü o Ehl-i beyt'tendir. Abdurrahman b. Ebû Bekir ise arkadaşlarını takip eder ve onlar ne yaparsa o da onu yapar. Abdullah b. Zübeyr'e gelince senin karşına dikilir ve arkandan iş çevirir, fırsat bulunca da seni bitirmek için çabalar. Eğer böyle yaparsa onu bertaraf et. Mümkün oldukça kavminin kanını akıtmaktan uzak durmaya çalış.¹¹⁵

Hicretin 60. senesinde Muâviye'nin vefatı üzerine oğlu Yezîd yönetimin başına geçti. Bunun üzerine valiler zaman kaybetmeden biat almaya başladı. Ancak Yezîd'in en baştan veliaht olarak tayin edilmesine karşı olan Hicaz'daki sahabe çocukları halifeliğini tanımadılar. Medine valisi Velid b. Utbe Muâviye'nin vefat haberini verdikten sonra sahabe çocuklarını biat etmeye çağırdı. Hz. Hüseyin valiliğe gelerek gizlice değil de halkın huzurunda biat etmesinin daha doğru olacağını söyleyerek valilik sarayından ayrıldı. Abdullah b. Zübeyr biat etmemek için çeşitli bahaneler ile valilik sarayına gitmedi. Valiliğin baskıları arttırması üzerine kardeşi, ertesi gün gelip biat edeceğini bildirdi. Abdullah b. Zübeyr o gece Mekke'ye kaçtı. Hz. Hüseyin kardeşi Muhammed b. Hanefiyye (öl. 81/700) hariç

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/477.

¹¹⁵ Taberî, *Târih*, 5/322-323; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/391-392.

ailesinden birçok kişi ile Medine'yi terk etti. Medine de kalan Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs ise Yezîd'in halifelikliğini kabul ettiklerini duyurdular.¹¹⁶

1.2.5 Kerbelâ Vakası

Hicretin 60. yılında Muâviye'nin vefat etmesi üzerine oğlu Yezîd hilafet makamına geçti. Sahâbeden birkaç kişi dışında biat işlemi gerçekleşti. Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer, Mekke'de Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr ile karşılaştılar. Abdullah b. Ömer onlara Allah'tan korkmaları ve Müslümanların arasına tefrika düşürmemeleri hususunda tavsiyede bulundu.¹¹⁷ Yezîd'e biat etmeye yanaşmayan Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr Medine'den çıkarak Mekke'ye gittiler. Abdullah b. Zübeyr burada halkı Ümeyye oğullarına karşı kışkırtma propagandasına başladı. Ayrıca sık sık Hüseyin'in yanına gidiyor ve onu Iraklılar'ın destekleyeceğini söyleyerek oraya gitmesi için teşvik ediyordu.¹¹⁸

Muâviye'nin vefatı üzerine Kûfeliler Hüseyin'e sık sık mektuplar göndererek kendisine biat edeceklerini bildirerek yanlarına davet ediyorlardı. Kaynaklarda zikredildiğine göre Hz. Hüseyin'e 30.000 Iraklı'nın biati gelmişti.¹¹⁹ Biat haberleri duyulunca birçok kimse kendisinin sükûnetle davranmasını ve Kûfeliler'e inanıp da gitmemesi hususunda tavsiyelerde bulundu.

Misver b. Mahreme (öl. 64/683) Hz. Hüseyin'e Iraklılar'ın mektuplarına ve İbn Zübeyr'in cesaretlendirmesine inanmaması hususunda mektup yazdığını, ancak onun aldırış etmediğini zikretmiştir.¹²⁰

Abdullah b. Abbâs, Hz. Hüseyin'e Iraklılar hakkında emirlerini başlarından indirmediklerini, vergilerini ödemeye devam ettiklerini, kendisini savaş ve fitne çıkarmaktan başka bir şey için çağırmadıklarını bildirmiş ve onların çağrısına uymaması tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak aralarında geçen bu görüşme sonrası Abdullah b. Zübeyr, Hz. Hüseyin'e gelerek benim de böyle destekçilerim olsaydı bir an durmaz giderdim şeklinde söyleyerek gitmeye teşvik etmiştir. Hz. Hüseyin'in gitmeye karar verdiğini duyan İbn Abbas, İbn Zübeyr'e gelerek "İşte Hüseyin gidiyor ve Mekke'yi sana bırakıyor demiştir". Ayrıca Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr hakkında: "Ben Mekke'de kaldığım sürece insanlar İbn Zübeyr'in etrafında

¹¹⁶ Taberî, *Târîh*, 5/338-343; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihaye*, 11/466-475.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihaye*, 11/469.

¹¹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 14/205-207; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihaye*, 11/500-502.

¹¹⁹ Ethem Ruhi Fırlıklı, "Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 18/518-521.

¹²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihaye*, 11/503.

değil benim etrafımda toplanır. İbn Zübeyr bunu bildiğinden beni Irak’a gitmem hususunda teşviklendiriyor” demiştir.¹²¹

Ebû Said el-Hudri (öl. 74/693), Hz. Hüseyin’e gelerek Kûfeye gitmemesi ve onlara inanmaması hususunda tavsiyelerde bulunarak şöyle dedi: “Duyduğuma göre Iraklılar sana biat ettiklerine dair mektuplar gönderiyorlarmış. Sakın onlara inanmayasın. Çünkü babanın şöyle dediğini işittim: Allah’a yemin olsun ki şu Kûfeliler’den bıktım, usandım. Onlar da benden bıktı ve usandı. Bu Kûfeliler ne vefasızdır. Hiçbir şeye azmetmezler ve kılıcı gördüklerinde geri dururlar.”¹²²

Sahâbenin ileri gelenleri dahil olmak üzere birçok kimse Hz. Hüseyin’e onlara uymaması ve gitmemesi hususunda tavsiyelerde bulundu. Ancak gitmeye karar veren Hz. Hüseyin, amcasının oğlu Müslim b. Âkil’i (öl. 60/680) Kûfe’nin durumunu öğrenmesi için önden gönderdi. O dönemin Kûfe valisi Nu‘man b. Beşîr’in (öl. 64/684) yumuşak davranmasından ötürü Müslim çalışmalarını kolayca yapmış ve halkın biatını alması üzerine mektup göndererek Hüseyin’i davet etti. Hz. Hüseyin’in ailesini de yanına alarak yola çıktığını duyan kimseler gitmemesi hususunda tavsiyelerde bulunsalar da Hz. Hüseyin yolundan dönmedi.¹²³

Yezîd b. Muâviye, Kûfe’de Müslim b. Âkil’in gizlice iş çevirdiğini ve halkı yönetime karşı olmaya teşvik ettiğini öğrenince Nu‘mân b. Beşîr’i valilikten azlederek yerine Ubeydullah b. Ziyâd’ı (öl. 67/686) vali olarak atadı. Ubeydullah, halkı yönetime karşı isyan etmemeleri ve baş kaldırmamaları hususunda tavsiyelerde bulunması ve uyarması üzerine halkın çoğunluğu Müslim b. Âkil’i terk etti. Hâni b. Urve’nin (öl. 60/680) evinde saklanan Müslim, taraftarlarını toplamaya çalışsa da Ubeydullah b. Ziyâd Kûfe eşrafının ileri gelenlerine kendi adamlarını ikna etmelerini söylemiş ve halk Müslim’in etrafından dağılmaya başlamıştı. Halkın dağılmasıyla yakalanan Müslim b. Âkil idam edilmeden önce Ömer b. Sa’d’dan (öl. 66/685) Hz. Hüseyin’e Kûfeliler’in onu terk ettiklerini ve buraya gelmemesi gerektiğini söylemesini istemiş ve Ömer b. Sa’d bu haberi ulaştırmıştır.¹²⁴

Kûfe’de yaşanan hadiselerden haberi olmayan Hz. Hüseyin, Zilhicce ayının onuncu gününde aile efradı ve altmış arkadaşıyla birlikte yola çıktı. Kûfeliler’e doğru yola çıktığını öğrenen Yezîd b. Muâviye, İbn Ziyâd’a onu töhmet altında

¹²¹ Belâzürî, *Ensâb*, 3/286; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/495-496.

¹²² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 14/205.

¹²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/503.

¹²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/525; Fığlalı, “Hüseyin”, 18/518-521.

bırakarak hapse atmasını, ancak savaşmayanlarla asla savaşmamasını bildiren bir mektup gönderdi.¹²⁵

Hız. Hüseyin, Müslim b. Âkil'in öldürüldüğü haberini alınca geri dönmek istedi. Ancak Âkil'in oğulları biz intikamımızı almadan geri durmayız demeleri üzerine Hüseyin'de yola devam etti. Şu kadar var ki kendisi dönemese de yanındakilere geri dönmek isteyen varsa dönmekte serbest olduğunu söylemiştir.¹²⁶

İbn Ziyâd Hüseyin'in kafilesini kendisine getirmesi için 4000 bin kadar askerle Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı görevlendirdi. Ömer b. Sa'd kabul etmek istemese de İbn Ziyâd, onu tehdit ederek bu işte görevlendirdi. Ömer b. Sa'd, Hüseyin'in kafilesine ulaştığı zaman Hız. Hüseyin ile görüşmeler yaptı ancak bir karara varılamadı.¹²⁷

Bir rivayete göre Hüseyin, Ömer b. Sa'd'a kendisini bırakmasını istemiş, bıraktığı takdirde geri döneceği veya da insanların akıbetini görmek için bir beldeye çekileceği teklifinde bulunmuştur. Ömer b. Sa'd, teklifi Ubeydullah b. Ziyâd'a ulaştırınca İbn Ziyâd teklifi kabule yanaşmış, ancak meclis üyelerinden Şemir b. Zilcevşen (öl. 66/686) kışkırtarak kararından vazgeçirmiştir. Aynı zamanda teklifi kabul ederse Hız. Hüseyin'in yönetime karşı tekrar güç toplayacağını ve daha güçlü bir toplulukla savaş başlayacağını düşünmüştür. Bundan dolayı yönetimin selameti için ya Hız. Hüseyin'in biatını alacaktı ya da savaşmaktan başka bir şey yapmayacaktı. Hız. Hüseyin, Ubeydullah b. Ziyâd'ın biat ve teslim teklifini reddedince iki grup arasında savaş başlamış oldu. Önce mübareze şeklinde cereyan eden savaş Hız. Hüseyin ve arkadaşlarının şehit edilmesiyle son buldu.¹²⁸ O gün ile alakalı olarak yıldızlar görünecek derecede güneşin tutulması, taşın altından kan çıkması, gökyüzünün kıızıla boyandığına dair birçok rivayetin uydurulduğu kaynaklarda geçmektedir.¹²⁹

Hız. Hüseyin'in şehit edildiği haberi Yezîd b. Muâviye'ye ulaşınca büyük pişmanlık duyduğu, İbn Ziyâd'a lanet ettiği ve keşke Hız. Hüseyin'in tekliflerini

¹²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/508.

¹²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/514-515.

¹²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/521-527.

¹²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/521-527, 565-566; Hamdi Şahin, *ed-Devletü'l-Ümeviyye el-müftera aleyha* (Kahire: Dârü'l-Kahire li'l-Kitâb, 2001), 296; Mustafa Öz, "Kerbela", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), 25/274-275.

¹²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/569.

kabul etseydi de beni ümmet içerisinde sevimsiz kılmasaydı dediği, ayrıca şayet ben onunla karşılaşırsaydım onu bağışlardım dediği kaynaklarda geçmektedir.¹³⁰

İbn Kesîr (öl. 774/1373) bu mesele hakkında eserinde şöyle zikretmektedir: “Yezîd’in Hz. Hüseyin’in öldürüldüğüne dair bir bilgisi yoktu. Ondan habersiz olarak öldürülmüştü. Hz. Hüseyin şehit edilmeden önce Yezîd b. Muâviye yanına gidebilseydi onu affederdi. Çünkü babası ona bu şekilde vasiyette bulunmuş ve kendisi de bunu açık bir şekilde ifade etmişti. Haberi alınca Ubeydullah b. Ziyâd’a lanet etmesi de Hz. Hüseyin’in öldürülmesini talep etmediğini göstermektedir.”¹³¹

Bu hadiseden sonra Yezîd b. Muâviye Hz. Hüseyin’in ailesine hürmette eksik etmemiş, ikramda bulunmuş, kaybettikleri malları fazlasıyla vermiştir. Hz. Hüseyin’in ailesi ile birlikte kendi konağında üç gün matem tutmuş ve onları büyük bir koruma altında Medine’ye göndermiştir.¹³² Ayrıca kabileyi göndermeden önce Hz. Hüseyin’in oğlu Ali’nin (öl. 94/712) yanında kalmasını istemişse de Ali b. Hüseyin Medine’ye gitmek istemiştir.¹³³ Bu rivayetler Şia kaynaklarında geçen Ehl-i beytin esir alınıp çıplak gezdirildiğine dair rivayetlerin de asılsız olduğunu göstermektedir.¹³⁴

Kerbelâ hadisesinden sonra Hicri 1. Asrın sonlarına kadar Hâşimîler’in önderliğinde bir isyana rastlanmamaktadır. Ancak bütün bu iyi ilişkiler Hicri 1. Asrın sonlarına doğru Abbasî isyanlarının başlaması ile son bulmuş, Emevîler Devleti’nin yıkılması ve Abbasîlerin Emevîler’e karşı yapmış oldukları öldürme politikası ile Emevî-Hâşimî rekabeti Abbasîler döneminde de devam etmiştir.

Hz. Osman’ın şehid edilmesiyle birlikte ortaya çıkan birçok muhtelif fırkalar, kendi fikirlerini yaymak, insanları davalarına kazandırmak, kendilerinin doğru yolda olduklarını göstermek ve böylece kendi taraftarlarının sayısını arttırma çabası içerisindeydiler. İşte bu sebeple bu fırkalar, Kur’an-ı Kerim ve hadislerden kendi görüşlerini destekleyecek naslar arama peşine düştüler. Görüşlerini destekleyici bir nas bulamadıklarında Kur’an-ı Kerim’i arzuları istikametinde te’vil etmeye, hadisleri ise kendi görüşleri doğrultusunda zorlayıcı tefsir işine kalkıştılar. Ancak Kur’an hâfızlarının ve Kur’an ilimleriyle uğraşanların çok oluşu onları bu

¹³⁰ Taberî, *Târîh*, 5/393; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3/317; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/651.

¹³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/578.

¹³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/650-651.

¹³³ Taberî, *Târîh*, 5/461; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 4/386-387.

¹³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/561-565.

yolda ilerlemelerini zorlaştırdı. Ancak hadislerin henüz Kur'an-ı Kerim gibi müstakil olarak tedvin edilmeyişi sebebiyle bu durumdan faydalanmaya çalıştılar.

Yaşanan fitne hadiseleri sonucunda birçok fırka kendi taraflarını ve görüşlerini övmek, karşı grupları ise yermek için hadis uydurma faaliyetine girişmiştir. Ayrıca insanların dinden uzaklaşmasını önlemek kastıyla da hadis uydurma faaliyetine girişenler olmuştur. Lakin her ne kadar bu denli hadis uydurma faaliyeti olsa da sahâbe devrinden başlayıp günümüze kadar bu uydurma rivayetlerin tespitinde nice âlim çalışmalar sergilemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASÎ RİVAYETLERE YAKLAŞIM YÖNTEMLERİ

İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an ve hadislerde siyasete dair birçok kavram kullanılmaktadır. Siyasî rivayetlerin değerlendirme yöntemlerine geçmeden önce siyaset kavramının alanını tespit etmek, Kur'an ve hadislerde kullanımına değinmek yerinde olacaktır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde siyaset ile ilgili konulardan muhtelif bir şekilde bahsedilmektedir.

Kur'an, siyasî meseleleri çoğunlukla genel esaslar bağlamında ele almaktadır. Kur'an'daki siyasî kavramlar genel olarak şu başlıklar altında kullanılmaktadır: Siyaset, iktidar ve egemenlikle ilgili kavramlar: egemenlik, siyaset, devlet, hüküm ve velâyet gibi kavramlar. Yönetimle ilgili kavramlar: Şûra, Emr bi'l-Ma'ruf ve Nehy ani'l-Münker ve adalet gibi kavramlar. Siyasî önderlikle bağlantılı kavramlar: İmam, halife, ulu'l-emr, sultan, vekîl ve vezîr gibi kavramlar. Sosyal ve siyasî gruplaşmayla ilgili kavramlar: Ümmet, millet, kavim, fırka ve kabîle gibi kavramlar. Siyasî davranışlarla ilgili kavramlar: Biat, itaat, takiyye ve hicret gibi kavramlar. Şiddet ve başkaldırıyla alakalı kavramlar: İsyan, bağy, kıyam ve zulüm gibi kavramlar. Fitne ve bozgunculuk ile ilgili kavramlar: Fitne, fesat ve fîsk gibi kavramlar. Dinle alakalı kavramlar: Din, şeriat, tarikat ve hikmet gibi kavramlar. Siyasetin coğrafi boyutuyla ilgili kavramlar: Arz, beled ve karye gibi kavramlar. Barış, cihad ve fetihle ilgili kavramlar: Selam, sulh, cihad ve fetihle ilgili kavramlar.¹³⁵

Görüldüğü gibi Kur'an'da siyaset birçok yerde ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak bunların hepsinin bizzat siyasî manada kullanıldığını söylemek yerinde olmayacaktır. Ayrıca “siyaset” kelimesi Kur'an'da doğrudan kullanılmayıp genelde siyasî manaya delalet eden birçok kavram bulunmaktadır.

Siyaset kavramı hadîs-i şeriflerde de kullanılmıştır. Ancak tam olarak günümüzde kullanılan anlamda olmayıp yalın ve kelimenin hakiki manasına yakın anlamlarda kullanılmıştır. Siyaset kelimesi lügat itibariyle ihtiva ettiği hakiki manası “bir nesneyi düzgün ve iyi durumda bulunması için özenle gözetip korumak, hayvanı ehlileştirmek, atı terbiye etmek” gibi anlamlarda, günümüzde ise

¹³⁵ Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 7-9.

“toplumun işlerini üzerine almak, yönetme işi, halkın işlerini yönetme” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹³⁶

Hadislerde imaret, hilâfet, imâmet, velâyet gibi birçok kelime ve kavram siyaset manasında kullanılmıştır. Örneğin Buharî'nin Sahîh'i içerisindeki şu bab başlıkları siyasî meselelerle ilgilidir: Kitâbu'l-cihâd ve's-siyer, ebvâbu'l-cizye ve'l-müvâdie maa ehli'z-zimmeti ve'l-harb, kitabu'l-meğâzî, kitâbu'l-hudud, kitâbu'l-muhâribîn min ehli'l-küfrî ve'r-ridde, kitâbu istitâbeti'l-mürtedin ve'l-muânidin ve kîtâluhum, kitâbu'l-ikrâh, kitâbu'l-fiten, kitâbu'l-ahkâm gibi bab başlıkları siyasetle ilgilidir. Birçok hadis kitabında bu bab başlıkları veya muhtelif bab başlıkları altında oldukça fazla siyasî meseleler işlenmektedir.¹³⁷

Muhtelif mezhep ve fırkaların ortaya çıktığı sahâbenin sonu diye ifade edilen büyük tâbiîler döneminde farklı amaçlar uğrunda hadis uydurma faaliyetleri baş göstermeye başlamıştır. Bununla beraber âlimler hadis uydurma faaliyetlerine karşı önlem olarak birçok yöntem geliştirmişlerdir.¹³⁸ Bu bölümde muhaddislerin, kelimcilerin, Şia'nın ve çağdaş müelliflerin siyasî rivayetlere yaklaşım yöntemleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında siyasî rivayetlerin uydurulmasındaki konumları ve siyasî rivayetler hakkındaki genel kanaatleri ele alınacaktır.

2.1 Muhaddislerin Yaklaşımı

İslâm Dininin en önemli iki temel kaynağından birisi hiç şüphesiz hadistir. İslam kültürünün şekillenmesinde de hadis ilmi önemli bir konuma sahiptir. Bundan dolayı Sahâbe Hz. Peygamber'in sözlerini, yaşantısını ve takrirlerini hem yaşamış hem de sonraki nesillere en sahih şekilde aktarabilmek için büyük çaba sarfetmiştir. Hz. Peygamber'in vefatı ile meydana gelen hadiseler sebebiyle sahâbe ve sonraki nesiller hadisleri rivayet etmede daha titiz davranmak ve hadislerin sahihini sakîminden ayırt edebilmek için birtakım kuralların temelini atmışlardır.¹³⁹

Hz. Peygamber adına hadis uydurma faaliyetlerine karşı âlimler de sert tavırlar takınmışlardır. Bu hususta örneğin Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848) hadis uydurmacılarından olan Suveyd el-Enbârî'nin kanının helal olduğuna inanmış, hatta Suveyd'in uydurduğu: *Kim âşık olur, belli etmez ve onu saklarsa şehid olarak*

¹³⁶ Hızır Murat Köse, “Siyaset”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, 37/294.

¹³⁷ Salih Geçit, *Sahabe Döneminde Siyaset* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 24-25.

¹³⁸ Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 26.

¹³⁹ Abdullah Çelik, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: Divan, 2022), 34, 140; Abdullah Çelik, “Hadis İlimleri Işığında Haber Doğruluğunun Tespiti”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 241.

ölür” hadisi zikredildiğinde “eğer atım ve mızrağım olsaydı Suveyd ile harb ederdim” şeklinde söz söylemiştir.¹⁴⁰

İmam Buhârî’nin (öl. 256/870) uydurma hadis tavrını da şuradan anlamak mümkündür. Buhârî’ye İbn Kerrâm’dan (öl. 255/869) bir kitap verilmiş ve içerisindeki hadislerin durumu sorulduğunda “İman ne azalır ne çoğalır” rivayetini görünce kitabın üzerine “Kim bunu rivayet ederse, şiddetli bir dayak ve uzun bir süre hapsedilmeyi hak eder” yazmıştır.¹⁴¹

Ahmed Naim, bu hususta Zehebî’nin (öl. 748/1348) uydurma hadis faaliyetine karşı şöyle dediğini nakletmiştir: “Cumhura göre terğîb ve terhîb uyduranın küfrüne hükmolunmazsa da helal ve harama dair hadis uyduran kişi icmâ ile tekfir olunur”¹⁴²

Uydurma hadislerin ahkâm, akâid, hikâye, terğîb ve terhîb gibi hususlarda ve hiçbir şekilde ihticâc edilmeyeceği hususunda alimler arasında ittifak vardır. Yalnızca o rivayetin uydurma olduğu açıklanmak ve uyduranın halini arz etmek için cerh ve ta’dil kitaplarında zikredilmesine müsaade edilmiştir.¹⁴³

Muhaddisler siyasî gayeler ve birçok nedenler sebebiyle uydurma faaliyetlerine karşı o hadislerin tespiti için bazı esaslar koymuşlardır. Bu esaslar neticesinde o hadisin zafiyetine veya tashihine hükmetmişlerdir. Bu esaslar şu şekildedir:

2.1.1 Kur’an’a, Sahih Sünnete ve İcmâa Muhalif Olması

Bir hadisin sahih olabilmesi için Kur’an’a, sahih sünnete ve icmâa aykırı olmaması gerekir. Eğer bu sayılanlara muhalif olup te’vile de imkânı yoksa senedi sahih olsa dahi o hadisin zafiyetine veya uydurma olduğuna hükmedilir.¹⁴⁴

İslâm’da üstün bir ırkın, üstün bir kavmin olduğunu ileri sürmek Kur’an’a muhalif bir tutumdur. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bu hususla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

¹⁴⁰ Ebü’l-Hasen Nûrûddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a fi’l-ahbâri’l-mevzû’a* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1971), 46; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasit fi ulum ve mustalahi’l-hadis* (Daru’l-Fikri’l-Arabî, 1431), 321.

¹⁴¹ Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, 46.

¹⁴² Ahmed Naim, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi* (Ankara, 1979), 1/292.

¹⁴³ Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemâleddin Kâsimî, *Kavâ’idü’t-tahdis min fûnûni mustalahi’l-hadis* (Beyrût: Daru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1431), 150.

¹⁴⁴ Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, 416-433; Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014), 466, 483, 663.

“Sura üflendiğinde artık ne aralarında akrabalık bağları kalacak ne de birbirlerine soru sorabilecekler! O zaman kimlerin tartıları ağır gelirse işte bunlar kurtuluşa ermiş olacaklar.”¹⁴⁵

“Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin; zira onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; çünkü alay edilenler edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi aşağılamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fasıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.”¹⁴⁶

“Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir kadından yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah katında en şerefli olanınız, takvaca en ileride olanınızdır.”¹⁴⁷

İslam dini “Müminler kardeştir”¹⁴⁸ ayeti ile bütün Müslümanları manevi olarak birleştirmektedir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) sonrası yaşanan hadiseler, Müslüman Araplar ve Mevâlî arasındaki çekişmelerin rivayetlere yansydıkları gözükmemektedir. Zikredilen ayetler de göz önünde bulundurduğunda rivayetlere yansıyan bazı hadislerin Kur’an’a muhalif olduğu ve siyasî gayeler neticesinde uydurulduğu anlaşılmaktadır. Bu hadislerle örnek olarak şunlar zikredilebilir:

أَجْبُوا الْعَرَبَ لثَلَاثٍ: لِأَنِّي عَرَبِيٌّ وَالْقُرْآنَ عَرَبِيٌّ وَكَلَامَ أَهْلِ الْجَنَّةِ عَرَبِيٌّ

“Üç sebepten dolayı Arabı seviniz, çünkü ben Arabım, Kur’an Arapçadır,

Cennet ehlinin lisanı Arapçadır”¹⁴⁹

مَنْ غَشَّ الْعَرَبَ لَمْ يَدْخُلْ فِي شَفَاعَتِي، وَلَمْ تَنْلُهُ مَوَدَّتِي

“Kim arabı aldatırsa şefaata ve sevgime nail olamaz”¹⁵⁰

لَا يُبْغِضُ الْعَرَبَ إِلَّا مُنَافِقٌ

“Ancak münafık olan Araba Buğz eder”¹⁵¹

حُبُّ الْعَرَبِ إِيْمَانٌ وَبُغْضُهُمْ نِفَاقٌ

“Arabı sevmek imandandır. Onlara buğz etmek küfürdür”¹⁵²

إِذَا ذَلَّ الْعَرَبُ، ذَلَّ الْإِسْلَامُ

¹⁴⁵ Mü’minûn 23/101-102.

¹⁴⁶ Hucurât 49/11.

¹⁴⁷ Hucurât 49/13.

¹⁴⁸ Hucurât 49/10.

¹⁴⁹ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü’s-Selefiyye, 1966), 2/41.

¹⁵⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 1/542 (No. 520).

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/51 (No. 614).

¹⁵² Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a* (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1992), 3/339.

“Arab yok olursa İslam da yok olur”¹⁵³

Rivayetlerde görüldüğü üzere Arap sevgisini mevâlîye aşlamak, kendilerine buğz etmelerine mâni olmak ve neticede karşıt grupları itaatkâr ve hürmetkâr yapmak için bu tür rivayet uydurma yoluna gidilmiştir. Ayrıca onları sevmenin imanın bir gereği olması ve kendilerinin baki kalması ile İslâm’ın baki kalacağını ifade etmekle birlikte İslâm’ın varlığını kendi varlıklarına bağlayarak karşıt grupları baskı altında tutmak istemişlerdir.¹⁵⁴

Ayrıca bir rivayetin sahih veya zayıf veyahut uydurma olduğu sahih hadislere muhalif olup olmaması açısından da anlaşılır.

Hiz. Peygamber (s.a.v): “Allah indinde en şerefliiniz takvâca en ileri olanınızdır. Arabın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Beyaz derili olanın siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur, siyah derili olanın da beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takvâ ileldir.” buyurmuştur.¹⁵⁵ Bu hadis ışığında örnek olarak zikredilecek hadislerin zafiyetine hatta araştırma sonucu siyasî gayeler neticesinde uydurulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu rivayetlere örnek olarak şunlar zikredilebilir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَأَى طَعَامًا فَقَالَ: لِمَنْ هَذَا؟ فَقَالَ الْعَبَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِلْحَبَشَةِ أَطْعَمُهُمْ وَأَكْسَوْهُمْ، فَقَالَ: يَا عَمَّ لَا تَفْعَلْ إِنَّهُمْ إِنْ جَاعُوا سَرَقُوا وَإِنْ شَبِعُوا زَنَوْا

“Resulullah bir yemek gördü. Bu kimin için diye sordu. Abbas: Ey Allah’ın Resülü! Habeşli için dedi. Onları doyuruyorum ve giydiriyorum. Resulullah ey amca! Sen böyle yapma, çünkü onlar acıktıkları zaman hırsızlık yaparlar, doydukları zaman da zina yaparlar”¹⁵⁶

الرَّجُلِيُّ جَمَارٌ

“Zenci eşektir”¹⁵⁷

إِيَّاكُمْ وَالرَّجُلَ فَإِنَّهُ خَلَقَ مَشْوَةً

“Zenciden sakının! Çünkü o çirkin bir yaratıktır”¹⁵⁸

Bir hadisin uydurma olup olmadığı o hadisin icmâa aykırı olup olmamasından da anlaşılabilir. Örneğin Şîler’in de delil olarak ileri sürdükleri Hiz.

¹⁵³ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a*, 1/301.

¹⁵⁴ Bir ırkı övmek ve yermekle ilgili bk. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü’l-münîf fi’s-şahîh ve’z-za’if* (Beyrut: Dar-u İbn Hazm, 1440), 1/90.

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/474 (No. 23489).

¹⁵⁶ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 2/234.

¹⁵⁷ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 2/233.

¹⁵⁸ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 2/233.

Peygamber'in Hz. Ali'yi vasî ve halife tayin ettiğine dair hadisler sahih değildir. Mesela: “*Bu vasîm, kardeşim ve benden sonra halife olacak olandır. Onu dinleyiniz ve itaat ediniz.*”¹⁵⁹ Bu hadis Hz. Peygamber'in kendisinden sonra yerine bir kimseyi tayin etmediğine dair ümmetin icmâına aykırıdır ve bu hususu belirten hiçbir sahih hadis de mevcut değildir.¹⁶⁰

2.1.2 Akla ve Hisse Muhalif Olması

İslam âlimleri sarîh aklı da şer'i bir delil olarak kabul etmişlerdir. Sarîh aklın sabit nakille çatışmayacağını ve sahih senedle gelen rivayetlerin de çatışmaması gerektiğini vurgulamışlardır.¹⁶¹

Muhaddisler hadislerin sahihini zayıfından ayırt edebilmek için aklı bir mikyas olarak kullanmışlardır. Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071), âhâd haberlerin sıhhatinin aklî deliller ile bilinebileceğini söylemektedir.¹⁶² İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) de bu hususta şöyle demektedir: “Ma'kûle ve usûle aykırı gördüğün her hadîs mevzudur.”¹⁶³ Ayrıca İbnü'l Cevzî'nin “eğer bir hadisi akla, sağlam olduğu bilinen hadislere ve İslam prensiplerine aykırı bulursan o hadisin uydurma olduğunu bilmelisin diyen kimsenin sözü ne kadar isabetlidir” dediği bilinmektedir.¹⁶⁴

Muasır alimlerden Yusuf Karadâvî sarîh akıl ile ilgili şöyle demektedir: “Alimlerimiz dinin aklı hayrete düşüreceği şeyler getirmesinin mümkün olduğunu ancak aklın imkânsız göreceği şeyleri getirmesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Bu sebeple sahih naslar ile akıl hiçbir şekilde şüpheye düşmez. İkisi arasında çelişkinin olduğu düşünülen yerlerde, ya nakledilen nassın sahih olmaması veyahut aklın açık/sarîh olmamasından kaynaklıdır.”¹⁶⁵

¹⁵⁹ Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, 433.

¹⁶⁰ Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, 433.

¹⁶¹ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Der'ü teâruzi'l-akl ve'n-nakl* (Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1979), 1/4-5, 86-93, 194-198.

¹⁶² Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1938), 17.

¹⁶³ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 1/106.

¹⁶⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Daru Taybe, 1431), 1/327.

¹⁶⁵ Yusuf Karadavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1993), 192.

Kur'an'a, sahih sünnete, icmâa ve akla aykırı olduğu tespit edilen hadisler genellikle mevzûât kitaplarında yerini almıştır. Bunlara örnek olarak şunlar zikredilebilir:

لا يقطع الصلاة إلا ثلاثة: حمار، أو كلب أو مولى

“Namazı ancak şu üç şey ifsâd eder: (namaz kılana) bir köpeğin, bir eşeğin ve bir mevlânın dokunması”¹⁶⁶

إِيَّاكُمْ وَالزَّنَجَ فَإِنَّهُ خَلَقَ مُشَوَّهًا

“Zenciden sakınınız, zira o çirkin bir mahluktur”¹⁶⁷

إذا ذلَّ العرب، ذلَّ الإسلام

“Arab hor görülürse İslâm'da hor görülür”¹⁶⁸

Bu gibi rivayetler hem Kur'an'a hem sahih sünnete hem de akla muhaliftir. Bu tür rivayetlerin genellikle siyasî gayeler neticesinde uydurulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu tür rivayetler mevzûât kitaplarında yerlerini almış ve bu rivayetler hususunda âlimlerimiz uyarıda bulunmuştur.

2.1.3 Hadis Uyduranın İtirafı

Hadis uyduran kimseler genellikle ihtiyarlık çağına ulaştıklarında, ölmeden önce veya batıl mezheplerinden dönüş yaptıklarında pişmanlıkları sebebiyle hadis uydurduklarını itiraf ediyorlardı. Hiç şüphesiz bu itiraf etme mevzû hadisleri tespit etmenin en önemli yollarından biridir.¹⁶⁹ Çünkü bu kimsenin hadis uydurduğu tespit edilince adı geçen her senede karşı daha fazla dikkat edilmesi gerektiği anlaşılmış olur. Bu hususla ilgili tarihte yaşanan siyasî çekişmelerde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali, Hz. Ali ve Hz. Muâviye arasındaki fazilet çekişmelerinde bir râvinin Hz. Ali'nin faziletine dair hadis uydurduğuna dair itirafı dikkat çekicidir. Bu itiraf o dönemde siyasî gayeler neticesinde taraftarların ne denli hadis uydurma faaliyetine giriştiğini ortaya koymaktadır.

Yahyâ b. Maîn, Alâ b. Abdîrahmân hakkında şöyle der: “Kanaatimce bu zatın en güzel hali, vefat ettiği zamanki halidir. Çünkü kendisine ‘Allah’tan mağfiret dile!’ diye hatırlatınca şöyle dedi: ‘Allah bana mağfiret etsin! Zira ben Ali b. Ebî Tâlib’in faziletine dair yetmiş hadis uydurdum.’”¹⁷⁰

¹⁶⁶ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 3/361.

¹⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/233.

¹⁶⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 1/301.

¹⁶⁹ Ebü'l-HEbü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed Sehâvî, *Fethü'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-Irâkî* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003), 1/314.

¹⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 1/339.

Bu tür kimselerin itirafları sebebiyle onların isimlerinin geçtiği rivayetler daha titizlikle tahlil ve tetkik edilerek kitaplardaki yerini almıştır.

2.1.4 Rivayetin Gelecekle İlgili Olması

Hız. Peygamber'in (s.a.v) Allah'ın kendisine bildirdiği kadarıyla gaybî haberlere muttali olabileceğini, ancak mutlak manada gaybî bilemeyeceği kabul edilmektedir. Bu sebeple gaybî haberlerle ilgili rivayetlerin sened ve metin kritiğinin yapılması bu konudaki zayıf ve mevzû kabul edilen rivayetlerin ortaya çıkarılması için önem arz etmektedir. Çünkü hadis uydurma faaliyetine girişen kimselerin bu sahada da birçok rivayet uydurdıkları tarihi bir gerçektir. Bundan dolayı istikballe ilgili rivayetlere daha ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Ancak bu alanda yapılan uydurma faaliyetleri sebebiyle istikballe ilgili hadislerin tamamı uydurmadır demek de yerinde bir tespit olmayacaktır.¹⁷¹

İstikballe ilgili uydurma hadislere örnek olarak şunlar zikredilebilir:

Emevîler'in yıkılıp Abbâsîler'in hilafeti yeni aldığı döneme yasayan ve o dönemde Kur'an'ın ilgi görmeyeceğine dair bir rivayet: *"Sene yüz on üç olursa garip şeyler olacak: 'Kur'an zalimin karnında, Mushaf okunmayan bir kavmin evinde, sâlih bir adam kötü kavmin içinde olacaktır"*¹⁷²

Başka bir rivayette de sene yüz otuz beş olunca şu hadise gerçekleşecektir: *"Sene yüz otuz beş olunca şeytanlar çıkacak. Süleyman b. Dâvud onları Cezâiru'l-Bahr'da hapsedecek. Onlardan onda dokuzu Irak'a gidecek, Kur'an'la mücâdele edecek, biri de Şam'a gidecek"*.¹⁷³

Bu gibi rivayetleri çoğaltmak mümkündür ve mevzûât kitaplarında bu gibi rivayetlere sıkça rastlanmaktadır. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.v) sonrası yaşanan hadiselerde siyasî gayeler sebebiyle tarafların geleceğe dair bu rivayetler gibi birçok rivayet uydurduğu bilinmektedir.

2.1.5 Mezhebi veya Bir Grubu Destekleyen

Bir mezhebi veya bir grubu öven veya yeren rivayetler de genel itibarıyla siyasî çatışmalar neticesinde ortaya çıkan rivayetlerdir. Özellikle Emevî ve sonrası dönemlerde Arap-Mevâlî çatışmasında bu tür rivayetlere rastlamak mümkündür. Tarafların kendi mezheplerini övmek karşı tarafın mezhebini yermek maksadıyla

¹⁷¹ Saffet Sancaklı, "İstikbale Yönelik Hadislerin Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmî Dergi* 37/3 (2001), 82.

¹⁷² Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, 473.

¹⁷³ Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, 473.

imamlarının diğer imamlardan daha üstün olduğunu ortaya koymak maksadıyla Hz. Peygamber dilinden onları övme veya yerme yoluna gitmişlerdir. Hakkında hadis uydurulan imamlardan birisi Türk veya İranlı olduğu hususunda görüşler bulunan İmam Ebû Hanîfe'dir (öl. 150/767). Hakkında hadis uydurulan diğer bir imam ise Arap olan İmam Şâfiî'dir (öl. 204/820). Bunun sebebi Ebû Hanîfe'nin Arap olmaması, Şâfiî'nin ise Arap olmasıdır. Böylece Arap olan veya olmayan şeklinde Araplar ve Mevâli arasında çatışma bu alanda da hadislerle yansımıştır. Bu rivayetlerden bazıları kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

يَكُونُ فِي أُمَّتِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ أَبُو حَنِيفَةَ هُوَ سِرَاجُ أُمَّتِي

“Ümmetimden Ebu Hanife denilen bir adam olacak. O ümmetimin lambasıdır”¹⁷⁴

يَكُونُ فِي أُمَّتِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ أَصْرُ عَلَى أُمَّتِي مِنْ إِبْلِيسَ

“Ümmetimden Muhammed b. İdris denen bir adam olacak. O Ümmetime şeytandan daha zararlıdır”¹⁷⁵

Ayrıca bir râvi mezhebinde mutaassıb biri olarak biliniyorsa, kendi mezhebini destekleyen veya diğer mezhepleri yeren rivayetlerde bulunuyorsa bu tür rivayetler kabul edilemez. Örneğin bir Râfızî'nin Hz. Ali hakkında öven rivayetlerde bulunup Hz. Muâviye'yi yeren rivayetlerde bulunması gibi. Nitekim Suyûtî (öl. 911/1505) mevzû hadislerin alametlerinden birisini “râvinin Râfızî olup, rivayet ettiği hadislerin Ehl-i Beyt'in faziletine dair rivayetleridir” şeklinde olduğunu zikretmektedir.¹⁷⁶ İbn Arrâk (öl. 963/1556) Suyûtî'nin sözüne ise şöyle ekleme yapmaktadır: “Râfızî'nin rivayetinin kendileriyle mücadele edenlerin aleyhine olması da böyledir” demektedir.¹⁷⁷ Bu hususta örnek olarak şu rivayet zikredilebilir:

Ali b. Hâşim b. el-Berîd'in (ö. 189/805) rivayetinde, Hz. Peygamber Hz. Ali'ye şöyle buyurur: “*Sen bana ilk iman edensin. Kıyamette benimle ilk musafaha edecek olan da sensin. Sen siddîk-ı ekbersin. Sen hak ile batılı birbirinden ayıransın. Ümmetimin kraliçe arısısın, mal ve mülk ise kâfirlesin kraliçe arısıdır*”¹⁷⁸

¹⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/48; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf fî's-şahîh ve'z-za'îf*, 1/110; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fî'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyza (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/417.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/48; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/417.

¹⁷⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, 1/326.

¹⁷⁷ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî İbn Arrâk, *Tenzihü's-şer'iatî'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şen'ati'l-mevzû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf - Abdullah Muhammed es-Siddîk (Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1431), 1/8.

¹⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 1/344; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/297.

Bu rivayet hakkında İbn Hibbân (öl. 354/965) şöyle demektedir: Rivayeti nakleden râvi aşırı derecede Şîa taraftarıdır.¹⁷⁹ Ayrıca Ebû Dâvud da (öl. 275/889) bu kişinin sika olmakla beraber Şîa taraftarlığı yaptığını belirtmektedir.¹⁸⁰

2.1.6 Birçok Kimsenin Rivayet Etmesi Gereken Hadiseyi Bir Kişinin Rivayet Etmesi

Muhaddislerin bir rivayetin sahih olup olmadığını tespit etme yöntemlerinden birisi de birçok kimsenin şahit olduğu bir olayı, birçok kişinin rivayet etmesi beklenirken bir kişinin rivayet etmesidir. Muhaddisler verilen haber çok büyük bir olay ise ve bu haberi bir kişi rivayet ediyorsa, bu, haberin sahih olmadığını gösterir demişlerdir. Bir bölge halkının hepsinin başlarındaki yöneticiye karşı ayaklanması veya düşmanların hac mevsiminde Beytullah'ı muhasara etmesi gibi. Bu tür haberler birden çok kimsenin vakıf olduğu olaylar olması sebebiyle birçok râvinin de bu hadiseyi rivayet etmesi gereken bir olay olduğu için, bir tek kişinin nakletmesi bu rivayetlerin sahih olmadığını göstermektedir.¹⁸¹

Nitekim Râfızîler'in iddia ettiği "Gadîr-i Hum" hâdisesi böyledir. Hz. Peygamber (s.a.v) vedâ haccı dönüşünde "Gadîr-i Hum" denilen bölgede mola vererek orada Hz. Ali'yi kendisinin yerine halife olarak tayin etmiştir. Fakat onlara göre oradaki ashâb bu haberi gizlemiştir. Bunlara göre rivayet şu şekildedir: "*Bu Ali benim vasımdır. Kardeşimdir. Benden sonra halifemdir*" demiştir.¹⁸²

Şayet Râfızîler'in iddia ettikleri gibi bir hadise tarihte yaşanmış olsaydı Hz. Peygamber'in vefatı sonrası sahabe tarafından Vedâ Haccı günü Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu demesi beklenirdi. Ancak sahâbîlerden hiçbir kimsenin böyle bir hadiseden bahsetmemesi bu rivayetin Râfızîler tarafından tedavüle çıkarıldığını göstermektedir.

Esmâ bint Umeys'in (öl. 40/661) rivayet ettiği benzer bir rivayette şu şekildedir:

"Hz. Peygamber (s.a.v) başı Hz. Ali'nin kucağındayken kendisine vahiy gelmeye başladı. Bu devam ederken güneş battı ve Hz. Ali ikinci namazını bu sebeple kılamadı. Resulullah namazını kılıp kılmadığını sordu. O da 'Hayır.' cevabını verince, Resulullah şöyle buyurdu: "*Allahım! O, sana ve resulüne itaatle*

¹⁷⁹ Ebû Hâtîm Muhammed et-Temîmî İbn Hibbân, *el-Mecrûhin mine'l-muhaddisîn ve'd-duâfâi ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zayed (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396), 2/110.

¹⁸⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963), 3/160.

¹⁸¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, 17.

¹⁸² Ali el-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, 433.

meşguldü. Onun için güneşi geri getir.’ Esmâ: ben güneşin battığını görmüştüm, ancak battıktan sonra doğduğuna şahit oldum dedi.”¹⁸³

İbnü’l-Cevzî bu hadisin hiç şüphesiz bâtil olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu hadis hakkında şöyle demektedir: “Bu hadisi uyduran insan bir şeyden gafil kalmıştır. Bu kişi sadece işin fazilet boyutuna bakmış, ancak faydası olmayacağına dikkat etmemiştir. Güneş battıktan sonra ikinci namazı artık kazaya kalmıştır. Güneşin tekrar doğması o namazı edaya çevirmez.”¹⁸⁴

Bu hususta İbn Kesîr’in sözleri konu açısından daha önemlidir. Bu rivayetin her tarikiyle zayıf ve münker olduğunu söyleyen İbn Kesîr, bu rivayetin râvilerinin içerisinde ya Şîi meçhûl’l-hâl, ya da Şîi metruk bir râvinin olduğunu nakleder. Ayrıca rivayet hakkında şöyle demektedir: “Böyle haber-i vâhid bir haber senedi muttasıl olarak nakledilmiş olsa bile kabul edilemez. Çünkü bu, birçok râvi tarafından rivayet edilmesi gereken bir hadisedir. Bu sebeple ya mütevâtir ya da istifâzeden aşağı olmayan bir yolla gelmesi gerekirdi. Yoksa biz buna Allah’ın gücü yeteceğine inanıyoruz.”¹⁸⁵

Muhaddislerin rivayetleri tespit yollarını çoğaltmak mümkündür. Ancak konunun uzatılmaması için bir kısmının zikredilmesi ile yetinilmiştir. Muhaddisler genel olarak siyasî amaçla olsun veya olmasın uydurma hadisi tespit etmek için rivayeti bu tür tespit yollarından geçirmektedirler. Ayrıca her bir rivayetin sened ve metin açısından incelemesi yapılmaktadır. Sened zincirindeki her bir ravi cerh ve ta’dil’den geçirilerek o rivayetin sahih veya zayıf veyahut uydurma olduğuna hükmedilmektedir.¹⁸⁶

2.2 Kelamcıların Yaklaşımı

Sahabe arasında vaki olan olaylarla ilgili kaynaklarda birçok rivayete yer verilmiştir. Bu rivayetler arasında çelişkiler ve ihtilaflar bulunduğu gibi, birçok yalan ve uydurma rivayetler de bulunmaktadır. Siyasî çekişmeler ve siyasî rekabetten dolayı rivayetlerin tahrifatı ve onlar üzerinden yapılan iftiralar da az değildir. Bu sebeple Mu’tezile’den *Hişamiyye* ¹⁸⁷ mezhebi, sahabe arasında

¹⁸³ Ebü’l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mecmeu’z-Zevaid ve Menbeu’l-Fevaid* (Mektebetu’l-Kudsi, 1352), 8/297.

¹⁸⁴ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 1/357.

¹⁸⁵ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, thk. Ali Şeyri (Dar-u İhyâi’t-türâs, 1988), 6/87.

¹⁸⁶ Cerh ve Ta’dil ilminin doğuşu ve yöntemleri için bk. Çelik, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi*, 111.

¹⁸⁷ Mu’tezile âlimlerinden Hişâm b. Amr’ın mensuplarına verilen isim.

meydana geldiği söylenen bu tür olayların aslında vaki olmadığını savunmaktadırlar. Âmidî (öl. 631/1233) ve Adudüddin el-Îcî (öl. 756/1355), onların Hz. Osman'ın muhasara edilip suikastçılar tarafından öldürülmediğini, Cemel ve Sıffin gibi vakaların hiç tarihte vaki olmadığını savunduklarını haber vermektedirler.¹⁸⁸

Ehl-i Sünnet kelâmcıları ise bu tür rivayetlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁸⁹ İlk dönem kelamcıları tarihi bilgiler veren ve sahabe arasında vaki olan bu olaylar karşısında bazı kriterler ortaya koymaktadırlar. Örneğin itikadî meselelerde haber-i vâhid ile amel edilemeyeceğini belirtmişlerdir.

Sahabe arasında vaki olan olayları değerlendirme hususunda ilk ciddi uyarıyı yapan kelamcılardan birisi İmam Eş'arî'dir (öl. 324/935). O, siyasî hadiselerle karışmış olsun veya olmasın, tüm sahâbîleri Allah rızası için sevdiklerini, onlara karşı siyasî veya mezhebî kaygı gütmediklerini belirtmektedir. Eş'arî sahâbe dönemi siyasî hadiselerle karışan sahâbeden bahsettikten sonra Ehl-i sünnet'in onlar hakkındaki görüşlerini şu şekilde zikretmektedir: *"Allah kendilerinden razı olsun Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe arasında cereyan eden hadiselerle gelince tüm bunlar te'vil ve ictihade binaendir. Hz. Ali ve Hz. Muâviye arasında cereyan eden hadiselerle gelince aynı şekilde te'vil ve ictihada binaendir. Bütün sahâbîler, kendilerine uyulan ve din konusunda itham edilmesi uygun olmayan imamlardır. Allah Resulü hepsini övmüştür. Onlardan herhangi birini eksik bir şeyle itham edenlerden uzak durmayı dini görev biliriz. Allah hepsinden razı olsun."*¹⁹⁰

Bakıllânî (öl. 403/1013), bu tür rivayet ve haberler hususunda dikkatli davranmak gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin Hz. Ebubekir halife seçildiğinde Hz. Ali'nin biat etmekten geri durduğuna dair rivayetleri ele alırken şöyle demiştir: *"Hz. Ali ve diğer bazı sahâbîlerin biat etmekten geri durduklarına dair rivayetler tariklerinde şüphe olan âhâd haberler olup bu rivayetlere dayanarak hüküm vermek caiz değildir. Zira bir sahâbîye âhâd haber sebebiyle günah nisbet etmek doğru değildir. Aynı şekilde sahâbîlere günah veya isyankârlık isnad eden âhâd*

¹⁸⁸ Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebîed b. Salim Âmidî, *Ebkarü'l-efkar*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 3/581; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. M. Bedruddîn el-Halebî (Mısır: Matbaatu's-Saade, 1907), 8/374.

¹⁸⁹ Âmidî, *Ebkarü'l-efkar*, 3/581; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8/374.

¹⁹⁰ Ebü'l-HasanEbü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne* (Kahire: Daru'l-Ensar, 1987), 260.

haberlerin reddedilmesi gerekir. Çünkü imanı ve adaleti sabit olan sahâbîlerin âhâd haber sebebiyle fâsık bir kimse şeklinde nitelenmesi mümkün değildir."¹⁹¹

Cüveynî (öl. 475/1085) bu konuda birçok alimin uzun ve detaylı olarak kitaplar yazdığını, kendisinin de konuyu pekiştirmek maksadıyla bir kitap kaleme aldığını haber vermektedir. Bu konularda dayanak kabul edilebilecek haberler ile haber değeri olmayan ve itibara layık olmayan haberlerin birbirine karıştığını zikretmektedir. Bu sebeple Cüveynî bu konuda hassas ve titiz davranarak tevâtür derecesine ulaşmayan haberlerin ilim ifade etmeyeceğini savunmuştur. O bu konudaki düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: *"Tevâtür derecesine ulaşmayan haber ilim ifade etmez. Ancak akli bir delil veya kendisini te'yid eden, desteklenen ve tasdik edilmesini vâcib kılacak bir karine olması durumu müstesnadır. Bu durumlarda ve ümmetin icmâi bulunduğu durumlarda söz konusu haberleri tasdik ederiz. Bunun dışında tevâtür şartlarını kendisinde barındırmayan ve tevâtür derecesine ulaşmamış haberler kelamcılar nezdinde âhâd haberlerdir.*"¹⁹²

Kâdî Abdulcebbar (ö. 420/1029), ibadetler konusunda insanlardan bir kısmı zann-ı galiple amel etmenin cevazı olduğunu söylerken bir kısmı ise amel edilmemesi görüşündedir. Haber-i vâhid bazı şartları taşıması durumunda makbul olur. Ancak itikat konularında haber-i vâhid ile amel edilemez. Şayet kendisinde şartları barındıran ve aklî delillere de uygunsa bu haber-i vâhid ile amel edilebilir. Aklî delillere uygunluk açısından bir problem varsa te'vil edilir. Te'vil etme imkânı yok ise, bu haber kabul edilmez ve Hz. Peygamber'den böyle bir haberin sadır olmadığı kabul edilir.¹⁹³

2.3 Şîa'nın Yaklaşımı

Şîiler siyasî olsun veya olmasın genel olarak hadislerde Ehl-i sünnet'ten farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Onlar, Emevî Döneminde yayılan rivayetlerin çoğunluğu hakkında kuşku içerisindedirler. Özellikle Ebû Hureyre (öl. 58/678), Muâviye b. Ebî Süfyân, Amr b. el-Âs, Muğire b. Şu'be, Mervân b. el-Hakem (öl. 65/685), Semüre b. Cündeb (öl. 60/680) gibi kişilerin kanalıyla gelen hadisleri reddetmişlerdir. Ayrıca Şîa sahâbenin mutlak olarak adalet sahibi olduğunu da

¹⁹¹ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî Bâkılânî, *Temhîdû'l-evâ'il ve telhîsü'd-delâ'il* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1986), 482.

¹⁹² İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşad ilâ kavâtin l-edilleti fi usûli'l-i'tikad* (Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 410-418.

¹⁹³ Ebû'l-Hasen Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdülcebbar el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, thk. Abdülkerîm Osman (Kahire: Mektebetü Vehb, 1996), 768-770.

kabul etmemektedir. İçlerinde adalet sahibi olduğu gibi fâsıklar ve münâfıklar da olabileceğini savunmaktadırlar.¹⁹⁴

İmâmiyye Şîası, sahâbenin büyük bir kısmını Ehl-i beyt'e sırt çevirmek ve hilafet haklarını gasp ettikleri için hadislerin nakledilmesi hususunda onlara karşı olumsuz tavır içerisindedirler. Onlar Hz. Ali ve Ehl-i beyt'in fazileti hakkındaki hadisleri gizledikleri için hadislerin nakledilmesini Muhammed el-Bâkır'ın (öl. 114/733) oğlu Cafer es-Sâdık (öl. 148/765) gibi Ehl-i beyt imamlarıyla sınırlı tuttuklarını zikretmişlerdir. Ayrıca onlara göre Ehl-i beyt imamlarının sözleri ve ictihadî görüşleri sünnet için tamamlayıcı olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁵

Şiîler, Hz. Peygamber'in sürekli kızı Hz. Fatıma'nın evine gittiğini ve orada Hz. Ali'nin duyduğu hadisleri bir sahifeye yazdığını savunmaktadırlar. Onlara göre Hz. Ali'nin yazmış olduğu bu sahife hadis kitaplarının en sahihidir. Bu kitap daha sonra Hz. Ali'den masum imamlara geçmiştir. Bu hadis kitabı her meseleyi içerisinde barındırdığı için masum imamlar da her şeyi bilirler. Dolayısıyla Şîa'nın rivayetlerinde kuşku olmaksızın sahih olduğuna inanılmaktadır.¹⁹⁶

Şiîler'in imamlarını mezhep imamları gibi taklit edilmeleri caiz olan müchetidler gibi görmeyip onları "Size iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabı ve neslim" hadisini baz alıp oradaki övgüye mazhar olan ve kendilerine tabi olunması gereken merci olarak görmektedirler. Masum olduğu inanılan imamların sözleri, fiilleri ve takrirleri Hz. Peygamber'in sünnetine ilaveten sünnet olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple onların hadis kaynaklarında hem masum olarak kabul ettikleri imamların sözleri hem de onlar adına uydurulmuş birçok rivayet bulunmaktadır. Ancak bütün Şiî gruplar yukarıda zikredilen görüşleri destekliyor demekte doğru değildir.¹⁹⁷

Bu bilgilerle birlikte Şiîler'in de siyasî gayeler neticesinde birçok hadis uydurdukları bilinmektedir. Nitekim Şiî alimlerin ileri gelenlerinden İbn Ebi'l-Hadîd (öl. 656/1258) şöyle demektedir: "Fezâil ile ilgili uydurma hadisler ilk defa Şîa tarafından ortaya çıkarılmıştır. Onlar, öncelikle Hz. Ali hakkında hadisler uydurmuşlardır"¹⁹⁸

¹⁹⁴ Ahmet el-Katip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik* (İstanbul: Mana Yayınları, 2009), 89.

¹⁹⁵ el-Katip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik*, 90-91.

¹⁹⁶ el-Katip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik*, 92.

¹⁹⁷ el-Katip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik*, 96-98.

¹⁹⁸ İzzüddin Hâmid İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa* (Beyrut, 1374), 3/26.

Şiîler Hz. Ali'yi hiçbir kayda tabi tutmaksızın medheden, onun hilafetini meşrulaştıran, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i zemmeden hadisler uydurmuşlardır. Bunun üzerine bir kısım cahil Müslümanlar da muârizlarına karşı Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i, Hz. Osman'ı, Hz. Muâviye'yi övücü hadisler, Hz. Ebû Bekir'in halife olacağına dair hadisler yaymaya başlamışlardır.¹⁹⁹

Hz. Ali'nin halife olacağına dair uydurma bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) mi'râcdan döndüğü gecenin sabahında, görmüş olduğu hârikulâde halleri sahâbelere anlatırken Mekke'de bir evin üzerine bir yıldızın düştüğü görülüyor. Hz. Peygamber, bu yıldız kimin evine düşmüşse o benden sonra halife olacaktır, buyuruyor. Yıldızın Hz. Ali'nin evine düştüğü görülünce, Mekkeliler Hz. Peygamber'in hissi davrandığını düşünerek şöyle diyorlar:

ضَلَّ مُحَمَّدٌ وَغَوَى وَهُوَ أَهْلُ بَيْتِهِ وَمَالَ إِلَى ابْنِ عَمِهِ

“Muhammed yanıldı ve doğru yoldan saptı, ehl-i beyt tarafını tutarak amcasının oğlunun tarafını tuttu”

Bunun üzerine hemen: “والنجم إذا هوى” “Sizin arkadaşınız yanılmadı, sapmadı. O arzuları ile söz söylemez...” diye başlayan Necm sûresi'nin ilk âyetleri nazil oldu. Bu şekilde hadis uydurarak Hz. Ali'nin hilafetini hem Kur'ân âyetiyle hem de hadis ile desteklemiş oldular.²⁰⁰

Şiîlerin bu şekilde hadis uydurmalarına karşılık bir kısım cahil Müslümanlar da Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra Hz. Ebû Bekir'in halife olacağına dair hadisler uydurmuşlardır. Bu uydurma rivayetlerden biri şu şekildedir:

Hz. Peygamber mi'râcda iken kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olması için dua ettiği sırada gökler sarsılıp sallanmaya başlıyor ve Melekler tarafında Hz. Peygamber'e (s.a.v): “Siz Allah dilemedikçe bir şey dileyemezsiniz”²⁰¹ âyetini hatırlatarak, kendisinden sonra Allah halife olarak Hz. Ebû Bekir'i murâd etmişir diyorlar.²⁰²

İki grup hakkında görüş beyan eden İbn Ebi'l-Hadîd, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin faziletlerine dair sahih hadisler bulunmasına rağmen taraftarların girişmiş oldukları bu fazilet yarışında Şiîler'in hadis uydurma işini daha büyük çapta

¹⁹⁹ Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 31.

²⁰⁰ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, 1/356.

²⁰¹ Dehr 76/30.

²⁰² İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, 1/345.

yapmaya başladıklarını ifade etmektedir. Öyle ki kaynaklarda Kûfeliler'in Hz. Ali'nin fazileti hakkında üç bin hadis uydurdukları zikredilmektedir.²⁰³

2.4 Oryantalistlerin Yaklaşımı

Oryantalistlerin İslâmi ilimlerin birçok alanında özellikle de hadis ilminde önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bu alanda çalışma yapanların öncü isimlerinden birisi hiç şüphesiz Goldziher'dir (öl. M. 1921).

Goldziher, Kitâb-ı Mukaddes çalışmalarında önemli bir yöntem olarak kullanılan tarihi tenkit metodunu hadislere uygulamaya çalışmıştır. Müslümanların geleneksel yöntemine ters olan bu yöntem sonucunda o, hadisin senedini neredeyse hiç itibara almaksızın sadece metin tenkidi yönünden elekten geçirmeye çalışmıştır. Çünkü ona göre isnadlar hadis metinlerine sonradan eklenmiştir. Ayrıca Goldziher, hadislerin Hz. Peygamber'e ait olmayıp sonraki nesiller tarafından dini görüşlerini desteklemek için hadis formatına sokularak Hz. Peygamber'e isnad edildiğini savunmaktadır. Bu hususta o şunları demektedir: "Hadisler doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in öğretileri değildir. Onun öğretileri ancak hadis kitaplarından çıkarılması ile ortaya konulabilir. Bu en titiz hadis kaynakları için de geçerlidir. Ancak İslam'ın gelişim aşamalarını öğrenebilmek için yine de bu rivayetler büyük önem arz etmektedir. Bizim için bu rivayetler İslâm'ın en eski âlimlerinin Peygamber'in ruhu doğrultusunda oluşturdukları İslâm öğretilerinin bir belgesi konumundadır."²⁰⁴

Goldziher'e göre sünnet ve hadis birbirinden farklıdır. Ona göre hadis, Hz. Peygamber'e dayandırılan sözlü rivayetken, sünnet ise Arapların atalarının geleneklerinin İslâm'a yansımış hali olduğunu savunmaktadır.²⁰⁵

Goldziher, Müslümanların ilk dönemlerden itibaren değişik gerekçelerle hadis uydurma faaliyetine giriştiklerini belirtmektedir. Ancak bu uydurma faaliyetinin kesin olarak başladığına dair bir tarih vermeyip Hz. Peygamber'in vefatı sonrası birçok güvenilir hadis ortaya çıktığını belirtmektedir. Uydurulan bu hadisler kendi görüşlerini savunmak için dini ve siyasî gruplar tarafından uydurulduğuna dikkat çeken Goldziher bu hususta şöyle demektedir:

²⁰³ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 3/26-27.

²⁰⁴ Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien* (Halle, 1889), 69-70.

²⁰⁵ Hüseyin Akgün, *Goldziher ve Hadis* (Ankara: Araştırma, 2019), 144.

“İslâm sistemi içerisine sokulmak istenen her türlü bilgi hadis formatına dönüştürülmüştür. Sadece fikhî ve itikadî ilkeler değil İslâm’ın ve düşmanlarının geleceği ile ilgili haberler de Muhammed’in dilinden söylenmiştir.”²⁰⁶

Goldziher, yöneticiler eliyle de birçok hadis uydurulduğunu söylemektedir. Nitekim Muâviye’nin valisi Muğire’ye vermiş olduğu talimat ile Ali’ye sövmek, onun taraftarlarını rencide etmek, Osman ve ailesini övmek üzere faaliyete girişmesini emrettiğini belirtmektedir. Ayrıca resmi faaliyet ile hadisleri toplamaya girişen İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 124/742) kendi nefsi için değil de baskılar sebebiyle Emevîler için hadis uydurma faaliyetine girişmiştir.²⁰⁷

Emevîler’in politik ve hanedanlık çıkarları için hadis uydurduğunu, bununla da kalmayıp hadisleri kendi hizmetleri doğrultusunda uydurduklarını söyleyen Goldziher, mezhepsel amaçlı hadisler uydurulduğunu, şehirleri, kabileleri ve milletleri öven hadislerin de uydurulduğunu hatta fiten ve melâhim türündeki hadislerin de bu uydurma faaliyetler sonucunda ortaya çıktığını savunmuştur.²⁰⁸

Oryantalistlerin öncü isimlerinden Margoliouth’a (öl. M. 1940) göre Hz. Peygamber Kur’an dışında herhangi bir dini karar veya dini bir hüküm bırakmamıştır. Hz. Peygamber’den sonraki neslin uygulamış olduğu sünnet Peygamber’in sünneti ile ilgilisi olmayıp İslâm öncesi Arapların örfleridir. Hicri II. asırdan itibaren bu örfü otoriter hale getirmek için “Peygamber’in sünneti” kavramını geliştirmişler ve bu kavramı gerçekleştirmek amacıyla da hadis uydurmuşlardır.²⁰⁹

Schacht (öl. M. 1969), *The Origins of Muhammedan jurisprudence* adlı meşhur eserinde bu alanda öncü isimler olan Goldziher ve Margoliouth’un görüşlerini desteklediğini ifade etmektedir. “Sünnet” ve “Peygamber’in sünneti” tabirleriyle özel olarak ilgilenen Schacht hadislerin ikinci asırdaki mezhep tartışmalarının sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre reye dayanan eski hukuk ekolleri öncelikle yaşayan geleneği ortaya çıkardılar. Eski hukuk ekolleri yaşayan gelenek ve mevkuf rivayetleri hadislerden ön planda tutmaktaydı. Hicri ikinci asrın ortalarına doğru hadisçiler tarafından hadis formatına sokulan sözler yaşayan geleneğin otoritesini sarstı ve Şafîî ile birlikte hadisler, yaşayan

²⁰⁶ Akgün, *Goldziher ve Hadis*, 169.

²⁰⁷ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 35.

²⁰⁸ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 88-92.

²⁰⁹ Fazlurrahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın (Selçuk Yayınları, 1993), 63.

geleneğin önüne geçmiş oldu. O, Peygamber'in sünnetini ondan nakledilen hadislerle özleştiren ilk kişidir. Bu hadislerin neredeyse hiç birisi sahih değildir. Bu hadisler bizatihi hadisçiler tarafından belli bir amaca hizmet etmek için hicri ikinci yüzyıldan itibaren uydurilmaya başlanmıştır. Yani Schacht'a göre yaşayan gelenek Şafîî'den sonra hadis formatına dönüştürülüp klasik hadis kitaplarındaki yerini almıştır. Hicri üçüncü asırdaki telif edilen hadis kitaplarındaki hadisler önemli ölçüde Şafîî'den sonra ortaya çıkarılmıştır.²¹⁰

Junboll (öl. M. 2010), hadislerin önemli bir kısmının uydurma olduğunu söyleyen ilk oryantalistin Aloys Sprenger olduğunu belirtmektedir. Goldziher'in "Hadis literatürlerinin İslam'ın ilk iki asrındaki siyasi, tarihsel ve sosyal gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır" sözünü ve Schacht'ın hadislerin hicri ikinci asırda mezhepler tarafından uydurularak yaygınlaştığı görüşünü naklederek onların görüşlerine katıldığını ifade etmektedir.²¹¹

Hadis kitaplarındaki "Peygamber'in sünneti" şeklinde zikredilen rivayetlere güvenilemeyeceğini söyleyen Juynboll, "Peygamber'in sünneti" anlayışının hadis eserlerinin çoğalmasıyla arttığı görüşünü savunmaktadır. Ona göre üçüncü asırdan önceki eserlerde zikredilen "Peygamber'in sünneti" tabiri dini anlamda değil de siyasî anlamda bir terim olarak kullanılmıştır. Juynboll, Schacht gibi hadislerin Şafîî ile birlikte otorite kazandığını belirtmektedir. Ona göre İslâmî hükümlerin belirlenmesinde Hz. Peygamber'in sünneti değil de fukahânın uygulamış olduğu metotlar rol oynamıştır.²¹²

2.5 Çağdaş Müelliflerin Yaklaşımı

Sahâbe arasında vukû bulan hadiseler çağdaş müelliflerin de yazılarında yerini almıştır. Bu hususta birçok müellif tarihte vukû bulan bu hâdiseler hakkında düşüncelerini ve değerlendirmelerini kaleme almıştır. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir:

Siyasî rivayetler ve hilafet hakkındaki rivayetler hususunda bir kitap kaleme alan çağdaş müelliflerden Harbutlî (öl. M. 1956) bu tür rivayetlerin uydurma olduğunu kabul etmektedir. Harbutlî geçmişten günümüze kadar bu alanda birçok

²¹⁰ *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford, 1967), 3-4, 169-170; Fazlurrahman, *İslâm*, 64-66.

²¹¹ G. H. Albert Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, çev. Salih Özer (Ankara: Ankara Okulu, 2002), 20; G. H. Albert Juynboll - Salih Özer, *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları* (Ankara, 2000), 9-10.

²¹² Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 54.

âlimin çalışmalar yaptığını ve bu konu ile alakalı hadisleri eserlerinde zikrettiklerini belirtmektedir. Ancak bu hadislerin ortaya çıktığı zamanı tespit etmenin mümkün olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu hadislerin hicri 1. ve 2. asır siyasî olaylar neticesinde tarafların kendisinin hilafette hak iddia etmek maksadıyla ortaya çıkardığını zikretmektedir. Hilafetin Kureyş'e aidiyetini belirten hadislerin Hz. Peygamber adına uydurulmuş olduğunu söyleyen Harbutlî, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde Hz. Peygamber'den sonra yerine geçecek birini bıraktığına dair bir nas bulunmadığını söylemektedir.²¹³

Harbutlî imamların şartlarını saydıktan sonra fakihlerin Kureyşli olma şartını da zorunlu hale getirdiklerini dile getirir. İlerleyen zamanlarda ise mevzû hadislere dayanarak gerçekte olmayan şartlar ileri sürdüklerini ifade ederek *“İmamlar Kureyş'tendir. Onlar hükmettikleri zaman adil davranır, söz verdikleri zaman sözlerini tutar, af dileyeni de affederler”* hadisini bu cihetten haber olarak nitelemiştir.²¹⁴

Uydurma rivayetlerin çıkış sebeplerine değinen Mahmud Ebû Reyze (öl. M. 1970) kitabında uydurma hadis sebepleriyle ilgili olarak Nevevî ve bazı âlimlerin görüşlerini nakletmiştir.²¹⁵ Zikretmiş olduğu âlimlerin görüşlerine ek olarak uydurma hadislerin doğuşuna sebebiyet veren başka sebeplerinde olduğuna değinmiştir. Ona göre İslâm elbisesine bürünen zındıklar İslâm'ı bozmak ve Müslümanların arasına nifak sokmak için birçok hadis uydurmuşlardır. Ayrıca dinin usulü ve furûu üzerine ortaya çıkan mezhep ve fırkalar, bilinçsiz yetişen sufiler, krallara ve sultanlara yaklaşma arzusunda olanlar, münazaralarda muhalifine galip çıkmak ve insanlara hoş görünmek, onların nezdinde kabul görmek gibi birçok sebeplerle hadis uydurmuşlardır.²¹⁶

Özellikle siyasî alanda hadis uydurma faaliyetine girişildiğine vurgu yapan Ebû Reyze siyasî amaçlı hadis uydurma dalgasına bizzat Muâviye'nin ön ayak olduğunu ve uydurma hadislerin yayılmasında büyük rolü olduğunu vurgulamaktadır. Hadis uyduran râviler yalnızca Muâviye'nin şahsını ve faziletlerini övmekle yetinmemiş, onunla sürekli dayanışma içerisine girmiş ve koyu taassuba sahip olmuşlardır. Hatta Muâviye'nin karargâhı olan Şam'ın

²¹³ Ali Hasen Harbutlî, *el-İslamu ve'l-Hilafe* (Beyrut: Daru Beyrut, 1992), 34.

²¹⁴ Harbutlî, *el-İslamu ve'l-Hilafe*, 42.

²¹⁵ Mahmud Ebu Reyze, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988), 136.

²¹⁶ Reyze, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, 137-140.

makamını, Allah Resulü'nün hicret makamı olan Medine'den daha fazla yüceltip övmüşlerdir. Öyle ki Şam'ın faziletlerine dair uydurulanlar başlı başına bir kitap olacak sayıya varmıştır.²¹⁷

Çağdaş İslâm dünyasının fikri ve ictimai meselelerinin çözümlenmesi ve İslâm metodolojisini kurumsal alanda geliştirmeye çalışan alimlerden birisi Fazlurrahman'dır (öl. M. 1988). Hadis ve sünnet meselelerinde araştırmalarda bulunan Fazlurrahman'a göre Hz. Peygamber'in sünneti az miktarda olup genel olarak sünnet addedilen şeylerin ilk devir Müslümanlarının serbestçe ortaya koymuş oldukları fikir ve uygulamalardır. Ona göre yaşayan sünnet sadece Hz. Peygamber'in davranışlarını değil aynı zamanda sahâbe ve tâbiînin ictihadlarını da içermektedir. Ayrıca hicri ikinci asırda fakih ve hâkimlerin yaşayan sünnete bağlı olarak fetva vermeleri yaşayan sünneti genişletiyordu. Ancak İmam Şafî'nin yaşayan sünnet yerine hadisi koyma çabası sebebiyle yaşayan sünnet zayıflamış ve yerine hadis geçmiştir. Böylece hadisçiler yaşayan sünnet birikimini hadisleştirip ona bir otorite kazandırmışlardır.²¹⁸

Hadis âlimlerinin isnadla ilgili çalışmalarını başarılı bulan Fazlurrahman hadislerin sıhhati için sadece isnadın yeterli olmadığını belirtir. Ona göre Buhârî ve Müslim'de yer alan ve siyasî karışıklardan haber veren hadisler sened açısından mükemmeldir. Ancak tarihi bakımdan kabul edilmesi mümkün değildir. Doğrudan veya dolaylı olarak gelecekte haber veren bir hadisin tarihi bakımdan sahih olarak Hz. Peygamber'den gelmiş olması mümkün değildir. O hadis sonraki tarihin ilgili döneminde ortaya çıkmıştır. Fazlurrahman, gelecekle ilgili hadislerin tamamını reddetmediğini ancak tarihi hadiselerle ilgili olan hadislerin ortaya çıkışını o döneme ait olduğunu belirtmektedir. Yine bir hadis herhangi bir mezhebin görüşünü teyit eder nitelikte ise o hadisin de sıhhat açısından problemlili olacağını belirtmektedir. Ayrıca o, tarihi bilgilerin hadisten daha güvenilir olduğunu da ifade etmektedir.²¹⁹

Doğumundan vefatına kadar Hz. Peygamber (s.a.v)'in hayatını kaleme alan Muhammed Hamidullah (öl. M. 2002), eserinin bir bölümünde kendisini iyi yola sevk etmek ve kendi sözlerine kuvvet kazandırmak isteyen bazı kimselerin hadis

²¹⁷ Reyne, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, 143.

²¹⁸ Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir (Ankara, 1995), 46, 54, 57, 58, 147.

²¹⁹ Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, 59, 60, 82-83.

uydurduğundan bahsetmiştir. Özellikle İslâm toplumunda bir takım akîde ile ilgili veya bazı ihtilafların ortaya çıktığı devirlerde, hasım taraftarların sorumsuzca Hz. Peygamber’e her çeşit söz ve hadisler atfedip dine ve hakikate aykırı yalanlar ortaya attıklarını zikretmiştir. Buna rağmen böyle durumlar vaki olsa da ilk günlerden itibaren bu durumlara karşı alimlerin râvi ve sened açısından çalışmalar yapıp hadislerin tetkik edildiğini vurgulamıştır.²²⁰

Mevzu hadisler konusunda bir kitap kaleme alan Yaşar Kandemir bu hususla alakalı şunları zikretmektedir: “Hz. Peygamber devrinde ashâb-ı kirâm hadisleri istismar edecek şekilde dünyevî bir hırs ve arzu içerisinde bulunmadıklarından hadislerin safiyetini bozacak herhangi bir davranışta bulunmamışlardır. Ancak Hz. Peygamber’in vefatını müteakib ashâbın son nesilleri ve büyük tâbiîlerin yaşadığı yıllarda, huzursuzluk ve kargaşa ortamı hâkim olmaya ve tefrika baş göstermeye başladı. Sonraki nesillerde bu hâdiselerin şiddetlenmesi ve Müslümanların muhtelif görüşler ve düşünceler etrafında toplanmasıyla çoğu zaman siyasî ve dini sebeplerle her grup kendi fırka ve mezhebini desteklemek ve taraftarlarını çoğaltmak maksadıyla hadis uydurma faaliyetine giriştiler. Bu gruplaşmaların dışında sırf dine hizmet etmek amacıyla veyahut dünyalık elde etmek amacıyla hadisleri kendi gayelerine alet etmek isteyenler de vardı. Ayrıca hadis uydurmayı düşünmedikleri halde, dikkatsizlikleri sebebiyle yalancı konumuna düşen muhaddisler de vardı. Bu gruplardan farklı olarak İslâm’a düşman olan, onu tahrif ve tezyif etmek amacıyla hadis uyduran kimselerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktu.”²²¹

Müellif yazısının devamında şunları söylemektedir: “Ancak bunlara karşı hadislerin ilk kaynağından alınıp diğer Müslümanlara nakil ve rivayet edilmesine varıncaya kadar hadislerle alakalı her alanı büyük bir dikkat ve itina ile araştıran muhaddisler, sahâbe arasında dahi hadis tenkidine başlamışlardı. Hadis uydurma faaliyetlerin başlamasıyla onlar da mukabil tedbirlerle hadis müdafaasına geçmişlerdir. Yalancıların kolaylıkla anlaşılmasını sağlayan sened tenkidini getirmekle kalmamışlar, onların hadis metnine nüfuz edebilecekleri endişesiyle sanıldığından çok gayret göstererek hadisleri muhtelif ölçülerle metin tenkidine de tabi tutmuşlardır.”²²²

²²⁰ Hamidullah, *İslam peygamberi*, 708, 709.

²²¹ Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 205.

²²² Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 206.

Bu hususta çalışmalar yapan Mehmet Said Hatipoğlu, Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında yaşanan hadiseler sebebiyle birçok uydurma rivayetin ortaya çıktığını, özellikle hadis musannefatındaki fiten ve kıyamet alametleriyle alakalı bölümlerin ekserisinin bu dönemde ortaya çıktığını belirtmektedir.²²³

İleride yaşanacak hadiselerin hadislerle haber verildiğini ve bu şekilde hadislerin istismar edildiğini söyleyen Hatiboğlu, Emeviler ve Hz. Ali taraftarlarının kendi taraflarını haklı karşı tarafı haksız göstermek için çok sayıda rivayet uydurduklarından bahseder. Müellif, Emevilerin Hz. Ali'ye karşı sembol olarak kullandıkları halifenin Hz. Osman olduğunu ve Hulefâ-yi Râşidîn'den ilk n zikredip de Hz. Ali'yi müstesna tutan rivayetlerin onlar tarafından ortaya çıkarıldığını zikretmektedir. Hz. Ali tarafının da durmayıp Hz. Peygamber nazarındaki mevkiini kimse ile kıyas edilemeyeceğine dair ve Emeviler'in ulularının ktlendiğine dair rivayet uydurduklarından bahsetmiştir.²²⁴

Müellif kitabının devamında siyasî hadiselerle karışmamış grupların dahi hadis uydurduklarını, fıkıh mezheplerinin, yaşanan fitne olayları neticesinde ortaya çıkan fırkaların kendilerini hak mezhep olarak göstermek için ve dahi sufilerin de çok sayıda rivayet uydurduklarına değinmiştir.²²⁵ Ayrıca müellif ilk hadis tenkidilerini sadece isnad ile uğraşıp metin tenkidi yapmadıkları konusunda eleştirmiştir.²²⁶

Hilafet ve siyaset ile ilgili hadisleri inceleyen, bu alanda bir kitap kaleme alan ve isnadın yanı sıra metin tenkidine de vurgu yapan İlyas Canikli, incelemiş olduğu rivayetler sonucunda bu tür rivayetlerin belli bir amaca yönelik olarak hareket eden kimselerce ortaya atıldığı, incelenen rivayetlerin isnad ve metin açısından zayıf olduğu, isnad açısından sahih gibi gözükse de metin açısından birbirleriyle çeliştiği kanaatine varmıştır. Ayrıca müellif gelecekle, mehdî ve deccâlle ilgili rivayetlerin hilafetle ilgili rivayetler bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu tür rivayetlerin de isnad yönünden zayıf olduklarını zikretmiştir. Müellif yazısının devamında Emevî hanedanının yıkılışı ve Abbâsiler'in Horosanlılar'ın da yardımıyla iktidara gelmelerini rivayetler ile ifade ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca İslam ümmetinin hoşuna gitmeyen ve halkın

²²³ Mehmed Said Hatiboğlu, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu* (Ankara: Otto, 2015), 60.

²²⁴ Hatiboğlu, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, 61, 65, 68.

²²⁵ Hatiboğlu, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, 73, 83, 95, 97.

²²⁶ Hatiboğlu, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, 140.

yöneticilerde görmek istemedikleri kötü davranışların olumsuz tesirleri ve iktidar değişiklikleri halkın kabullenmesi için Hz. Peygamber dilinden meşrulaştırıldığına dikkat çekmiştir. Kısacası müellif halife, fitne, Mehdi ve Deccâl ilişkilerini dile getiren rivayetlerin bazı kimseler tarafından tarihi ve siyasî olaylara göre şekillendirildiğini söylemektedir.²²⁷

Konu ile alakalı çalışma yapan çağdaş müelliflerden birisi de Ahmet Akbulut'tur. Akbulut *Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası* adlı kitabında Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman siyasî sistemi kuramayan sahâbenin hatalarını örtmek için onlar hakkında faziletine dair rivayetler üretildiğini ve rivayetler ile hilafete ömür biçildiğini belirtmektedir. Müellif Allah'tan başkasının gaybı bilemeyeceğini belirterek, nasıl geldiği dahi bilinmeyen gaybî hadislerin ölçü olarak kullanılmasını doğru bulmamaktadır. Hz. Peygamber'e isnad edilen bu tür rivayetlerin Müslümanlar arasında vuku bulan hadiselerle mazeret amacıyla üretildiğini belirtmiştir. Ayrıca müellif sahâbenin yalnızca sahâbe olduğu için haklı olduğu görüşünün yanlış bir tutum olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde vuku bulan hadiseler rivayetler ile şekillendirilerek bu rivayetlerin altına sığınıldığını zikretmektedir. Hatta müellif o dönemde Kur'an ayetlerinin dahi bu doğrultuda yorumlandığını ifade etmiştir.²²⁸

Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi sonrası siyasal meseleler hakkında kitap kaleme alan Mustafa Özkan, rivayetlerde hilafet ve gelecekte olacak hadiselerden bahsedilmekte ve bu hadiselerle ilgili kesin bilgiler verilmektedir. Halbuki, Hz. Peygamber'in Allah'ın bildirmesi dışında sonradan olacak şeyler hakkında kesin bilgi vermesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Özkan, Resulullah'ın hilafetin mahiyeti ve süresi gibi konularda kesin rakamlar kullanmasının imkân dahilinde olmadığını zikretmektedir. Hilafetle ilgili rivayetlerin önemli bir kısmının Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemin siyasî-sosyal çekişmelerin bir ürünü olduğunu ve bu rivayetlerin hem mana hem de sened açısından gerçeği yansıtmadığını vurgulamaktadır. Bu tür haberlerin iç siyasî çekişmelere bağlantılı olarak üretildiğini ve söz konusu haberlerin sahihliği konusunda da ciddi tereddütlerin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca müellif Emevî halifelerinin kendi konumlarını dini bir temele oturtmak ve halkı kendilerine bağlamak için

²²⁷ İlyas Canikli, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis* (İstanbul: Medrese Yayınları, 2006), 274, 277-281.

²²⁸ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası* (Ankara: Otto, 2020), 34.

profesyonel kişiler eliyle çok sayıda hadis uydurtmuş olduklarına dikkat çekmektedir.²²⁹

Hız. Peygamber (s.a.v) sonrası yaşanan hadiseler neticesinde birçok uydurma rivayetlerin ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Ancak tarafları ilgilendiren tüm rivayetlerin uydurma olduğunu da nitelemek yerinde bir tutum olmayacaktır. Nitekim ilk dönem âlimlerimiz bu hususta önlemlerini almışlar ve bu rivayetlerin tespiti hususunda belirli yöntemler geliştirmişlerdir. Ayrıca metin açısından belirlenen bu yöntemlerin yanında hayli büyük bir çalışma olan isnad ve rical hususunda da birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu sebeple günümüzde hala açık olmadığı düşünülen hadisler var ise bu yöntemler ışığında rivayetin tespit edilmesi pek mümkündür. Oryantalistlerin iddia etmiş oldukları hadislerin Hız. Peygamber'e ait olmadığı, sonraki dönemlerde ortaya çıkarıldığı gibi söylemler de yerinde olmayan tespit niteliğindedir. Nitekim oryantalistlerin söz konusu iddiaları son dönem Müslüman âlimler tarafından delilleriyle reddedilmiştir. Ayrıca son dönemde bazı oryantalistler bahsi geçen oryantalist yaklaşımların ilmî olmadığını ve tarihi gerçeklerle örtüşmediğini de ifade etmişlerdir.²³⁰

2.6 Siyasî Rivayetlerin Tahlil Yöntemine Örnek Rivayetler

2.6.1 Hilafet Otuz Senedir Hadisi

الْخِلَافَةُ ثَلَاثُونَ عَامًا، ثُمَّ يَكُونُ بَعْدَ ذَلِكَ الْمُلْكُ " قَالَ سَفِيْنَةُ: " أَمْسِكْ خِلَافَةَ أَبِي بَكْرٍ سَنَتَيْنِ، وَخِلَافَةَ عُمَرَ عَشْرَ سِنِينَ، وَخِلَافَةَ عُثْمَانَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً، وَخِلَافَةَ عَلِيٍّ سِتَّ سِنِينَ

Hız. Peygamber (s.a.v)'in azatlısı Sefine'den (öl. 80/699) merfu olarak gelen rivayete göre; “*Hilafet otuz senedir. Sonra krallık olacaktır.*” Sonra Sefine şöyle demektedir: Ebû Bekir'in halifeliği iki yıl; Ömer'in on yıl; Osman'ın halifeliği on iki yıl ve Ali'nin halifeliği altı yıl sürmüştür.”

Mezkûr rivayeti Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855)²³¹, Tirmizî (öl. 279/892)²³², Ebû Davûd²³³ ve Nesâî (öl. 303/915)²³⁴ tahrîc etmiştir. Rivayetin Ahmed b. Hanbel

²²⁹ Mustafa Özkan, *Dört Halife ve Emevîler Döneminde Din-Devlet İlişkisi* (Ankara: Araştırma, 2015), 26, 27, 132.

²³⁰ Detaylı bilgi için bk. Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/248 (No. 21919).

²³² Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. İbrâhim Atve İvaz (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî, 1975), “Fiten”, 48 (No. 2226).

²³³ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani Ebû Davud, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaût (Daru Risaleti'l-Alemiyye, 2009), “Sünne”, 9 (No. 4645).

²³⁴ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im eş-Şiblî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), “Menâkıb”, 6 (No. 8099).

kanalı şu şekildedir: Hz. Peygamber → Sefîne → Said b. Cumhan → Hammâd b. Seleme (öl. 167/784) → Abdussamed b. Abdilvaris

Bu hadisi Hz. Peygamber'den yalnızca Sefîne işitmiştir. Sefîne'den de rivayeti tek başına Said b. Cumhan rivayet etmiştir. Dolayısıyla rivayet ikinci tabakada ferdi mutlaktır. İlk iki tabakada tek ravi üzerinden rivayet edilirken üçüncü tabakada ravileri çoğalmaktadır. Ayrıca rivayetin senedindeki râviler incelendiğinde âlimler genel olarak sika ifadelerini kullanmaktadırlar. Hadisin za'fetine hükmedecek derecede bir cerh ifadesi de bulunmamaktadır.²³⁵

2.6.1.1 Âlimlerin Hadis Hakkındaki Görüşleri

İbn Arabî (öl. 638/1240) otuz yıl hadisini, Hz. Hasan ve Muaviye'nin barış yapacağına dair rivayetle ters düştüğünü belirterek şöyle demektedir: “Şayet Sefîne'nin Allah Resulünden rivayet ettiği gibi ‘Hilafet otuz senedir, sonra saltanata dönüşecektir’ Hz. Ebû Bekir'in hilafetinden Hz. Hasan'ın hilafetine kadar ki kısmı saydık ne bir gün eksik ne bir gün fazla tam otuz sene dersen; biz de deriz ki, bu hadis Hz. Hasan'ı müjdeleyip ona övgüyü dile getirmektedir. Çünkü sulh, hilafetin Muâviye'ye teslimini ve ona biatı göstermektedir. Bundan dolayı bu hadis sahih değildir.”²³⁶ İbn Teymiyye (öl. 728/328) ise bu hadisin hilafetin nasla olduğuna delil olduğunu zikrederek kabul etmektedir.²³⁷

Tîbî (öl. 743/1343) hadisin sıhhatinde bir şüphe duymaksızın şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Hilafet haktır. Allah resulünden sonra halifeler yapmış oldukları icraatlar ile nübüvvet hilafetine sadık kaldılar ve Allah Resulü'nün sünnetine sarıldılar. Ancak ne zaman ki sünnete muhalefet edildi ve uygulamalar değiştirildi; işte o zaman saltanat yönetimi ortaya çıkmıştır.” demektedir.²³⁸

İbn Kesîr bu hadisin sıhhati hususunda şüphe duymaksızın şöyle demektedir: “Hasan b. Ali'nin (r.a) hilafeti ile tam otuz sene olmuştur. O, hicri 41

²³⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1952), 6/51; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Halep: Dârü'r-Reşid, 1406), 1/356; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/12-15, 4/14.

²³⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-'Avâsım mine'l-kavâsım*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb (Beyrut: Daru'l-Cil, 1987), 207-208.

²³⁷ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye* (Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1986), 1/515.

²³⁸ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed Tîbî, *Şerhu't-Tîbî ala Mişkâtî'l-Mesâbih*, thk. Abdülhamid Ahmed Yusuf Hindavi (Mekke: Mektebetü Nezzar, 1997), 11/3410.

senesi rebûlevvel ayında hilafet makamından inerek yönetimi Muâviye'ye bıraktı. O, İslam'da meliklerin en hayırlısıdır.”²³⁹

İbn Haldun (öl. 808/1406) bu hususta şöyle demektedir: “Otuz yıl hadisine bakarak Muâviye'yi bu şekilde itham etmek doğru olmadığı gibi, bu hadiste sahih değildir. Hakikat şudur ki Muâviye'yi Hulefâ-yi Râşidîn arasında saymak ve onunla ilgili haberleri de onlarla beraber nakletmek gerekir. Çünkü o, fazilet, adalet ve nebevi sohbete iştirak etmede onlardan hemen sonra gelmektedir Tarihçilerin Muâviye'yi Hulefâ-yi Râşidîn'den ayrı olarak zikretmelerinin sebebi ise hilafeti şura değil de galebe çalmak neticesinde elde etmesi sebebiyledir. Ayrıca o, Allah Resulü'nün hilafetine ters işler yapmakta değildi. İşlerinde ulemaya danışır ve istişare sonucunda hükmederdi.”²⁴⁰

Azîmabâdî (öl. M. 1911) bu hadisin sıhhatini kabul etmekle birlikte şunları demektedir: “Otuz seneden maksat, Râşid halifelerin hilafet müddetleridir. İşte bu, nübüvvet hilafetidir.” demektedir.²⁴¹ Yine Ebu Dâvûd'un şârihlerinden Sehâranfûrî dört halifenin hilafet müddetlerini vererek hilafetten maksadın bu süre olduğunu dile getirmiştir.²⁴²

Elbânî (öl. M. 1999), “Tirmîzî'de ziyade olarak ‘Benî Ümeyye hilafetin kendisinin olduğunu zannediyor. Benî Zerkâ bu sözü yalanladı. Bilakis onlar meliklerin en şerlisidir’ sözünün ziyade olduğunu, Haşrec b. Nubâte'nin Said b. Cumhandan rivayetinde tek kaldığını belirterek bu kısmın zayıf olduğunu zikretmektedir. Çünkü Haşrec b. Nubâte zayıftır. Zehebî, Nesai ve İbn Hacer (öl. 852/1449) tarafından zayıf kabul edilmiştir” demektedir. Sözlerinin devamında ise hadisin asıl kısmının sabit olduğunu ve diğer tarikleriyle birlikte sahih olduğunu belirtmiştir.²⁴³ Elbânî, İbn Haldun'un “bu hadis sahih değildir” sözünün yanlış olduğunu delillendirme yöntemi ile açıkladıktan sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: “Bu hadis otuz seneden sonra başka halifelerin gelmeyeceği anlamına gelmez. Ancak otuz seneden sonra gelen kimseler nübüvvet hilafetine dâhil edilmezler. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra gelenler, melik olsalar da onları

²³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/134, 439.

²⁴⁰ Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun* (Beyrut: Dârü'l-Fîkr, 1988), 2/650-651.

²⁴¹ Ebû't-Tayyîb Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî Azîmabâdî, *Avnû'l-ma'bud şerhu Süneni Ebî Davud* (Beyrût: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1415), 11/244.

²⁴² Halîl b. Ahmed b. Mecîd Sehârenpûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, thk. Ebû'l-Hasan Nedvî (Hindistan: Merkezû's-Şeyh Ebî'l-Hasan en-Nedvî, 2006), 13/57-58.

²⁴³ Muhammed Nâsîrüddîn Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1996), 1/821-822.

halife olarak isimlendirmekte herhangi bir beis yoktur. Ancak bu kimseler Peygamber halifeleri sayılmazlar” demektedir.²⁴⁴

Ömer Nasuhi Bilmen (öl. M. 1971) hadisin sahih olduğunu kabul etmekle birlikte bu husustaki görüşlerini şöyle zikretmektedir: “Bu hadis, Hz. Muâviye aleyhinde bir delil olmaz. Câmiu’s-Sağîr’in muhaşşisi Allâme Hafnî merhum diyor ki: ‘Hadisi şerifte beyan olunan otuz seneden sonra birtakım fitnelerin ortaya çıkacağından dolayı ümmetin umuruna tevelli eden zata “Melik” denir. Seyyidimiz Muâviye her ne kadar âdil ve mahfuz ise de ona bu isim verilir. Çünkü onun zamanında fitne ortaya çıkmış ve sünnet ile amel edilememiştir. Melik o kimsedir ki, ya kendisi sünnet ile amel etmez veyahut kendisi sünnet ile amel ettiği halde onun zamanında başkaları sünnet ile amel etmezler’

Demek oluyor ki, yöneticilik işine haiz olan zatın zamanında fitne bulunursa kendisine “Melik” ünvanı veriliyor. Veleve ki kendisi sünneti nebeviyye ile âmil olsun. Binaenaleyh Hz. Muâviye gibi sünneti seniyye ile amel ettiğinde, Ömer b. Abdilaziz (öl. 101/720) gibi zühd-ü takvasında ve Salâhuddini Eyyûbi (öl. 589/1193) gibi mücadelelerinde şüphe edilmeyecek olan zatlara “Melik” denilmesi, onların kadirlerini tenzil edemez. Hatta Hz. Osman ile Hz. Ali’nin zamanlarında az çok fitneler ortaya çıkmış olduğundan dolayıdır ki bir hadisi şerifte de:

الخليفة بعدي ابو بكر ثم عمر ثم يقع اختلاف

‘Benden sonra halife Ebû Bekir ve Ömer’dir. Sonra ihtilaf vaki olur.’ buyurulmuştur.²⁴⁵ Şimdi bu hadisi şerif, yanlış tefsir ve telâkki edilerek Hz. Osman ve Hz. Ali’ye de “Melik” ünvanı mı verilecek? Yoksa bununla onların kadirleri – haşâ- tenzil edilmiş denilecek?” demektedir.²⁴⁶

Rivayet sened açısından incelendiğinde za’fiyetine hükmedilecek bir durum yoktur. Bundan dolayı hadis hakkında sahih demekte bir beis görülmemektedir. Hadisin anlamsal boyutuna gelecek olursak İbn Kesîr, Elbânî ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi âlimlerin zikrettiği üzere Hz. Muâviye döneminde Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki gibi bir hilafet gerçekleşmemiş olup, bu rivayetin onların kadirlerini tezyif edeceğine dair de yorumlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

2.6.2 İki Halife Hadisi

²⁴⁴ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, 1/824-827.

²⁴⁵ Zeynüddîn Muhammed Abdürreâûf b. Tâcîl’ârîfîn b. Nûreddîn Alî Münâvî, *Künûzü’l-haka’ik min hadîsi hayri’l-halâ’ik*. (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996), 2/60.

²⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları* (İstanbul: Hisar Yayınevi, 2014), 75-76.

İki halife hadisi farklı lafızlarla olmakla birlikte başta Müslim olmak üzere birçok hadis kaynağında geçmektedir. Söz konusu hadisin Müslimde geçen lafızları şu şekildedir:

إِذَا بُويعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَأَقْبَلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

“İki halifeye bey’at edildiği zaman diğerini öldürünüz.”

Mezkûr rivayeti Müslim (öl. 261/875)²⁴⁷, Ebû Dâvûd²⁴⁸, Ebû Avâne (öl. 316/929)²⁴⁹ ve Taberânî (öl. 360/971)²⁵⁰ tahrîc etmiştir. İbnü’l-Esîr (öl. 606/1210) ve Elbânî bu hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir.²⁵¹ Bu rivayet hususunda Heysemî ricâlinin sika olduğunu, Şuayb el-Arnaût da (öl. M. 2016) isnadının sahih olduğunu zikretmiştir.²⁵²

2.6.2.1 Âlimlerin Hadis Hakkındaki Görüşleri

İki halife hadisi hakkında âlimlerin çeşitli değerlendirmelerde ve yorumlarda bulundukları görülmektedir. Bu âlimlerden Eş’arî şöyle değerlendirmede bulunmaktadır: “İnsanlar aynı vakitte bir topluluğun bir imama diğer bir topluluğun başka bir imama biat etme hususunda ihtilafa düştüler. Bunlardan bir kısmı ‘İki imam arasında kura çekilsin, kim kuradan çıkarsa o imam olsun, diğeri çekilsin.’ demektedir. Bunlardan bir kısmı ‘İmamlardan ikisi de yönetimden çekilsin, onlardan birine veya başkasına biat edilsin’ demektedir. Bunlardan bir kısmı ise ‘Kendisine bu işten çekil denildiğinde çekilmeyen imam olamaz. İmam bu işten vazgeç denildiğinde bundan kaçınmayandır.’ demektedir.” şeklinde değerlendirmede bulunmaktadır.²⁵³

Bu hususta Mâverdî (öl. 450/1058) görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: “İki beldede iki imama imamet verilirse, ikisinin de imameti kabul edilmez. Çünkü bazı kimseler caiz görseler de aynı zaman içerisinde iki imamın bulunması caiz değildir. Bu hususta geçerli olan şudur: Kadını evlendirme hususunda iki farklı veli

²⁴⁷ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihi Müslim* (Beyrut : Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1956), “İmâre”, 1853.

²⁴⁸ Ebû Davud, “Fiten”, 1 (No. 4248).

²⁴⁹ Ebû Avâne Ya’kûb b. İshâk b. İbrâhîm Ebû Avâne el-İsferâyînî, *Müstahrecu Ebî Avâne*, thk. Eymen b. Arif ed-Dımaşki (Beyrut: Dârü’l-Ma’ârif, 1998), 4/411.

²⁵⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 19/314.

²⁵¹ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrût: Mektebetü’l-Asriyye, 1431), “Fiten”, 1 (No. 4248); Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *Câmiü’l-usûl min ehâdîsi’r-Resûl*, thk. Abdülkadir Arnaût (Mektebetü Darü’l-Beyan, 1972), 4/48.

²⁵² Ebû Davud, “Fiten”, 1 (No. 4248); Heysemî, *Mecmeu’z-Zevaid*, 1352, 5/198.

²⁵³ Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bîşr İshâk b. Sâlim Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve’htilâfü’l-musallîn* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2005), 2/345.

iki farklı kişiyle evlendirse, ilk evlendirenin nikâhı muteberdir örneğinde olduğu gibi muhakkik fakihlerin de görüşü üzerine kendisine ilk biat edilen imamın imametı geçerlidir.” demektedir.²⁵⁴

İbn Hazm (öl. 456/1064) *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl* adlı eserinde bu rivayetin doğruluğunu ispat etmek için çeşitli ayetler getirerek aynı anda iki halifeye biat edilemeyeceğini söylemektedir. “Şayet aynı anda iki halifenin olması mümkün olsa idi, daha fazla halifelerinde olması mümkün olurdu. Bu durum da dinin ve dünyanın helak olması anlamına gelir.” demektedir.²⁵⁵

Beyhakî (öl. 458/1066) *Delâilu'n-Nübüvve* adlı eserinde düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Mevcut bir halife varken başka bir halifeye biat edilirse, birinci halifenin biatı geçerli olup ona karşı vefalı olmak gerekmektedir. İkinci halifeye yapılan biat ise batıl olup ona vefalı olunmaz” demektedir.²⁵⁶

İmam Nevevî (öl. 676/1277), Müslim şerhinde bu hususta şunları dile getirmiştir: “Bu hadis Allah Resulünün açık bir mucizesidir. Bu hadisin manası bir halifeye biat edildikten sonra başka bir halifeye biat edilirse, birinci halifeye yapılan biat sahihtir ve o kimseye karşı vefalı olmak gerekir. İkinci halifeye yapılan biat ise batıldır ve ona karşı vefalı olmak haramdır. İsterse aynı belde veya farklı belde olsun, isterse farklı ülkelerde olsunlar hüküm böyledir. İslam ülkeleri toprak bakımından genişlese de cumhuru ulema bir asır içerisinde iki halifenin bulunmasının caiz olmadığını belirtmişlerdir.” demektedir.²⁵⁷

Mişkâtü'l-Mesâbih üzerine şerh yazan Tîbî bu hususu şu şekilde açıklamaktadır: Diğer halifeyi öldürün ifadesinden maksat, savaşmaktır. Yani sonradan gelenin halifelik iddiası savaş için bir sebep teşkil eder. Öldürünüz ifadesinden maksat ise; Su ve benzeri şey katmak ile şarabın sertliğinin kırılması neticesinde ‘şarabı öldürdüm’ sözünde olduğu gibi mecazî bir ifadedir. Kendisine yapılan biatın iptal edilmesi ve halifelik iddiasında bulunan kimsenin gücünün kırılması şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca birinci halifeye isyan etmiş olduğu için bâğî hükmündedir. Yani onunla savaşmak gerekir şeklinde de anlaşılmaktadır. Bu

²⁵⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kahire: Daru'l-Hadis, ts.), 29.

²⁵⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 4/73.

²⁵⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahlâli şâhibi's-şerî'a*, thk. Abdülmü'ti Kal'aci (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 6/338.

²⁵⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b Şeref b Mürî Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru lhyai't-Türasi'l-Arabi, 1929), 12/231-232.

şekilde de savaşılabacağı imasında bulunmak suretiyle, birinci halifeye isyan eden kişinin gücü zayıflatılır ve bu işten vazgeçirilme ihtimali mecazî bir yolla anlatılmıştır.²⁵⁸

Genel olarak bakıldığında rivayetin en sahih kaynaklardan Müslim’de ve birçok muteber hadis kaynağında geçmesi, ricalinin sika olması ve âlimlerin sahih nitelemesinde bulunması rivayetin sübutuna işaret eder. Bu hususta genel tartışma iki halifenin bulunup bulunamayacağı hususundadır. Genel olarak bu hususta âlimlerin görüşü bir zaman içerisinde farklı beldeler olsa dahi iki halifenin bulunamayacağıdır. Tarihi seyir incelendiğinde Hz. Ali ve Hz. Muaviye’nin arasında geçen savaşlarda Hz. Ali’nin halife konumunda olduğu Hz. Muâviye’nin ise vali konumunda olduğu bilinmektedir. Ancak Yezîd b. Muâviye ve Abdullah b. Zübeyr zamanına gelirse Yezîd’in halife olarak tayininden sonra Abdullah b. Zübeyr’in hicri 64 yılında Mekke’yi merkez alarak hilafetini ilan ettiği görülmektedir. Dokuz yıllık hilafeti müddetince Emevîler ile mücadelesi sonucunda öldürülmüştür.²⁵⁹

2.6.3 Hilafetin Kureyşliliği Hadisi

Hilafetin Kureyşliliğine dair hadis-i şerif farklı lafızlarla Buhari ve Müslim başta olmak üzere birçok hadis kaynağında geçmektedir. Söz konusu hadislerin doğrudan yönetimle ilişkilendirildiği bazı hadisler şu şekilde geçmektedir:

إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ فِي قُرَيْشٍ لَا يُعَادِيهِمْ أَحَدٌ إِلَّا كَبَّهُ اللَّهُ عَلَى وَجْهِهِ مَا أَقَامُوا الدِّينَ

“Muhakkak ki bu iş (yönetim) Kureyş’tedir. Onlar dini ikame ettikleri sürece kim onlara düşmanlık ederse Allah onu yüzüstü süründürür.”²⁶⁰

لَا يَزَالُ هَذَا الْأَمْرُ فِي قُرَيْشٍ مَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ اثْنَانِ

“İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece hilafet daima Kureyş’te kalacaktır.”²⁶¹

الْأَيُّمَةُ مِنْ قُرَيْشٍ

“İmamlar Kureyş’tendir”²⁶²

²⁵⁸ Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî ala Mişkâti’l-Mesâbîh*, 8/2565.

²⁵⁹ İrfan Aycan, *İdeolojik tarih okumaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998), 54.

²⁶⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhari, *Sahihü’l-Buhari : el-Camiu’l-müsnedü’s-sahih.*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır (Dâru Tavkı’n-Necât, 2001), “Menâkıb”, 3 (No. 3500).

²⁶¹ Buhari, “Menâkıb”, 3 (No. 3501); Müslim, “İmâre”, 1820.

²⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/21 (No. 19777).

Bu hadisi Buhârî ve Müslim dışında Nesâî²⁶³, Ma'mer b. Râşit (öl.153/770)²⁶⁴, Tayâlisî (öl. 204/819)²⁶⁵, İbn Ebî Şeybe (öl. 235/849)²⁶⁶, Bezzâr (öl. 292/905)²⁶⁷, Ebû Ya'lâ (öl. 307/919)²⁶⁸ ve Taberânî²⁶⁹ gibi birçok hadis âlimi kitaplarında tahrîc etmiştir.

“İmamlar Kureyş'tendir.” hadisi hakkında Buhari ve Müslim göz önünde bulundurulduğunda sübutu hususunda fazla konuşmaya gerek yoktur. Ancak yine de bu hususta bazı âlimlerin görüşü zikredilmesi yerinde olacaktır. Heysemî ricalinin sika oluşunu söylemektedir.²⁷⁰ İbn Receb (öl. 795/1393) ise bu hadisin isnadının ceyyit olduğunu söylemektedir.²⁷¹ İbn Hazm da hadisin tevatür derecesinde olduğunu kaydetmiştir.²⁷² Aclûnî (öl. 1162/1749) bu hadisin hasen bir hadis olarak anlaşıldığını ifade etmektedir.²⁷³ Elbânî bu hadisin sahih ve mütevâtir derecesinde olduğunu söylemektedir.²⁷⁴ Aynı şekilde Kettânî de (öl. M. 1927) bu hadisin mütevâtir derecesinde olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵ Ayrıca İbn Hacer, bu hadisin sahih olduğunu ortaya koymak üzere bir kitap kaleme aldığını ifade etmiştir.²⁷⁶

Genel olarak Ehl-i sünnet bu hadisin sahih olduğunu kabul etmekle birlikte hilafetin sadece Kureyş'e ait olduğu veya olmadığı hususunda ihtilafa düşmüştür. Hilafetin Kureyş'e ait olduğunu kabul eden âlimler sahih kaynaklarda geçen “İmamlar Kureyş'tendir” hadisi ve bu hadise mana itibariyle yakın olan hadisleri

²⁶³ Nesâî, “Kaza”, 13 (No. 5909).

²⁶⁴ Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, thk. Habiburrahman A'zami (Pakistan: el-Meclisü'l-İlmi, 1403), 11/58.

²⁶⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki (Mısır: Daru'l-hicre, 1999), 2/240.

²⁶⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-asar*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/402.

²⁶⁷ Ebû Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî Bezzâr, *el-Müsnedü'l-kebîr ve el-Bahrü'z-zehhâr* (Beyrut: Müessesetu Ulumi'l-Kur'ân, 1988), 12/321.

²⁶⁸ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1984), 7/94.

²⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/252.

²⁷⁰ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1352, 5/192.

²⁷¹ Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Câmi'u'l-ulum ve'l-hikem*, thk. Şuayb el-Arnaût-İbrâhim Bacis (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), 2/119.

²⁷² İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, 4/74.

²⁷³ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdiss 'alâ elsineti'n-nâs* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1351), 2/54.

²⁷⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 2/202.

²⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdris Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadisi'l-mütevâtir* (Mısır: Zatü'l-Feharisü'l ilmiyye, ts.), 159.

²⁷⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Medine: Mektebetü Tahkik, 1996), 13/114. (İbn Hacer'in sözünü ettiği kitap “Lezzetü'l-ayş fi turuki hadisi E'immeti min Kureyş”tir).

delil olarak kullanırlar.²⁷⁷ Hilafetin sadece Kureyş'e has bir durum olmadığını ileri süren âlimler ise "Başınızda Habeşli siyah bir köle de olsa ona itaat edin" gibi hadisleri delil olarak kabul ederler. Ayrıca genel olarak hilafet için Kureyşliliği şart koştırmayan âlimler, Kureyşlilik şartının vücûbiyet ifade etmeyip efdaliyet ifade ettiğini söylemektedirler.²⁷⁸

Şîa imâmet meselesine iman esasları içerisinde yer verir. İmamet ve hilafet kavramlarını birbirinden ayıran Şîa, Şîi olmayan ve nas olmaksızın bir kimsenin halife olabileceğini söylerken, İmam olacak kişinin ise nasla belirlenmiş Şîi bir lider olması gerektiğini söylemişlerdir.²⁷⁹ Şîa hilâfetin Kureyş'e ait olduğunu, hatta Kureyş'in Hâşimî koluna ait olduğunu savunmaktadır. İmâmiyye Şîası Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber tarafından bizzat halife tayin edildiğini belirtmiştir. Ayrıca onlara göre her imam kendisinden sonra gelecek imamı tayin eder. Tayin edilen her imamın da Kureyş'in Hâşimî soyundan gelmesi gerekmektedir.²⁸⁰ Şîîlerin İsnâaşeriyye kolu da bu hususta İmâmiyye gibi düşünür. Onlara göre tayin edilen halifeler on iki imama ulaştı, on ikinci imam gizlenmiştir.²⁸¹

Hâricîlere göre, Müslümanların içerisinde bu işe en haiz kimsenin halife olması gerekmektedir. Halifenin Kureyşli veya Arap olup olmaması önemli değildir. Önemli olan halife olacak kimsenin ehil olmasıdır.²⁸² Hâricîler halifenin Kureyş'in dışından bir kimsenin olabileceğini savunmaktadır. Halifelikte bu işe

²⁷⁷ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef Ebû Ya'la el-Ferra, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 20; Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Furek el-Ensâri İbn Furek, *Makâlâtü Şeyh Ebî Hasan el-Eş'arî*, thk. Ahmed Abdurrahman es-Sâyih (Kahire: Mektebetu Sakafetu't-Diniyye, 2005), 190; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye*, thk. Muhammed Aliyyu'l-Kutb (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2001), 172; Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid Nesefî, *Tebssiratü'l-edille* (Dimaşk: al-Caffan ve'l-Cabî, 1993), 2/829; Nevevî, *el-Minhâc*, 12/200; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali Kalkaşendî, *Me'âsirü'l-inâfe fî me'âlimi'l-hilâfe*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrac (Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1985), 1/14; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994), 2/280.

²⁷⁸ Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavî (Beyrut: Dar-u İhyâi't-türâs, 1996), 2/319; Nesefî, *Tebssiratü'l-edille*, 2/828-829; Necmeddin İbrahim b. Ali Tarsûsî, *Tuhfetu't-Türk*, thk. Rıdvan es-Seyyid (Beyrut: Daru't-Talîa, 1992), 63; İbn Haldun, *Târihu İbn Haldun*, 1/242-244; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyasî Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966), 1/282; Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleri İle İmam Mâtürîdî", *Dini Araştırmalar* 5/15 (2003), 8.

²⁷⁹ Muhammed Hüseyin Tabatabaî - Mustafa Akçay, "İmanın Bilgisine Dair (İmamet Düşüncesi)" 4/3 (2004), 121.

²⁸⁰ Muhammed Ebû Zehra, *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslamiyye* (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 44-46.

²⁸¹ Ebû Zehra, *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslamiyye*, 46.

²⁸² Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm* (Mısır: Mektebetu Nüzhetu'l-Mısıriyye, ts.), 3/332.

haiz, adalet sahibi ve zulümden kaçınma gibi şartlar olması yeterlidir. Halife olacak kişinin köle veya hür olmasında bir fark yoktur.²⁸³

Mu‘tezile’nin görüşleri tarihi süreç içerisinde değişikliğe uğramıştır. İlk dönemlerde, Kureyşliliği hilafetin şartlarından saymazken, sonraki dönemlerde hilafet için gerekli bir şart olarak görmüşlerdir. Mu‘tezile’nin ilk devir âlimlerinden kabul edilen Gaylân ed-Dımeşkî (öl. 120/738) ve Câhiz (öl. 255/869) imâmeti Kureyşli olmayan biri için caiz olduğunu belirtirken²⁸⁴ Kâdî Abdülcebbâr gibi son dönem âlimleri Kureyşlilik vasfını şart koşturmuştur.²⁸⁵

Bu hadisin günümüzde geleneksel düşüncüyü benimseyip sahih olduğunu kabul edenler olduğu gibi uydurma olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Genel olarak bu konuda kitap veya makale kaleme alan çağdaş müellifler bu tür hadislerin hicri 1 ve 2. asır siyasî olaylar neticesinde tarafların kendisinin hilafette hak iddia etmek maksadıyla ortaya çıkardığını söylemektedir.²⁸⁶ Bir kısım müellifler ise Kureyşlilik şartının vucubiyet ifade etmeyip efdaliyet ifade ettiğini söylemektedir.²⁸⁷

Görüldüğü üzere bu rivayet hususunda farklı görüşler zikredilmektedir. Bu konudaki hadislerin zayıf olduğunu veya uydurma olduğunu söyleyenlerin iddialarına gelince, rivayetin sübutu ve âlimlerin görüşü neticesinde iddianın mesnetsiz olduğu görülmektedir. Çünkü bu ve bu manada olan hadisler birçok sahâbiden rivayet edilmiştir. Ayrıca bu hadisler en sahih kaynaklar olarak kabul edilen Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok hadis kaynağında geçmesi, ricalinin sika olması ve birçok âlimin sahih nitelemesinde bulunması rivayetin sıhhatini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu konudaki hadislerin sıhhatinin son derece sağlam olduğunu ortaya koymak üzere İbn Hacer, “Lezzetu’l-Ayş bi Cem’i Turuki

²⁸³ Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Abdülkâdir el-Fâdilî (Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 1/58.

²⁸⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1/143, 227; Sabri Hizmetli, “Kitabu'l-Osmaniyye'ye Göre Cahız'ın İmamet Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 711-713.

²⁸⁵ Ebû'l-Hasan Âbâdî Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, thk. Mahmud Muhammed Kasım (Beyrut: Dar-u İhyâi't-türâs, 2002), 20/234-242.

²⁸⁶ Harbutlî, *el-İslamu ve'l-Hilafe*, 34-42; Muhammed Ebû'l-Leys Hayrâbâdî, “el-İmametü'l-Uzmâ Fi'l-İslam”, *et-Tecdîd* 21/41 (2017), 19; Şeyh Abdülkerîm Muhammed Mutî' Hamadâvî, *Sûlasiyyetü Fıkhî'l-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Mağrib, 2003), 1/205-206; M. Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik* (Ankara: Otto y.y, 2017), 80; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 220, 233; İsrâfil Balcı, “İmamlar/Halifeler Kureyş'tedir İddiasının Kritisliği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 5-31; Adnan Hoydalı, *Mevlevî Hafız Abdülcemil Efendi'nin Ez-Zaferû'l-Hamidiyye Risalesi ve İslam Kamu Hukukunda Hilafetin Kureyşliliği Tartışmaları* (İstanbul, 2010), 162-163.

²⁸⁷ Hamidullah, *İslam peygamberi*, 1105.

Hadisi el-Eimmeti min Kurayş” adlı bir kitap kaleme almıştır. İbn Hacer bu kitapta konu ile ilgili hadise dair 52 sahâbînin rivayetini bir araya getirmiş ve hadisin sıhhatinin ne derece kuvvetli olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı asıl tartışma noktasının rivayetin sübutuna dair değil de hilafetin Kureyş’e ait olup olmadığı hususudur. Âlimlerin bir kısmı rivayetin zahirinde olduğu gibi hilafeti sadece Kureyş’e hasrederken bir kısmı ise “Habeşli köle” gibi rivayetler üzerinden hilafetin Kureyş’in dışından bir kimse için de caiz olduğu görüşündedir. Yani âlimlerin bir kısmı hadisteki Kureyşlilik şartını vücûbiyet şartı olarak kabul ederken bir kısmı ise efdaliyet şartı olarak kabul etmektedir. İlerleyen şartlar ve tarihi seyir göstermektedir ki ve özellikle muahhar âlimlerin de genel görüşü olarak bu hadisteki Kureşlilik şartını efdaliyet şartı olarak değerlendirmek daha isabetli olarak görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EMEVÎLER DÖNEMİNDE HADİS İLMİ VE EMEVÎLER

HAKKINDAKİ RİVAYETLER

3.1 Emevîler Döneminde Hadis İlmî

Emevîler Döneminde Hz. Peygamber (s.a.v) ile başlayan eğitim ve öğretim faaliyetlerinin iyice yoğunlaştığı görülmektedir. Mescidlerde merkezileşen eğitim ve öğretim büyük camilerde yerini almıştır. Bu dönemde camilerde kurulan ders halkaları öğrenciler ile dolup taşmıştır. Ayrıca bu dönemde okuma yazma öğretilen “küttâb” adı verilen ilk mekteplerin sayısı da arttırılmıştır.²⁸⁸

Emevîler döneminde ilmî hareketin ağırlık merkezini dini ilimler, dini ilimlerden de Kur'an ve hadis ilmi teşkil ediyordu. Nitekim hadis ilmi başlangıçta dini konuların tamamını içine alıyordu. Bu sebeple de bu dönemde ilim denilince hadis rivayeti ve hadis ilminin ihtiva ettiği konular akla geliyordu. Bu durum hicrî birinci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. İkinci yarısından itibaren ise artık dini ilimler dallara ayrılmaya başlamıştır.²⁸⁹

Âlim sahâbilerin birbirine hadis nakletmesi ve bazı sahâbilerin hadisleri kendilerine ait sayfalara kaydetmesi şeklinde başlayan ilmî faaliyet, hadislerin bir araya toplanması, konularına göre veya râvilerine göre bir araya getirilmesi gibi gruplandırma sonucunda zamanla müstakil ilimler teşekkül etmiştir.²⁹⁰

Hadis ilmi üç safha üzerinden değerlendirilmektedir. Birinci safha hadislerin yazıya geçirilmesidir. Sahâbî dönemini ve tabiîn'in ilk dönemlerini içine alan bu safha da hadisler öncelikle hıfz edilmiş sonrasında “sahife” adı verilen küçük kitapçıklarda toplanmaya başlamıştır. İkinci safha tedvin dönemi olarak da adlandırılan, çeşitli sahifelerin toplanıp bir araya getirildiği dönemdir. Bu dönem hicrî birinci yüzyılın sonlarıyla ikinci yüzyılın başlarını içine almaktadır. Emevîler'in son devrinde başlayarak Abbâsîler döneminde tamamlanan, hadislerin konularına veya râvilerine göre tasnif edilen safha da hadis ilminin üçüncü safhasıdır.²⁹¹

²⁸⁸ Yiğit, “Emevîler”, 11/87-104.

²⁸⁹ Yiğit, “Emevîler”, 11/87-104.

²⁹⁰ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 43-45.

²⁹¹ Bekir Kuzudişli, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 20119), 41, 101, 107.

Hz. Peygamber (s.a.v) devrinde bazı sahâbilerin izin alarak başlattığı hadis yazma faaliyeti Emevîler döneminde yoğun bir şekilde devam etmiştir. Özellikle de hicrî birinci asrın sonları ikinci asrın başlarında âlimlerin ölüp gitmesi ve hadislerin yok olması endişesiyle Ömer b. Abdilazîz'in emriyle ilk resmi tedvîn faaliyeti başlamıştır. Bu emri yerine getiren ilk kişi Hicaz ve Şam bölgesinin büyük hadis âlimi İbn Şihâb ez-Zührî olmuştur.²⁹²

Hadis ilminde ilk olarak isnad uygulaması da Emevîler döneminde başlamıştır. Bu faaliyetin başlaması Hz. Osman'ın şehid edilmesinin akabinde ortaya çıkan siyasî karışıklıklar ve bu karışıklıkların uydurma faaliyetine etkisi sebebiyledir. Bundan dolayı âlimler sadece doğruluğuna güvendikleri kimselerin hadislerini almışlar ve hadisi kimden aldığını araştırarak isnad uygulamasının öncülüğünü yapmışlardır.²⁹³

3.1.1 İsnad Faaliyetinin Başlaması

İsnad faaliyeti ilk olarak Emevîler döneminde faaliyete başlamıştır. Çünkü İslâm dünyasında meydana gelen siyasî anlaşmazlıklar sebebiyle insanlar arasında mevcut olan güven duygusu zayıflamıştı. Nitekim bu hususta Abdullah b. Abbâs şöyle demiştir: “Bir adam Allah Resûlü şöyle buyurdu dediğini işittiğimiz zaman gözlerimiz hemen ona çevrilir ve kulaklarımız onu dinlerdi. Ne zamanki insanlar doğru veya yanlış demeden rastgele konuşmaya başladı. İşte biz de insanlardan sadece bildiklerimizi aldık” Ayrıca Muğîre b. Şu'be'nin “Ali'den (r.a.) gelen rivayetlerde ancak Abdullah b. Mes'ud'un talebelerinden başka doğru sözlü kimse yoktu” diyerek hadis rivayetindeki endişesini ve insanlar arasındaki güven duygusunun zayıfladığını göstermektedir.²⁹⁴

Bu gibi güvensizlik ortamı ve uydurma faaliyeti neticesinde İslâm âlimleri hadis uydurma faaliyetine engel olabilmek adına isnad uygulamasını başlatmışlardır. Nitekim bu hususta Muhammed b. Sîrîn'in şu sözü bu uygulamanın fitne olayları neticesinde ortaya çıkan uydurma faaliyetine karşı isnad uygulamasının çıkarıldığını göstermektedir: “Önceden isnad sormazlardı. Fitne

²⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “İlim”, 34; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara, 1981), 200-205.

²⁹³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1956), “Mukaddime”, 5.

²⁹⁴ Müslim, “Mukaddime”, 4.

olayları baş göstermeye başlayınca râvilerinizin isimlerini bize söyleyin demeye başladılar.”²⁹⁵

İsnad faaliyetiyle ilgili olarak Muhammed b. Sîrîn bir de şöyle demiştir: “Şüphesiz ki bu ilim dindir. Öyleyse dininizi kimden aldığınıza dikkat edin!”²⁹⁶

Bu hususta Süleyman b. Musa şunları söylemiştir: “Tâvus’a tesadüf ettim; ve filanca bana şöyle hadis rivayet etti; dedim. Tâvus: eğer o arkadaşın itimad ettiğin bir kimse ise ondan hadis al dedi.”²⁹⁷

Abdullah b. Mübârek de “İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı her isteyen istediğini söylerdi” demiştir.²⁹⁸ Bu şekilde âlimlerin sözlerini çoğaltmak mümkündür. Âlimlerin bu sözleri isnadın ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

İsnadın ilk kullanımı Emevîler döneminde başlamakla beraber bu uygulamanın yaygınlık kazanmasını sağlayan âlimin İbn Şihâb ez-Zührî olduğu bilinmektedir. Nitekim onun isnadsız hadis rivayetinde bulunan İshâk b. Ebû Ferve’yi azarladığı, isnad kullanımında da gevşek davranan Şamlıları uyardığı kaynaklarda geçmektedir.²⁹⁹

3.1.2 Cerh ve Ta’dil Faaliyetinin Başlaması

İsnad uygulamasının başlamasıyla birlikte isnaddaki râvilerin incelenmesi hususundaki cer ve ta’dil ilmi de Emevîler döneminde başlayan uygulamalardandır. Kaynaklarda zikredildiğine göre hicrî birinci asırda cerh ve ta’dil ilmi sistematik ve yaygın bir şekilde olmayıp, sistemleşmesi ve yaygın bir şekilde kullanılması hicrî ikinci asrın başlarına tekabül etmektedir.³⁰⁰

Cerh ve ta’dil ilmi hususunda âlimler şunları zikretmiştir:

Amr b. Ali Ebû Hafs şöyle dedi: Yahya b. Saîd’i şöyle derken işittim: “Süfyân es-Sevrî ile Şu’be’ye, Mâlik’e ve İbn Uyeyne’ye sordum. Bir kimse hadiste güvenilir değilse ve bir kimse de onun hakkında bana sorarsa ne yapmalıyım? dedim. Onun güvenilir olmadığını söyle dediler.”³⁰¹

Abdullah b. Mübârek, Süfyân es-Sevrî’ye: “Abbâd b. Kesîr halini (zayıf olduğunu) bildiğin bir kimsedir. Hadis rivayet ettiği zaman yüksekte atar. Şu halde halka ondan hadis almayın, dememi münasip görür müsün diye sorduğumda evet

²⁹⁵ Müslim, “Mukaddime”, 5.

²⁹⁶ Müslim, “Mukaddime”, 5.

²⁹⁷ Müslim, “Mukaddime”, 5.

²⁹⁸ Müslim, “Mukaddime”, 5.

²⁹⁹ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 5/334; Yücel, *Hadis Tarihi*, 38.

³⁰⁰ Emin Aşıkutlu, “Cerh ve Ta’dil” (İstanbul, 1993), 7/394-401.

³⁰¹ Müslim, “Mukaddime”, 6.

cevabını almıştır.” Bunun üzerine Abdullah b. Mübârek de: “O zaman bulunduğum bir mecliste Abbâd’ın sözü geçerse dini hususta onu över; fakat hadisini almayın derim” demiştir.³⁰²

Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim âlimler hadislerin sıhhatini korumak adına rical hakkında konuşmanın yani cer ve ta’dilin gerekli olduğu hususunda ittifak etmişler ve râviler hakkındaki kusurların gizlenmesini doğru bulmamışlardır.³⁰³

Hadis tarihinde cerh ve ta’dil ilmini sistemli bir şekilde ilk gerçekleştiren Şu’be b. Haccâc olmuştur. O, hiçi ikinci asrın ilk çeyreğinde sistemli olarak cerh ve ta’dil faaliyetine başlamış daha sonra bu faaliyeti genişleterek devam etmiştir.³⁰⁴ Onun, “Bugün hadis rivayet etme günü değildir. Bugün gıybet günüdür. Haydi yalancıların gıybetini yapalım” ve “Gelin Allah rızası için gıybet edelim. Ehl-i hadisin kötülüklerini sayalım” şeklindeki sözleri onun bu husustaki hassasiyetlerini ortaya koymaktadır.³⁰⁵

Bu dönemde birçok münekkit âlim de yetişmiştir. Saîd el-Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî, Şa’bî, Tâvus b. Keysân, Muhammed b. Sîrîn, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdurraman b. Dâvud el-A’rec, Eyyûb es-Sıhtiyânî ve Süleyman b. Mihrân A’meş bu dönemin meşhur münekkit âlimleridir.³⁰⁶

3.1.3 Tedvîn Faaliyetinin Başlaması

Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim âlimler hadislerin sıhhatini korumak adına rical hakkında konuşmanın yani cer ve ta’dilin gerekli olduğu hususunda ittifak etmişler ve râviler hakkındaki kusurların gizlenmesini doğru bulmamışlardır.³⁰⁷

Tedvîn faaliyeti de Emevîler döneminde başlamıştır. Tedvîn dönemi hicrî birinci asrın sonlarında başlayıp ikinci asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken bazı sahâbîler hariç hadis yazımı mevcut değildi. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından Kur’an ile karıştırılmaması için yasaklanmıştı. Sahâbe ve Tâbiîn döneminin ilk yıllarında bu uygulama devam etmiş, yani hadisler şifahi olarak aktarılmıştır. Ancak hicrî birinci asrın sonlarına

³⁰² Müslim, “Mukaddime”, 6.

³⁰³ Çelik, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi*, 111-112.

³⁰⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Halil İbrahim Turhan, *Rical Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 135-136.

³⁰⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ‘ilmi’r-rivâye*, 45.

³⁰⁶ Çelik, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi*, 111-112.

³⁰⁷ Çelik, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi*, 111-112.

doğru yazılı metinlerin ve yazılı metinlerden rivayette bulunma faaliyeti artmaya başlamıştır.³⁰⁸

Hicrî birinci asrın sonları ikinci asrın başlarına doğru ise Ömer b. Abdilazîz'in emriyle resmi tedvin faaliyeti başlamıştır. Bu hususta Ömer b. Abdilazîz'in emrini ilk yerine getiren kişi de İbn Şihâb ez-Zührî olmuştur. Tedvîn döneminde âlimlerin çoğu, Hz. Peygamber (s.a.v)'den intikal eden ahkâmla ilgili hadisleri toplarken Zührî, fiilî sünnetleri de toplayıp bununla da yetinmeyerek sahâbe kavillerini de kaydetmiştir. Kendisine ulaşan tüm rivayetleri kayıt altına alan Zührî'nin topladığı rivayetlerin hayvanların sırtında taşınacak kadar çok olduğu belirtilmiştir.³⁰⁹

Tedvin faaliyeti hicri ikinci asırda öyle bir yaygınlaşmıştı ki neredeyse her muhaddisin bir konuda cüz'ü bulunmaktaydı. Ayrıca tedvin faaliyetinden sonra hadis rivayeti sistemleşmiş ve hadis rivayeti genel olarak hadis meclislerine taşınmıştır.³¹⁰

3.1.4 Tasnif Faaliyetinin Başlaması

Hicrî birinci asrın sonlarına doğru başlayan tedvîn faaliyetinden sonra tasnif faaliyeti de Emevîler döneminde, hicrî ikinci asrın ortalarına doğru başlamıştır. Tedvîn faaliyetinde bir araya getirilen hadisler karışık bir şekilde kitaplara alındığından dolayı bu tür kitaplardan istifade etmek zordu. Hadislerin tedvîni tamamlanınca bunların sistemli birer kitap haline getirilmesi ve böylece aranan hadislerin kolayca bulunmaya imkân verecek usullerin geliştirmesi yönündeki çalışmalar ağırlık kazanmıştı.³¹¹

Âlimler istenilen hadislere kolayca ulaşılabilmesi için “musannef” türü eserler telif etmeye başladılar. Bu dönemde bu konudaki ilk çalışmaları Mekke’de İbn Cüreyc (öl. 150/767), Yemen’de Ma’mer b. Râşid, Basra’da İbn Ebû Arûbe ile Rebi’ b. Sabîh, Kûfe’de Süfyân es-Sevrî, Medîne’de Malik b. Enes, Horosan’da Abdullah b. Mübarek, Rey’de Cerîr b. Abdülhamîd, Şam’da Velîd b. Müslim gibi âlimler yapmışlardır.³¹²

3.1.5 Emevîler Dönemi Rihle Hareketleri

³⁰⁸ Mehmet Efendioğlu, “Tedvîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/267-269; Yücel, *Hadis Tarihi*, 44; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 101.

³⁰⁹ Efendioğlu, “Tedvîn”, 40/267-269.

³¹⁰ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 104.

³¹¹ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/27-64.

³¹² Hasan b. Abdurrahman Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisü 'l-fâsıl beyne 'r-râvi ve 'l-vâi* (Beyrut, 1404), 611-613.

Hız. Peygamber (s.a.v) döneminde Kur'an ve hadis öğrenmek isteyenler Mescid-i Nebvî'ye gelirlerdi. Ancak Hız. Peygamber'in vefatı üzerine sahâbîler muhtelif bölgelere yayılmıştı. Bundan dolayı Sahâbe ve sonraki nesil ilim talep etmek, hadisleri öğrenmek ve öğretmek amacıyla birçok rihleler düzenlemişti.³¹³

Emevîler döneminde yaşanan siyasî çatışmalar, ortaya çıkan farklı fırkalar ve düşünceler gibi sebeplerden dolayı ilimlerin güvenilirliğini belirlemek için rihle faaliyetleri daha da genişlemişti.

Nitekim tabiîn dönemi âlimlerinden olan Amr b. Meymûn ilim için bir harf dahi olsa rihle yapacağını söylemişti.³¹⁴ Said b. el-Müseyyeb ve Hasan el-Basrî'nin sırf ilim öğrenmek için kendi şehirlerinden ayrılarak rihlelere çıktıkları kaynaklarda geçmektedir.³¹⁵ Ebû Osman en-Nehdî, Ebû Hureyre'den hadis rivayet edebilmek için asıl gayesi hacca gitmek olmasa da o yıl hac yolculuğuna çıkmıştır.³¹⁶ Büsr b. Ubeydullah el-Hadramî bir hadis dinlemek için şehirlerden şehirlere gezdiğini belirtmiştir.³¹⁷ Hüseyim b. Beşîr de kendisine ulaşan bir hadisi dinlemek için başka şehirlere gittiğini zikretmiştir.³¹⁸ Tabiîn dönemi âlimlerinin bu tutumları o dönemde rihle faaliyetlerinin ne kadar büyük çapta olduğunu göstermektedir.

3.1.6 Emevî Halifelerinin Hadis Uydurttuğuna Dair İddialar

İslâm tarihinde hadis uydurma faaliyetinin genellikle Hız. Osman'ın şehid edilmesinden sonra başladığı kabul edilir.³¹⁹ İlk uydurma faaliyetine girişenlerin ise Şîi fırkası olduğu Şîi müellifler tarafından da belirtilmiştir.³²⁰ Şîiler, Hız. Ali'nin ve Ehl-i Beytin faziletine dair hadis uydurdukları gibi, düşman olarak kabul ettikleri Emevî halifelerinin aleyhinde de hadis uydurmuşlardır. Buna karşılık Emevî taraftarları da Emevî halifeleri lehine hadis uydurma faaliyetine girişmişlerdir.³²¹

Taraftarların hadis uydurdukları bilinen bir gerçektir. Ancak bu uydurma faaliyeti içerisinde Emevî halifelerinin bir dahli var mı yok mu hususunda ise birçok müellif tarafından muhtelif bilgiler aktarılmaktadır.

³¹³ İbrahim Hatiboğlu, "Rihle", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/106-108.

³¹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/346.

³¹⁵ Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs*, thk. Nurettin İtr (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1395), 127, 143.

³¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs*, 133.

³¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs*, 147.

³¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fî talebi'l-hadîs*, 155.

³¹⁹ Müslim, "Mukaddime", 5.

³²⁰ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 1/3075.

³²¹ Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 28-34.

Goldziher, yöneticiler eliyle birçok hadis uydurulduğunu söylemektedir. Nitekim Muâviye'nin valisi Muğire'ye vermiş olduğu talimat ile Ali'ye sövmek, onun taraftarlarını rencide etmek, Osman ve ailesini övmek üzere faaliyete girişmesini emrettiğini belirtmektedir. Resmi faaliyet ile hadisleri toplamaya girişen İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 124/742) kendi nefsi için değil de baskılar sebebiyle Emevîler için hadis uydurma faaliyetine girişmiştir.³²²

Ayrıca Goldziher, Emevîler'in politik ve hanedanlık çıkarları için hadis uydurduğunu, bununla da kalmayıp hadisleri kendi hizmetleri doğrultusunda uydurduklarını söylemiştir.³²³

Bazı Müslüman müellifler de Goldziher gibi Emevîlerin iktidarını korumak adına hadis uydurmaya teşvik ettiğini ve bu iş için özel adamlar tuttuklarını belirtmişlerdir.³²⁴

İslâm tarihiyle ilgili kitapların geneli Abbâsîler döneminde yani Emevîler'e düşman olan bir ortam içerisinde kaleme alınmıştır. Haliyle Emevîler aleyhinde abartı ve uydurma rivayetler bu kitaplarda yerini almıştır. Bu sebeple bazı tarihçiler bu bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerektiği hususuna vurgu yapmışlardır.

Bu hususta tarihçi Ahmet Önkol şunları dile getirmiştir: “Yakın tarihimizdeki örnekleriyle biliyoruz ki, eskiyi devirerek iş başına gelen bir idare, rejimini yerleştirebilmek ve meşruluğunu ispatlamak için çoğu zaman eskiyi alabildiğine karalama ve eskiye ait ne varsa tahrip etme kampanyasına girişir. Bu ameliyede de devletin resmî tarihçileri büyük bir rol üstlenirler. İşte Abbâsîler de aynı şeyi yaptılar. Emevî sülalesinden büyük-küçük kim yakalanmışsa öldürüldüğü, pek çok zulüm işlendiği gibi sadece bununla kalınmamış, genellikle Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) hariç tüm Emevî idarecileri alabildiğine kötülenmiştir. Meşhur Mâlikî kadısı Ebûbekr İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), el-Avâsım mine'l-kavâsım adlı eserinde bazı saray tarihçilerinin sultanların hatırı için kitaplar yazdıklarını ve bunların verdiği bilgilerin birçoğunun yalan-yanlış şeyler olduğunu belirterek îkazda bulunmuştur.”³²⁵

³²² Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 35.

³²³ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 88-92.

³²⁴ Reyne, *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*, 143; Hatiboğlu, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, 61, 65, 68; Özkan, *Dört Halife ve Emevîler Döneminde Din-Devlet İlişkisi*, 26, 27, 132.

³²⁵ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Önkol, “İslâm Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi”, *Marife* 1 (2005), 257-269.

Oryantalist olan Joseph Schacht dahi şunları söylemiştir: “Emeviler, Arap tarihçilerinin ekseriya anlattıkları gibi, İslam düşmanı değillerdi. Bu tarihçilerin eserleri, zamanla Emevîlerin yerine geçen Abbâsîlerin muhasım tutumlarını yansıtmaktadır. Aksine, İslami ibadet ve törenlerin bir takım esaslı hususiyetlerini geliştirmede rol oynayanlar, bu ibâdet ve törenlerin sadece ilk unsurlarıyla karşılaşan Emevîler ve onların valileri idi.”³²⁶

Ayrıca Hz. Muâviye'nin hadis uydurttuğu iddialarının temelinde, hakkında birçok uydurma hadis bulunması yatmaktadır. Ancak Hz. Ali'nin lehinde uydurulan rivayetlere bakıldığında Hz. Muâviye'nin lehinde uydurulan rivayetlerden bir hayli fazladır. Bu durumda Hz. Ali kendi lehine hadis uydurttu mu diyeceğiz. Nasıl ki Hz. Ali için böyle bir durum vaki olmadıysa Hz. Muâviye hakkında da böyle bir tutum izlemek yerinde değildir. Eğer ki böyle bir durum vaki olsaydı o dönemde yaşayıp da ümmetin güvenini kazanan ve hadis başta olmak üzere İslâmî ilimlerde otorite kabul edilen Alkame b. Kays (ö. 62/681), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/712), Ebû Bekir b. Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm (ö. 94/712), Ubeydullah b. Ubeydullah b. Utbe (ö. 98/716), Atâ b. Yesâr (ö. 103/721), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Sâlim Mevlâ Abdullah b. Ömer (ö. 106/724), Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 107/725) ve Hasan el-Basrî (ö. 110/728) gibi hadis imamlarının bu konuda bir şey söylemiş olması gerekmez miydi?³²⁷

Bu durumlar göz önünde bulundurularak Emevî halifelerinin hadis uydurduğuna dair iddiaların yersiz olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü muteber hiçbir kaynakta ve hiçbir münekkit âlim tarafından böyle bir ithamda bulunulmamıştır. Bu gibi mesnetsiz iddialar üzerinden Emevî halifelerini, özellikle de Hz. Peygamber'in (s.a.v) vahiy katipliğini yapmış olan Hz. Muâviye gibi sünnete bağlı bir sahâbîyi töhmet altında bırakmak doğru değildir.

³²⁶ Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ-Abdulkadir Şener (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 23.

³²⁷ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Efendioğlu, “Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadis Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir Mi?”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (Sakarya 2015), 121-143.

3.2 Emevîler Hakkındaki Rivayetler

3.2.1 Hz. Peygamber'in Benî Ümeyye'den Nefret Ettiğine Dair Rivayet

مَاتَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَهُوَ يَكْرَهُ ثَلَاثَةَ أَحْيَاءٍ: ثَقِيفٍ وَبَنِي حَنِيفَةَ وَبَنِي أُمَيَّةَ

“Allah Resulü üç kabileden nefret ederek öldü. Bunlar: Sakîf, Benî Hanîfe ve Benî Ümeyye kabileleridir.”

Mezkûr rivayeti Tirmizî³²⁸, Bezzâr³²⁹ ve Taberânî³³⁰ tahrîc etmiştir.

Bu rivayetin Tirmizî tarihi şu şekildedir: Hz. Peygamber → İmrân b. Husayn → Hasan b. Hasan → Hişâm b. Hasan el-Ezdî → Abdulkâhîr b. Şuayb → Zeyd b. Ahzem et-Tâî → Tirmizî

Râvilerden Hasan b. Hasan ve Hişâm b. Hasan'ın çokça mürsel rivayetlerde bulundukları ve Hasan b. Hasan'ın çokça tedlis yaptığı belirtilmiştir.³³¹ Tirmizî bu rivayetin başka bir vechinin bulunmadığını ve garip olduğunu zikretmiştir. İbnü'l-Cevzî bu hadisin münker olduğunu kitabında zikretmiştir.³³² Ayrıca İbnü'l-Esîr, Şuayb el-Arnaût ve Elbânî de rivayetin isnadının zayıf olduğunu belirtmişlerdir.³³³

Raviler hakkındaki cerh ifadeleri ve âlimlerin zayıf ve münker şeklinde nitelermeleri bu hadisin sıhhatinin zayıf olduğunu göstermektedir. Bu sebeple mezkûr kabileleri, zayıf ve münker olarak nitelenen bu rivayet ile zan altında tutmak yerinde olmayacaktır.

3.2.2 İblîs'in Sancağı Kıyamet Gününe Kadar Benî Ümeyye'nin Yanında Olacağına Dair Rivayet

إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي رَسُولًا إِلَى خَلْقِهِ فَأَتَيْتُ فُرَيْشًا، فَقُلْتُ لَهُمْ: مَعَاثِيرُ فُرَيْشٍ إِنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِعِزِّ الدُّنْيَا وَشَرَفِ الْآخِرَةِ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ، فَقَالُوا: كَذَبْتَ لَسْتَ بِرَسُولِ اللَّهِ، فَأَتَيْتُ بَنِي هَاشِمٍ فَقُلْتُ لَهُمْ: مَعَاثِيرُ بَنِي هَاشِمٍ إِنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِعِزِّ الدُّنْيَا وَشَرَفِ الْآخِرَةِ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ، فَقَالُوا لِي: صَدَقْتَ، فَأَمَّنَ بِي مُؤْمِنُهُمْ عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَصَدَّقَنِي كَافِرُهُمْ فَحَبَانِي، يَعْنِي أَبَا طَالِبٍ، فَبَعَثَ اللَّهُ بِلَوَائِهِ فَرَكَزَهُ فِي بَنِي هَاشِمٍ، فَلَوَّاهُ اللَّهُ فِيْنَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَلَوَّاهُ إِبْلِيسَ فِي بَنِي أُمَيَّةَ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ، وَهُمْ أَعْدَاءُ لَنَا وَشَعْبُهُمْ أَعْدَاءُ لِشَعْبِنَا

³²⁸ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Menâkıb”, 74 (No. 3943).

³²⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 9/10.

³³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 18/169.

³³¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/160, 572.

³³² Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-İlelû'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye* (Pakistan: İdâretü'l-ulumi'l-eseriyye, 1981), 1/293.

³³³ İbnü'l-Esîr, *Câmiü'l-usûl min ehâdisi'r-Resûl*, 9/223; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (Mektebetü'l-Kudsi, 1352), 10/72; Süheyb Abdülcebbâr, *el-Müsnedü'l-mevzû*, 2013, 21/220.

İbn Abbâs'dan merfu olarak gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Allah (c.c.) beni yarattıklarına peygamber olarak gönderdi. Kureyş'e geldim. Size dünyanın izzetini ve ahiretin şerefini getirdim. Size Peygamber olarak gönderildim dedim. Yalan söyledin dediler. Benî Hâşim'e geldim doğru söyledin dediler ve onlardan Ali b. Ebî Tâlib bana biat etti (Allah'a iman etti). Onların kâfirleri yani Ebû Tâlib beni tasdik etti. Allah sancağını Benî Hâşim'de yoğunlaştırdı, böylece Allah'ın sancağı kıyamet gününe kadar bizimle beraberdir. İblisin sancağı da kıyamet gününe kadar Benî Ümeyye'nin yanında olacaktır. Onlar bizim düşmanımızdır. Onların destekçileri bizim destekçilerimizin düşmanıdır.”

Mezkûr rivayeti İbn Asâkir (öl. 571/1176)³³⁴ ve İbnü'l-Cevzî³³⁵ tahrîc etmiş olup İbn Hacer³³⁶ ve Suyûtî³³⁷ eserlerinde zikretmişlerdir.

Bu rivayetin isnad zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → İbn Abbâs → Mücâhid → Leys → Cerîr → İdris b. Musa (Musa b. İdris'in babası) → Musa b. İdris → Muhammed b. Amr el-Havzî → Muhammed b. İsmail er-Rakkî → Ebu'l-Hasen Ali b. Amr el-Cürcânî → Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim Şâzân → Ebu'l-Hasen Ahmed b. Ali → Ahmed b. Ali b. Sabit → Yahya b. Ali el-Müdebbir.

Bu rivayetin mevzû olduğu ve isnadındaki üç râvinin de meçhul olduğu zikredilmiştir.³³⁸ Zikredilen meçhul kimselerin Muhammed b. Amr el-Havzî, Musa b. İdris ve onun babası olduğu belirtilmiştir.³³⁹

Âlimler tarafından açıkça mevzu olduğu belirtilen bu rivayetin Emevî karşıtı kimseler tarafından uydurulduğu aşikârdır. Rivayetin Sıffîn savaşı sonrası veya Emevîler'in yönetime geldikten sonra taraftarlarını azaltmak ve davalarının hak davası olmadığı intibaini vermek sebebiyle uydurulduğu düşünülebilir.

³³⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 57/273.

³³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 1/371.

³³⁶ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân* (Beyrut: Müessesetü'l-İlmi li'l-Matbuat, 1971), 5/329.

³³⁷ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/326.

³³⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 57/273; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 1/371; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 5/329; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/326; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ El Yemani (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1441), 1/368.

³³⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 57/273.

3.2.3 Hz. Peygamber (s.a.v) Rüyasında Ümeyyeoğullarını Kendi Minberinde Görmesinden Ötürü Üzüldüğüne Dair Rivayet

قَامَ رَجُلٌ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، بَعْدَ مَا بَايَعَ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ: سَوَدَتْ وُجُوهُ الْمُؤْمِنِينَ، أَوْ يَا مُسَوِّدَ وُجُوهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ: لَا تُؤَيِّنِي رَحِمَكَ اللَّهُ، فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَى بَنِي أُمَيَّةَ عَلَى مِنْبَرِهِ فَسَاءَ ذَلِكَ، فَنَزَلْتُ: {إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ} يَا مُحَمَّدُ، يَعْنِي نَهْرًا فِي الْجَنَّةِ، وَنَزَلْتُ: {إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ} يَمْلِكُهَا بَعْدَكَ بَنُو أُمَيَّةَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ الْقَاسِمُ، فَعَدَدْنَاهَا فَإِذَا هِيَ أَلْفُ شَهْرٍ لَا تَزِيدُ يَوْمًا وَلَا تَنْقُصُ

Yusuf b. Sa'd'dan merfu olarak rivayet edilen bu hadis şu şekildedir:

“Bir adam, Muâviye'ye biat etmesinden sonra Hz. Hasan'a doğru kalktı ve 'Müminlerin yüzünü kararttın' ya da 'Müminlerin yüz karası' dedi. O da şöyle dedi: 'Allah sana merhamet etsin, beni kınama! Peygamber'e (s.a.v) rüyasında Ümeyyeoğulları'nın kendi minberi üzerinde oldukları gösterilmişti de bu durum Resulullah'ın hoşuna gitmemişti. Bunun üzerine “(Resulüm) Kuşkusuz biz sana kevser'i verdik.”³⁴⁰ Ey Muhammed! -Yani cennetteki nehri (verdik.)- ayeti nazil oldu. Ve bir de “Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik... O Kadir gecesini ki, bin aydan daha hayırlıdır.”³⁴¹ ayetleri nazil oldu. Senden sonra Ümeyyeoğulları'nın idarede olacakları süre (bu kadar) ey Muhammed! Râvi el-Kâsım b. el-Fadl el-Hüddânî (Emevîler dönemini) saydık baktık ki, ne bir gün eksik ne de fazla; tam bin ay.' demiştir.”

Mezkûr rivayeti Tirmizî³⁴², Taberânî³⁴³ ve Hâkim (öl. 405/1014)³⁴⁴ tahrîc etmiştir.

Bu rivayetin Tirmizî tariki şu şekildedir: Hz. Peygamber → Yusuf b. Sa'd → Kâsım b. Fazl el-Hüddânî → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî → Mahmud b. Gaylân → Tirmizî

Hadisi rivayet eden İmam Tirmizî, “Bu hadis gariptir. Senedindeki Yusuf b. Sa'd meçhul bir şahıstır ve hadisi bu lafzıyla sadece bu şekilde bilmekteyiz” demiştir.³⁴⁵ Suyûtî ve Mizzî (öl. 742/1341) bu hadisin münker olduğunu

³⁴⁰ Kevser 108/1.

³⁴¹ Kadr 97/3.

³⁴² Tirmizî, “Tefsir”, 85 (No. 3350).

³⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/89.

³⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 3/192.

³⁴⁵ Tirmizî, “Tefsir”, 85 (No. 3350).

belirtmiştir.³⁴⁶ Aynı şekilde Elbânî de hadisin isnadının zayıf olduğunu, rivayette ıztırab olduğunu ve metnin münker olduğunu belirtmiştir.³⁴⁷

İbn Kesîr, rivayetin münker olduğunu zikrettikten sonra râvî Kâsım b. el-Fadl'ın "(Emevîler dönemini) saydık baktık ki, ne bir gün eksik ne de fazla; tam bin ay." sözünün yanlış olduğunu şöyle izah etmektedir:

Hicri 40 senesinde Muâviye, Hz. Hasan'ın hilafeti bırakıp kendisine biat etmesiyle birlikte halife oldu. Bu tarihten itibaren Emevîler, hicri 132 yılında Abbasîler tarafından yıkılana kadar aralıksız olarak 92 yıl hüküm sürmüştür. Râvinin, Emevî hilafetinden Abdullah b. Zübeyr'in dokuz sene süren hilafetini bu 92 seneden çıkarma yoluna gitmesi herhalde bin ayı doldurmak içindir; ancak bu doğru bir hesap olmaz. Zira İbn Zübeyr hilafeti müddetince Emevîler'den tam manası ile iktidar düşmüş değildi. O sadece Hicaz ve bazı beldelerin yönetiminde idi.³⁴⁸

Rivayet birçok şekilde cerhe tabi tutulmuştur. Bu sebeple bu rivayet hakkında zayıf hükmünü vermek yerinde olacaktır. Ayrıca rivayetin makbul olduğu kabul edilse dahi buradan çıkan hükmü bütün Emevîlere hasretmek yerinde olmayacaktır. Çünkü Râşid halifelerden Hz. Osman ve yaptığı işler ile takdire şayan kabul edilen Ömer b. Abdülaziz de Emevîler'den idi.³⁴⁹

3.2.4 Benî Ümeyye'nin Hüküm Sürmesi Kırka Ulaşınca Allah'ın Kullarını Köle Edineceklerine Dair Rivayet

إِذَا بَلَغَتْ بَنُو أُمَيَّةَ أَرْبَعِينَ اتَّخَذُوا عِبَادَ اللَّهِ حَوْلًا، وَمَالَ اللَّهِ نُحْلًا، وَكِتَابَ اللَّهِ دَعْلًا

"Benî Ümeyye kırka ulaşınca (Hüküm süresi) Allah'ın kullarını (kendilerine) köle edinirler. Allah'ın malını (kendilerine) mübah kılarlar. Allah'ın kitabını (kendi istekleri doğrultusunda) te'vil ederler."

Mezkûr rivayeti Nuaym b. Hammâd (öl. 228/843)³⁵⁰, Taberânî³⁵¹ ve Hâkim³⁵² tahrîc etmiştir.

³⁴⁶ Ebü'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, thk. Hasan Abbas Zekî, 1431, 2/432.

³⁴⁷ Abdülcebbâr, *el-Müsnedü'l-mevzû*, 3/35.

³⁴⁸ Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Riyad: Daru Taybe, 1999), 8/442.

³⁴⁹ İbn Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyân Müdafaaası*, 157.

³⁵⁰ Ebü Abdullah Nuaym b. Hammâd b. Muâviye Nuaym b. Hammâd, *Kitabü'l-Fiten*, thk. Semîr b. Emin ez-Züheyri (Kahire: Mektebetü't-Tevhid, 1412), 1/130.

³⁵¹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 2/338.

³⁵² Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 4/525.

Rivayetin isnad zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Ebû Zer → Râşid b. Sa'd → Ebû Bekir b. Ebî Meryem → Abdü'l-Kuddûs

Rivayetin munkatı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca rivayetin “Benî Abbâs otuza ulaşınca” şeklinde farklı vecihleri bulunmakla birlikte tüm tariklerinin zayıf olduğu belirtilmiştir.³⁵³ Rivayetin zahiri manasında bakıldığında zaten zayıf veya mevzû bir rivayet olduğu lafzından anlaşılmaktadır. Be sebeple rivayete itibar edilmemesi gerekmektedir.

3.2.5 Bu Dinin Afetinin Benî Ümeyye Olduğuna Dair Rivayet

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ آفَةً تُفْسِدُهُ، وَآفَةُ هَذَا الدِّينِ بَنُو أُمَيَّةَ

Abdullah b. Mes'ûd'dan merfu olarak zikredilen bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Her şeyin kendisini bozan bir afeti vardır. Bu dinin afeti de Benî Ümeyye'dir.*”

Mezkûr rivayeti Nuaym b. Hammâd³⁵⁴ tahrîc etmiştir.

Bu rivayetin isnad zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Abdullah b. Mes'ûd → Ali b. Alkame el-Enmârî → Sâlim b. Ebi'l-Ca'd → Muhammed b. Fudayl

İbn Hacer rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir. İsnad zincirinde ismi geçen Ali b. Alkame el-Enmârî'nin zayıf bir kimse olduğunu belirtmiştir. Ayrıca rivayetin farklı bir tarikin de bulunduğunu ve bu rivayetin isnadının da zayıf olduğunu belirtmiştir. O tarikte bulunan İsmail b. Ebî İsmail el-Müeddeb'in zayıf olduğunu belirtmiştir. Dârekutnî bu râvinin zayıf olduğunu ve kendisi ile ihticâc edilemeyeceğini zikretmiştir. Aynı şekilde rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵

Mezkûr rivayetin sahih olan farklı bir veçhinde şöyle geçmektedir:

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ آفَةً، وَآفَةُ الْعِلْمِ النِّسْيَانُ

“*Her şeyin bir afeti vardır. İlmin afeti de unutkanlıktır.*”³⁵⁶

Yukarıdaki rivayet ile bu rivayet birlikte değerlendirildiğinde Emevîler hakkındaki rivayet sahih olan bu rivayetten çevrilmiş izlemini vermektedir. Benî Ümeyye'ye mensup olan Hz. Muâviye, Hz. Peygamber'den (s.a.v) hadis rivayet etmiş, sünnetin korunması ve uygulanması hususunda titiz davranmış bir sahâbîdir.

³⁵³ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/525; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 57/254; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 9/268.

³⁵⁴ Nuaym b. Hammâd, *Kitabü'l-Fiten*, 1/129.

³⁵⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye* (Riyad: Dârü'l-Âsime, ts.), 18/272.

³⁵⁶ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (Suûdi Arabistan: Daru'l-Muğnî, 1412), “Mukaddime”, 51 (No. 647).

Bu gibi rivayetler üzerinden Hz. Muâviye'nin ve mensup olduğu Benî Ümeyye'nin bu şekilde tahkir edilmeye çalışılması siyasî tartışmaların neticesinden ibarettir.

3.2.6 Hz. Peygamber'in Benî Ümeyye'ye Lanet ettiğine Dair Rivayet

وَيْلٌ لِّبَنِي أُمَيَّةَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

Merfu olarak zikredilen bu rivayete göre Hz. Peygamber Benî Ümeyye için: “Üç kere yazıklar olsun Benî Ümeyye'ye” şeklinde lanet etmiştir.

Mezkûr rivayeti İbn Ebû Âsım (öl. 287/900)³⁵⁷, İbn Kani' (öl. 351/962)³⁵⁸ ve İbn Mende³⁵⁹ (öl. 395/1005) tahrîc etmiştir.

Bu rivayetin isnad zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Ebû Sâlim Humrân b. Câbir (Abdullah b. Bedr'in dedesi) → Ümmü Sâlim (Abdullah b. Bedr'in Ninesi) → Abdullah b. Bedr → Muhammed b. Câbir → Abdullah b. Muhammed b. Câbir → Muhammed b. Miskîn

Rivayet hususunda tafsilatlı bir bilgi bulunamamakla birlikte bu rivayetin batıl bir rivayet olduğu zikredilmiştir. Ayrıca farklı bir veçhinde Benî Ümeyye'den falanca kişiye yazıklar olsun şeklinde geçmekle birlikte o rivayetin de zayıf olup muzdarip bir rivayet olduğu belirtilmiştir.³⁶⁰

3.3 Muâviye Hakkındaki Rivayetler

Muâviye hakkında sahih, zayıf ve uydurma olmak üzere rivayetler kaynaklarda zikredilmektedir. Bu rivayetler öven ve yeren rivayetler şeklinde iki başlık altında zikredilecektir.

3.3.1 Öven Rivayetler

3.3.1.1 Allah'ım! Sen Muâviye'ye Kitabı ve Hesabı Öğret Rivayeti

اللَّهُمَّ عَلِّمْ مُعَاوِيَةَ الْكِتَابَ وَالْحِسَابَ وَفِيهِ الْعَذَابُ

Rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v), Muâviye'ye şu şekilde dua etmiştir: “Allah'ım sen Muâviye'ye kitabı ve hesabı öğret, onu azaptan koru.”

³⁵⁷ Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhâk İbn Ebû Asım, *el-Âhâd ve'l-mesânî* (Riyad: Daru'r-Râye, 1411), 3/300.

³⁵⁸ Ebû'l-Hüseyin Abdülbaki b. Kani' b. Merzûk İbn Kani', *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh Mısrati (Medine: Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, 1418), 1/284.

³⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Muhammed İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahabe*, thk. Amir Hasan Sabri (Matbuatu Camiatü'l-İmarati'l-Arabiyyeti'l-Müttehide, 1426), 447.

³⁶⁰ Ebû Abdullah Hüseyin b. İbrâhim b. Hüseyin Cûzekânî, *el-Ebatil ve'l-menakir ve's-sıhah ve'l-meşahir* (Riyad: Dârü's-Sumay'i, 1422), 1/403; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 3/134.

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel³⁶¹, Bezzâr³⁶², İbn Huzeyme (öl. 311/924)³⁶³, İbn Hibbân³⁶⁴ ve Taberânî³⁶⁵ tahrîc etmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber'in bazı sahâbîleri ramazan ayında sahur yemeğine davet ettiği, sonrasında da Muâviye'ye dua ettiği ifade edilmiştir. Mezkûr hadis Ebû Dâvûd³⁶⁶, Nesâî³⁶⁷, İbn Ebî Şeybe³⁶⁸, Tahâvî (öl. 321/933)³⁶⁹ ve Beyhakî³⁷⁰ tarafından da tahrîc edilmiş olup "Allah'ım sen Muaviye'ye kitabı ve hesabı öğret, onu azaptan koru" kısmı zikredilmemektedir.

Bu rivayetin İbn Hibbân tariki şekildedir: Hz. Peygamber → İrbâd b. Sâriye es-Sülemî → Ebu Ruhm es-Seme'i → el-Hâris b. Ziyâd → Yunus b. Seyf → Muâviye b. Sâlih → Abdurrahman b. Mehdî → Abbâs b. Abdilazîm el-Anberî ve Ahmed b. Sinan → Abdullah b. Kahtâbe → İbn Hibbân.³⁷¹

Senedde adı geçen râvilerden Ebû Ruhm es-Seme'i'nin asıl adının Ahzâb İbn Esîd olduğu ve Ebû Ruhm es-Seme'i künyesiyle meşhur olduğu zikredilmektedir. Ayrıca sahâbî olup olmadığı hususunda ihtilaf olduğu ancak sika olarak zikredildiği bilinmektedir.³⁷²

Râvilerden Hâris b. Ziyâd hakkında şöyle denilmektedir: İbn Hibbân onu Tâbiîn'in sikâlarından olarak zikretmiştir. Bezzâr büyük muhaddislerden hiçbirinin ondan rivayette bulunmadıklarını belirtmiştir. İbnü'l-Kattân el-Mağribî (öl. 628/1231) onun hadisinin hasen olduğunu söylemiştir.³⁷³ İbn Hacer ise bu ravi hakkında "leyyinü'l-hadis" demiştir.³⁷⁴

Râvilerden Yunus b. Seyf hakkında şöyle denilmektedir: İbn Hibbân onu sikalar içerisinde zikretti. Bezzâr onun hakkında "Salihu'l-hadis" demektedir.

³⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/383 (No. 17152).

³⁶² Bezzâr, *el-Müsned*, 10/138.

³⁶³ Ebû Bekr Muhammed b. İshak es-Sülemî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1975), 3/214.

³⁶⁴ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-İhsan fî takribi Sahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 16/192.

³⁶⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 18/251.

³⁶⁶ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, "Savm", 16 (No. 2344).

³⁶⁷ Nesâî, "Sıyam", 26 (No. 2484).

³⁶⁸ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsar* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/275.

³⁶⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 14/124.

³⁷⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Darü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), 4/398.

³⁷¹ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 16/192.

³⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/190; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/96.

³⁷³ Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl* (Fârukü'l-Hadisi li't-Tab'ati ve'n-Neşr, 2001), 3/290.

³⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/146.

Dârekutnî (öl. 385/995) sika demektir.³⁷⁵ İbn Hacer bu râviyi makbul saymaktadır.³⁷⁶

Ravilerden Muâviye b. Sâlih hakkında şöyle denilmektedir: Bu râvi hakkında İclî (öl. 261/875), Bezzâr, Mizzî ve İbn Hibbân sika demektir.³⁷⁷ İbn Hacer bu râvi için “saduk” ifadesini kullanmakla birlikte yetmiş yaşından sonra hata/yanılma yapmaya başladığını belirtmiştir.³⁷⁸

Râvilerden Abdurrahman b. Mehdî (öl. 198/813) hakkında şöyle denilmektedir: İbn Hibbân bu ravi hakkında “Mutkîn hafız” demekle birlikte vera‘ sahibi bir kimse olduğunu da belirtmiştir.³⁷⁹ İbn Hacer sika, sebt ve hafız olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁰

Seneddeki râvilerden Ahmed b. Sinan (öl. 259/872)³⁸¹ ve Abbâs b. Abdilazîm el-Anberî (öl. 285/898)³⁸² hakkında da sika ve hafız ifadeleri kullanılmaktadır.

Elbânî’nin ifade ettiğine göre hadisin Abdullah b. Abbâs, Abdurrahman b. Ebî Amîra (öl. 70/689) ve Mesleme b. Muhalled’den (öl. 62/682) müsned olarak, Şureyh b. ‘Ubeyd ve Harîs b. Osmân’dan mürsel olarak rivayet edilen şahidleri bulunmaktadır. İbn Asâkir, Zehebî, İbn Kesîr, Fettenî (öl. 986/1578) ve Elbânî bu hadisin şahidleriyle birlikte sahih olduğunu belirtmişlerdir.³⁸³

Sonuç olarak hadisin isnadında geçen Ebû Ruhm es-Seme‘î ve Hâris b. Ziyâd hakkında ihtilaf edilmiştir. Ebu Ruhm es-Seme‘î’nin sahâbe olup olmadığı hususunda ihtilaf olmakla birlikte sika olarak kabul edilirken Hâris b. Ziyâd hakkında “leyyinü’l-hadis” ifadeleri kullanılmıştır. Leyyin’ül-hadis tabiri zayıftan kuvvetliye doğru sıralaması yapıldığında cerh terimlerinin ilkidir. Yani adalete en yakın mertebedir. Bu râvilerin dışındaki râvilerde herhangi bir cerh ifadesi bulunmamaktadır. Bu râviler her ne kadar cerhe tabi tutulmuş olsa da bu hadisin şahitleriyle birlikte sahih olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca hadis zayıf kabul edilse

³⁷⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/440.

³⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/613.

³⁷⁷ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu’l-Kemâl*, 11/269; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/228.

³⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/538.

³⁷⁹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu’l-Kemâl*, 8/235.

³⁸⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/351.

³⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/80.

³⁸² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/293.

³⁸³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/80, 106; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3/124; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/404-410; Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 1343, 100; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, 7/688.

dahi Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapmış bir sahâbîye bu şekilde dua etmiş olabileceği de akıldan çıkarmamak gerekmektedir.

3.3.1.2 Allah'ım! Onu Hidâyete Vesile Olan ve Hidâyet Üzere Eyle Rivayeti

اللَّهُمَّ، اجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا، وَاهْدِ بِهِ

Rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Muâviye'ye şu şekilde dua etmiştir: “Allah'ım! Onu hidâyete vesile olan ve hidâyet üzere olan biri eyle. Onun vasıtasıyla insanları hidayete erdir.”

Bu hadisi Tirmizî³⁸⁴, Ahmed b. Hanbel³⁸⁵, Taberânî³⁸⁶ ve Mizzî³⁸⁷ tahrîc etmiştir.

Rivayetin Tirmizî'den gelen tariki şu şekildedir: Hz. Peygamber → Abdurrahman b. Ebî Amîra (öl. 70/689) → Rebia b. Yezîd → Said b. Abdilaziz → Ebû Müshir → Muhammed b. Yahyâ.

Sened zincirindeki birinci râvi olan Abdurrahman b. Ebî Amîra hakkında şöyle denilmektedir: Buhârî, İbn Sa'd (öl. 230/845), İbn Hibbân, İbn Seken (öl. 353/964), İbn Ebû Hâtim (öl. 327/938) ve Mizzî bu râvinin sahâbî olduğunu belirtmişlerdir.³⁸⁸ İbn Hacer ise mezkûr râvinin sahâbe olup olmadığı hususunda ihtilaf olduğunu belirtmiştir.³⁸⁹

Râvilerden Rebia b. Yezîd hakkında şöyle denilmektedir: İbn Hibbân râvinin sika olduğunu ve Şam ahalisinin hayırlılarından olduğunu belirtmiştir.³⁹⁰ İbn Hacer sika ve âbid olduğunu zikretmiştir.³⁹¹ Buhârî *et-Târîhu'l-Kebîr* adlı eserinde bu ravi hakkında sika demektedir.³⁹²

Râvilerden Said b. Abdilaziz (öl. 167/783) hakkında şöyle denilmektedir: Şam ehlinin fakih, mütkın ve vera' sahiplerinden sayılmaktadır. Ayrıca Şam'da müftülük yapmış olan Said b. Abdilaziz hakkında İbn Main, Ebû Hâtim, İclî ve İbn

³⁸⁴ Tirmizî, “Menâkıb”, 48 (No. 3842).

³⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/426 (No. 17895).

³⁸⁶ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Tarık b. Abdullah b. Muhammed b. Muâz (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 1/205.

³⁸⁷ Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tuhfetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-etraf* (Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983), 7/204.

³⁸⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/273; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 17/321; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4/287.

³⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/347.

³⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/264.

³⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/208.

³⁹² Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*, 4/365.

Hibbân sika demektir.³⁹³ Buhârî bu ravi hakkında “saduk” ifadesini kullanmaktadır.³⁹⁴ İbn Hacer Şam ehlinin büyüklerinden ve sikadır ifadelerini kullanırken aynı zamanda Evzaî’nin (öl. 157/774) tabakasından olduğunu belirtmiştir.³⁹⁵

Râvilerden Ebû Müşir (öl. 218/833) hakkında şöyle denilmektedir: Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve İclî bu ravi hakkında sika demektir.³⁹⁶ İbn Hibbân bu râvi için hadis rivayetinde hıfz ve hadis rivayetindeki titizlikte imamdır demiştir. Ayrıca cerh ve tadil hususunda Şam ehlinin ona müracaat ettiklerini belirtmiştir.³⁹⁷ İbn Hacer de sika ve fazilet sahibi bir kimsedir demektir.³⁹⁸

Râvilerden Muhammed b. Yahyâ’nın kim olduğu tespit edilememiştir.

Bu rivayetin Ahmed b. Hanbel’den gelen isnad zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Abdurrahman b. Ebî Amîra → Rebia b. Yezîd → Said b. Abdilaziz → Velid b. Müslim → Ali b. Bahr.

Said b. Abdizaziz’e kadar olan kısmının cerh ve tadil değerlendirilmesi yukarıda yapılmıştır. Velid b. Müslim hakkında şu şekilde değerlendirme yapılmaktadır: Ebu Hatim bu ravinin Salihu’l-hadis olduğunu belirtmektedir.³⁹⁹ İbn Hacer sika olduğunu ancak çokça tedlis yaptığını ifade etmiştir.⁴⁰⁰ İclî ve İbn Şeybe (öl. 262/875) onun sika olduğunu zikretmiştir.⁴⁰¹

Râvilerden Ali b. Bahr hakkında şöyle denilmektedir: Ebû Hâtim, İclî, Dârekutnî, İbn Hibbân ve Ahmed b. Hanbel bu râvi hakkında sika demektir.⁴⁰² İbn Hacer de râvi hakkında sika ve fâzıl ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁰³

Tirmizî’nin naklettiği rivayet hakkında İbn Abdilber (öl. 463/1071) ve İbn Hacer bu hadisin isnadı sahih değil derken, kendisi bu hadis hakkında hasen garip ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁰⁴ Râvilerden Abdurrahman b. Ebî Amîra hakkında bazı âlimler sahâbe derken bazı âlimler ise sahâbe olup olmadığı hususunda ihtilaf var

³⁹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/60.

³⁹⁴ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbu’l-Kemâl*, 5/325.

³⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/238.

³⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 16/373.

³⁹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 6/100.

³⁹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/332.

³⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 31/94.

⁴⁰⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/584.

⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, 31/94.

⁴⁰² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/285.

⁴⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/398.

⁴⁰⁴ Ebû’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî şerhu Câmi’i’t-Tirmizî*, ts., 10/341.

demektedir. Abdurrahman b. Ebî Amîra'nın sahâbe olup olmadığı hususunda ihtilaf bulunmakla birlikte o ve diğer râviler âlimler tarafından sika olarak kabul edilmektedir. Elbânî bu rivayeti tahrîc edenleri söyledikten sonra rivayet zincirindeki tüm ravilerin sika olup bu rivayetin sahih olmayı hakkettiğini belirtmiştir. Said b. Abdizaziz'in yaşlılık çağında ihtilata düştüğünü ancak bu rivayeti ihtilata düşmeden önce rivayet ettiğini zikretmiştir.⁴⁰⁵

Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayette ise Velid b. Müslim hakkında âlimler sika ifadelerini kullanırken İbn Hacer sika ancak çokça tedlis yapar ifadelerini kullanmıştır. Ravilerden Ali b. Bahr hakkında ise İbn Hacer de dâhil olmak üzere âlimler sika ifadelerini kullanmıştır. Sened zincirinde zikredilen ravilerden Abdurrahman b. Ebî Amîra hakkındaki ihtilaf haricinde Ahmed b. Hanbel'in senedinin Tirmizî senedindeki Muhammed b. Yahyâ'nın kim olduğu tespit edilememesi sebebiyle daha sağlam olduğu ifade edilebilir. Ayrıca İbn Asâkir, İbn Kesîr, İbn Arrâk, Fettenî ve Elbânî bu hadisi tashih etmişlerdir.⁴⁰⁶

Yapılan incelemelerin sonucunda birçok âlimin de kabul ettiği üzere bu hadisi sahih veya hasen mertebesinde kabul etmekte bir beis görülmediği anlaşılmıştır. Ayrıca Hz. Muâviye yönetim işine haiz bir aileden gelmesi, kabiliyeti ve bu işlere ehil olması sebebiyle, Hz. Peygamber onun ileride herhangi bir konumda yönetici olacağını düşünerek bu şekilde dua etmiş olması mümkündür.

3.3.1.3 “Ümmetimden Denizde İlk Gaza Eden Ordu Cennettir”

Rivayeti

أُمِّ حَرَامٍ بِنْتِ مِلْحَانَ قَالَتْ: نَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا قَرِيبًا مِنِّي ثُمَّ اسْتَيْقَظَ يَتَبَسَّمُ فَقُلْتُ: مَا أَضْحَكَكَ قَالَ: أَنَا مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ يَرْكَبُونَ هَذَا الْبَحْرَ الْأَخْضَرَ كَالْمُلُوكِ عَلَى الْأَسْرِ. قَالَتْ: فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَدَعَا لَهَا ثُمَّ نَامَ الثَّانِيَةَ فَفَعَلَ مِثْلَهَا فَقَالَتْ مِثْلَ قَوْلِهَا فَأَجَابَهَا مِثْلَهَا فَقَالَتْ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ: أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ. فَخَرَجْتُ مَعَ رَوْحِهَا عِبَادَةَ بِنِ الصَّامِتِ غَارِيًّا أَوَّلَ مَا رَكِبَ الْمُسْلِمُونَ الْبَحْرَ مَعَ مُعَاوِيَةَ فَلَمَّا انْصَرَفُوا مِنْ غَزْوِهِمْ قَافِلِينَ فَنَزَلُوا الشَّامَ فَقُرْبَتْ إِلَيْهَا دَابَّةٌ لَتَرْكَبَهَا فَصَرَ عَنْهَا فَمَاتَتْ

(Enes b. Mâlik'in teyzesi) Milhân kızı Ümmü Harâm'dan (öl. 28/648) rivayet edildiğine göre Ümmü Hâram şöyle demiştir:

Bir gün Peygamber (s.a.v) bana yakın bir yerde uyudu ve sonra gülümseyerek uyandı. Ben seni güldüren nedir? dedim. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: “Ümmetimden bazı kimseler şu yeşil deniz üzerinde, hükümdarların tahtlarına

⁴⁰⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, 4/615.

⁴⁰⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/106; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/408; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, 2/8; Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'a*, 100; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, 4/615.

kuruldukları gibi gemiler üzerine binip gazaya çıktıkları bana rüya olarak gösterildi (ona güldüm)” dedi. Ümmü Hâram: Benim de o gazilerden olmam için dua eder misin! dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) onun için dua etti. Peygamber (s.a.v) tekrar uyudu ve sonra yine gülümseyerek uyandı. Ümmü Hâram O’na tekrar seni güldüren nedir? diye sordu. Peygamber (s.a.v) önceki gibi cevap verdi. (Bu sefer kara ordusunun cihada gittiklerinin kendisine gösterildiğini söyledi.) Bunun üzerine Ümmü Hâram: Benim de o gazilerden olmam için dua eder misin! dedi. Peygamber (s.a.v) “Sen birincilerdensin” buyurdu. Daha sonra Ümmü Hâram, kocası ‘Ubâde b. Sâmit ile Muaviye kumandasında Müslümanların gemilere binip ilk deniz gazasına çıkanlardan oldu. Gazvelerini bitirip Şam’a gelmek üzere iken Ümmü Hâram binmesi için getirilen hayvan Ümmü Hâram’ı yere çarptı; O da bundan dolayı vefat etti.

Bu hadisi Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok âlim kitaplarında tahrîc etmiştir.⁴⁰⁷ Buhari kanalıyla gelen farklı bir varyantında bu hadis “أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ قَدْ أَوْجَبُوا أَمَّتِي” lafızlarıyla geçmektedir.⁴⁰⁸ Bu hadiste geçen “قَدْ أَوْجَبُوا” lafzının manasının “وجب لهم به الجنة” “onlara cennet vâcib oldu” ve “أوجبوا لأنفسهم” “Onlara rahmet ve mağfiret vâcib oldu” şeklinde olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁹

Buhârî şârihi Hafız İbn Hacer, Allah Resulünün gülmesinin nedenini, ilk deniz seferine çıkan gazilerden memnun olması ve onlara bahşedilen yüksek makamı görmesinden dolayı sevinç duyduğunu belirtmiştir.⁴¹⁰

Müslim şârihi İmam Nevevî de Allah Resulünün gülmesinin nedenini, “Hz. Peygamber’in kendisinden sonra İslam’ın emirlerini cihad ile açıkça ortaya koyan, hatta denizlerde bu cihadı sürdüren bir ümmetinin kalmasından duymuş olduğu sevinç ve mutluluktan dolayıdır” şeklinde açıklamaktadır.⁴¹¹

Mezkûr hadisler sahih kaynaklarda geçmektedir. Bununla birlikte sıhhatinde ve rivayet zincirindeki ravilerden herhangi birinde ihtilaf bulunmamaktadır. Hz. Ömer döneminde Rumların sahil şehirlerini ve limanlarını

⁴⁰⁷ Buhârî, “Cihâd”, 8 (No. 2799); Müslim, “İmâre”, 49; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/376 (No. 27377); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1409, 4/212; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 25/132.

⁴⁰⁸ Buhârî, “Cihâd”, 92 (No. 2924).

⁴⁰⁹ Zeynüddîn Muhammed Abdürreâf b. Tâcil‘ârifin b. Nûriddîn Alî Münâvî, *Feyzü’l-kadîr şerhu’l-Câmi’i’s-sagîr* (Mısır: Mektebetü’t-Tüccariyeti’l-Kübra, 1356), 3/84.

⁴¹⁰ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, ts.), 11/73.

⁴¹¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 13/58.

ele geçiren Hz. Muâviye, Kıbrıs seferi için Hz. Ömer'den izin istemişti. Müslümanların denizde bir tecrübesinin bulunmadığını ve böyle bir seferin tehlikeli olacağını düşünmesi sebebiyle Hz. Ömer izin vermemişti. Hicri 28 senesinde Hz. Osman döneminde sefer iznini alan Hz. Muâviye, ailesi, Sahâbeden Ebû Zer (öl. 32/652), Ebû'd-Derdâ (öl. 32/652) ve Enes b. Malik'in halası ve Ubâde b. Sâmî'tin (öl. 34/654) eşi olan Ümmü Haram beraberinde ilk deniz seferini gerçekleştirmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadisindeki müjdeye nail bir komutan olmuş oldu.⁴¹²

3.3.1.4 Sağlam ve Güvenilir Olduğuna Dair Rivayet

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ اسْتَشَارَ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ فِي أَمْرِ فَقَالَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ , فَقَالَ: ادْعُوا لِي مُعَاوِيَةَ. فَلَمَّا وَقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ قَالَ: أَحْضِرُوهُ أَمْرَكُمْ، وَأَشْهَدُوهُ أَمْرَكُمْ فَإِنَّهُ قَوِيٌّ أَمِينٌ

Rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v), Ebû Bekir ve Ömer (radiyallâhu anhuma)'dan bir konu hakkında görüşlerini istediğinde onlar: “Allah ve Resulü daha iyi bilir” dediler. Allah Resulü onlara: “*Bana Muâviye'yi çağırın, işlerinizde ondan yardım alın, ona danışın; çünkü o, sağlam ve güveniliridir.*” dedi.

Mezkûr rivayeti Bezzâr⁴¹³ ve İbn Asâkir⁴¹⁴ rivayet etmiş olup, İbn Kesîr'in haber verdiğine göre Taberânî'de tahrîc etmiştir.⁴¹⁵ Ancak rivayet mevcut nüshada bulunamamıştır

Bu rivayetin Bezzâr tariki şu şekildedir: Hz. Peygamber → Abdullah b. Büsr → Yunus b. Meysera → Mervân b. Cünah → Muhammed b. Şuayb → Nuaym b. Hammâd (öl. 228/843) → Ömer b. Hattab es-Sicistanîdir.⁴¹⁶

Hadisin râvilerinden Abdullah b. Büsr sahâbidir. Yunus b. Meysera hakkında ise şöyle denilmektedir: Yahyâ b. Maîn, İclî, İbn Ammâr, Ebû Dâvûd ve Dârekutnî bu râvi hakkında sika demiştir. İbn Hibbân es-Sikât kitabında zikretmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî “insanların en hayırlılarından” demiştir.⁴¹⁷ İbn Hacer ise sika ve abid demiştir.⁴¹⁸

Râvilerden Mervân b. Cünah hakkında şöyle denilmektedir: Ebû Dâvûd ve Ali en-Nîsâbûrî (öl. 349/960) bu râvi hakkında sika demektedir. İbn Hibbân, onu es-Sikât adlı kitabında zikretmektedir. Ebû Hâtim “O, kardeşi Ruh b. Cünâh'tan

⁴¹² Mütercimim yazısı için bk. İbn Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyan Müdafası*, 102-105.

⁴¹³ Bezzâr, *el-Müsned*, 8/433.

⁴¹⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/86.

⁴¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 11/409.

⁴¹⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 8/433.

⁴¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 11/448.

⁴¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/614.

bana daha sevimlidir. İkisinin de hadisi yazılır; ancak ihticac edilmez.” demektedir.⁴¹⁹ İbn Hacer ve Dârekutnî râvi hakkında beis yok demektedir.⁴²⁰

Râvilerden Muhammed b. Şuayb hakkında şöyle denilmektedir: Sâlih b. Ahmed (öl. 266/880) babası Ahmed b. Hanbel’den şöyle nakleder: Bu râvi hakkında babamdan kötü bir şey duymadım. Sadece hayır gördüm. İbn Ammâr ve Dehîm râvi hakkında sika demiştir. Ebû Hâtim o, Muhammed b. Harb, Muhammed b. Hamîr ve geri kalanlardan daha güvenilirdir. İbn Adî (öl. 365/976) ve İclî râvi için Şam ehlinin sikalarındandır demiştir.⁴²¹ İbn Hacer de bu râvi için Sadûk ve Sahîhu’l-Kitab ifadelerini kullanmıştır.⁴²²

Râvilerden Nuaym b. Hammâd hakkında şöyle denilmektedir: Kendisinden Buhârî, Nesâî, Tirmizî, Yahyâ b. Maîn gibi âlimler hadis rivayetinde bulunmuştur.⁴²³ Onun Müsned toplayan ilk kişi olduğu zikredilmiştir.⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel bu râvinin Ebî Âsime’nin kâtibi olduğunu zikretmektedir. Ebî Âsime Cehmiyye ve Ehl-i Ehva’ya şiddetle reddiye yapan bir kimseydi. Nuaym da ondan ders gördü. Yahyâ b. Maîn ise bu râvi için sika demektedir.⁴²⁵ İbn Hacer, Saduk ifadesini kullanmakla birlikte bu râvinin çokça hata yaptığını belirtmiştir. Ayrıca feraiz bahsinde fakih olduğunu belirtmiştir.⁴²⁶

Râvilerden Ömer b. Hattâb es-Sicistani hakkında şöyle denilmektedir: İbn Hibbân, onu es-Sikât eserinde zikretmiştir. Zehebî bu râvi için hafız demiştir.⁴²⁷ İbn Hacer ise Saduk demiştir.⁴²⁸

Görüldüğü üzere zikri geçen ravilerde büyük bir cerh ifadesine rastlanmamaktadır. Sadece Mervân b. Cünah sika kabul edilmekle birlikte Ebû Hâtim ihticâc edilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak buna rağmen Heysemî bu hadis hakkında şöyle demektedir: “Râvilerin bazılarında ihtilaf olup genel olarak ricali sikadır. Bununla beraber Allahu alem bu hadis münker bir hadistir” demektedir. Ayrıca bu rivayeti Nuaym muttasıl bir şekilde rivayet etmiş, ancak rivayet

⁴¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/90.

⁴²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/525; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/90.

⁴²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/223.

⁴²² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/483.

⁴²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/458.

⁴²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/459.

⁴²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/459.

⁴²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/564.

⁴²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/442.

⁴²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/412.

mürseldir.”⁴²⁹ Mezkûr rivayet hakkında İbnü'l-Cevzî, tüm tariklerinin sahih olmadığını belirttikten sonra İbn Hibbân'ın bu hadisi yalancılara sikalar üzerine uydurduğuna dair sözünü aktarmıştır.⁴³⁰

Rivayet mana olarak ele alındığında bir garebetin olduğu şüphesini akla getirmektedir. Nitekim Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi büyük sahâbîlerin “Allah ve Resuluhü daha iyi bilir” dediği noktada Hz. Muâviye'nin çağırılması ve emin gibi niteliklerle nitelenmesi garip gelmektedir. Çünkü henüz kendisinden konum ve nitelik olarak daha üstün birçok sahâbînin bulunmasına rağmen Hz. Muâviye'nin bu şekilde teveccühe şayan olması, onun taraftarları tarafından bu tür bir rivayetin öne sürüldüğü şüphesini uyandırmaktadır. Her ne kadar isnad incelendiğinde büyük bir cerhe rastlanmasa da rivayet âlimler tarafından münker ve sahih değildir şeklinde nitelenmesi rivayetin bizlere sahih olmadığını göstermektedir.

3.3.1.5 Ümmetin En Hoşgörülüsü ve Cömerdi Olduğuna Dair Rivayet

مُعَاوِيَةُ أَحْلَمُ أُمَّتِي وَأَجْوَدُهَا

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) bazı sahâbîlerin vasıflarını saydıktan sonra Hz. Muâviye hakkında da şöyle buyurmuştur: “*Muâviye ümmetimin en hoşgörülüsü ve en cömerdidir.*”

Mezkûr rivayet Hallâl (öl. 311/923)⁴³¹, İbn Asâkir⁴³² tarafından tahrîc edilmiş olup Suyûtî ve Şevkânî de kitaplarında zikretmişlerdir.⁴³³

Bu rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Şeddâd b. Evs (öl. 58/678) → Mekhûl b. Ebî Müslim (öl. 112/730) → Rukn b. Abdullah b. Sa'd → Beşîr b. Zâdân

Râvilerden Şeddâd b. Evs sahâbîdir. Mekhûl b. Ebî Müslim hakkında şöyle denilmektedir: İclî bu râvinin tabîi ve sika olduğunu zikretmiştir. İbn Harrâş “Saduk” demiştir. Ebû Hâtim Şam'da Mekhûl'den daha fakih birini bilmiyorum demiştir. İbn Hibbân, onu es-Sikat eserinde zikretmiş ve tedlis yaptığını da belirtmiştir.⁴³⁴ Yahyâ b. Maîn ise bu râvi için Kaderiyye'yi savunduğunu ancak

⁴²⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebû Hâtim, *Kitabü'l-ilel*, ts., 6/418; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1352, 9/356.

⁴³⁰ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/19.

⁴³¹ Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, thk. Atyye Zehrani (Riyad: Dârü'r-Raye, 1989), 2/452.

⁴³² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/88.

⁴³³ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/391; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/410.

⁴³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/291.

sonradan bu düşüncesinden döndüğünü belirtmiştir.⁴³⁵ İbn Hacer bu râvinin sika olmakla beraber çokça irsâl yaptığını vurgulamıştır.⁴³⁶

Râvilerden Rukn b. Abdullah b. Sa'd hakkında şöyle denilmektedir: Nesâî, Dârekutnî ve İbn Adî bu râvi için metruk demiştir. İbn Cârûd (öl. 307/919) sika değil derken, Hâkim bu râvi hakkında Mekhûl'den rivayet ettiği hadislerin mevzû olduğunu belirtmiştir.⁴³⁷

Râvilerden Beşîr b. Zâdân hakkında şöyle denilmektedir: Dârekutnî ve diğerleri onun zayıf olduğunu zikretmektedir. İbn Cârûd ve Ukaylî, Zâdân'ın zayıf ravilerden rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştir. İbn Adî onun hadislerinde nur olmadığını, râvinin sika olmayıp zayıf olduğunu ve zayıflardan rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştir. İbn Ebî Hâtim bu râvi hakkında babama sordum onun için Salihu'l Hadis dedi" demiştir.⁴³⁸

Rivayetin isnad zinciri incelendiğinde râvilerin neredeyse tamamı cerhe tabi tutulmuştur. Beşîr b. Zâdân'ın rivayet etmiş olduğu bu hadisi destekleyen başka bir hadis de yoktur. Bu rivayetin zayıf olduğu görülmekle birlikte mevzû olduğunu zikredenler de bulunmaktadır. Hz. Muâviye'nin cömert olduğu hususu herkes tarafından bilinen bir durumdur. Ancak bunun Hz. Peygamber (s.a.v) dilinden söylenmesi herhalde insanlar nezdinde onun faziletinin artırılmak istenmesindendir. Ayrıca Hz. Osman gibi hoş görüsüyle maruf ve bütün malını İslâm adına harcamış birçok sahâbî varken, Hz. Peygamber hayatta iken henüz genç bir sahâbî olan Hz. Muâviye hakkında en hoş görülme ve en cömert şeklindeki niteleme pek isabetli durmamaktadır.

3.3.1.6 Hz. Muaviye'nin Cennette Bir Bahçede Olacağına Dair Rivayet

لَا أَفْتَقِدُ أَحَدًا غَيْرَ مُعَاوِيَةَ، لَا أَرَاهُ سَبْعِينَ عَامًا؛ فَإِذَا كَانَ بَعْدُ أَقْبَلَ عَلَى نَاقَةٍ مِنَ الْمِسْكِ، فَأَقُولُ: أَيْنَ كُنْتَ؟ فَيَقُولُ: فِي رَوْضَةٍ تَحْتَ الْعَرْشِ

“Kıyamet günü sizden kimseyi kaybetmem; ancak tam 70 sene Muâviye'yi göremem. Onu miskten bir deve üzerinde gördüğümde: ‘Neredeydin?’ diye sorarım o da ‘Rabbimin arşı altında bir bahçede idim.’ der.”

⁴³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/293.

⁴³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 1/545.

⁴³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 2/462-463.

⁴³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 2/37.

Mezkûr rivayeti İbn Adî⁴³⁹, Hatîb Bağdâdî⁴⁴⁰, İbn Asâkir⁴⁴¹ ve İbnü'l-Cevzî⁴⁴² tahrîc etmiştir.

Bu rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Enes b. Mâlik → Sâbit el-Benânî → Seyyâr → Hüseyim b. Beşîr → Süreyc b. Yunus → Abdullah b. Hafs el-Vekîl → İbn Adî

Rivayette adı geçen ravilerden Abdullah b. Hafs el-Vekîl dışındaki râviler sika olarak kabul edilmiştir. İbn Asâkir bu rivayet hakkında münkerü'l hadis demektedir. Hatîb Bağdâdî de bu rivayetin isnad ve metin yönünden batıl olduğunu ifade etmekle birlikte rivayetin Abdullah b. Hafs el-Vekîl tarafından uydurulduğunu belirtmiştir.⁴⁴³

Hz. Peygamber (s.a.v) dilinden söylenen bu rivayet üzerinden herhalde Hz. Muâviye'nin cennet ile müjdelenen hatta orada büyük bir makama sahip olacağından bahsedilmeye çalışılmıştır. Rivayetin farklı varyantlarında bu tür bir ödüle layık görülmesinin sebebinin ise dünyada ona karşı yapılan yerme politikası sebebiyle olduğu belirtilmiştir. Ancak sırf yapılan yerme politikası sebebiyle böyle bir mükafata layık görülmesi pek isabetli görülmemektedir. Nitekim İslâm uğruna birçok eza ve işkenceye katlanan çok sayıda sahâbî olup onlar hakkında ise bu tür bir rivayet vaki olmamıştır. Ayrıca incelemeler sonucunda âlimlerin de görüşleri üzerine mezkûr rivayetin mevzû bir rivayet olduğu hususunda hiçbir şüphe yoktur.

3.3.1.7 Allah Katında Emin Olanların Üç Tane Olduğuna Dair Rivayet

الْأَمْنَاءُ عِنْدَ اللَّهِ ثَلَاثَةٌ أَنَا وَجِبْرِيلُ وَمُعَاوِيَةُ

“Allah katında emin olanlar üç tanedir. Ben, Cebrâîl ve Muâviye”

Mezkûr rivayeti İbn Hibbân⁴⁴⁴, İbn Adî⁴⁴⁵, Hatîb el-Bağdâdî⁴⁴⁶, İbn Asâkir⁴⁴⁷ ve İbnü'l-Cevzî⁴⁴⁸ tahrîc etmiştir.

⁴³⁹ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcanî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418), 5/433.

⁴⁴⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrût: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2002), 11/114.

⁴⁴¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/102.

⁴⁴² İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/23.

⁴⁴³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/433; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/114; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/102; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/23; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/387; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/406.

⁴⁴⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn* (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1976), 1/146.

⁴⁴⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/315.

⁴⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/449.

⁴⁴⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 27/235.

⁴⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/17.

Bu rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Ebû Hureyre → Muhammed b. Sîrîn → Eyyûb es-Sahtiyânî → Hammâd b. Zeyd → Ahmed b. el-Mikdâm → Mahmud b. Mahmud es-Serrâc → Ali b. Abdullah b. el-Ferec el-Berdânî → Ebu'l-Feth Muhammed b. Huseyn el-Attâr → Ebû Bekir b. Sâbit → Ebû Mansur el-Gazzâr

Nesâî, İbn Hibbân ve Hatîb bu rivayetin batıl olduğunu zikretmiş ve Ali b. Abdullah b. el-Ferec el-Berdânî tarafından uydurulduğunu belirtmiştir. Rivayetin Vâsile b. Eska' tarafından gelen farklı bir tariki de bulunmaktadır. Ancak bu tariki hakkında da mevzu ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca İbn Adî bu rivayetin tüm vecihlerinin batıl olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁹

Yapılan incelemelerin sonucunda rivayetin aktarmış olduğumuz tarikinde Ali b. Abdullah b. el-Ferec el-Berdânî'nin bu rivayeti uydurduğu gösterilmiştir. Rivayetin farklı tarikleri incelendiğinde de aynı şekilde hadis uydurmakla itham edilen kişilere rastlanmaktadır. Aslında rivayetin isnad açısından incelenmesine gerek gözükmemektedir. Çünkü rivayet birçok yönden çelişkili ve muhal gözükmektedir. Nitekim diğer peygamberler için dahi bu şekilde bir hitap bulunmazken Hz. Muâviye hakkında bu şekilde bir niteleme muhal gözükmektedir. Rivayetin bu açıdan dahi ilk bakışta mevzû olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın daha ehemmiyetli olması adına âlimlerin rivayet hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

3.3.1.8 Hz. Peygamber'in (s.a.v) Onu Kâtip Edinmesi Gerektiğine Dair Rivayet

أَنَّ جِبْرِيلَ نَزَلَ، فَقَالَ: اسْتَكَتِبْ مُعَاوِيَةَ، فَإِنَّهُ أَمِينٌ

Rivayet edildiğine göre Cebrâil (a.s) indi ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) şöyle dedi: “Muâviye 'yi kâtip edin! Çünkü o güvenilirirdir.”

Bu rivayeti Âcurrî (öl. 360/970)⁴⁵⁰, İbn Adî⁴⁵¹ ve İbn Asâkir⁴⁵²tahrîc etmiştir.

Rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Ali b. Ebî Tâlib → Nezzâl b. Sebra → Dahhâk → Ebî Sinân → Asram b. Havşeb el-Hemedânî → Muhammed b. Abdülmecîd et-Temîmî → Muhammed b. Sâlih b. Züreyh → İbn Adî

⁴⁴⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 1/146; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/19; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/381; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/404.

⁴⁵⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah el-Bağdadî Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a* (Riyad: Daru'l-Vatan, 1420), 5/2451.

⁴⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/100.

⁴⁵² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 4/349.

Bu rivayetin mevzû ve rivayet zincirindeki Asram b. Havşeb el-Hemedânî'nin de yalancı olduğu belirtilmiştir.⁴⁵³ Yahyâ b. Maîn bu râvi hakkında “pis bir yalancıdır” ifadelerini kullanmıştır. Buhârî, Müslim ve Nesâî râvi hakkında metruk demiştir. İbn Hibbân da yalan söyleyen ve sika râviler üzerine isnad uyduran bir kimse olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴ İbn Kesîr bu rivayet için münker demiştir.⁴⁵⁵

Benzer bir rivayette de şöyle geçmektedir:

يَا مُحَمَّدُ اسْتَوْصِ مُعَاوِيَةَ، فَإِنَّهُ أَمِينٌ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ

“Ey Muhammed! Muâviye'ye vasiyette bulun. Çünkü o Allah'ın kitabı üzerine güvenilir bir kimsedir.”⁴⁵⁶

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → İbn Abbâs Hz. Peygamber → Atâ → Abdülmelik b. Ebî Süleymân → Mervân b. Muâviye el-Fezârî → Muhammed b. Katn es-Remlî → Ali b. Saîd er-Râzî → Taberânî

Bu rivayeti Abdülmelik'ten sadece Mervân rivayet etmiştir. Râvilerden Muhammed b. Katn hakkında bilgi bulunamamıştır. Râviler içerisinde de “leyyinü'l-hadis” bulunduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁷

Zikredilen rivayetlerin farklı varyantları da bulunmaktadır. Örneğin bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v), ayetleri kasıtlı olarak yanlış yazan Abdullah İbn Hatal gibi Hz. Muâviye'nin de aynı şekilde yanlış yazmasından endişe etmiş, ancak Cebrâil (a.s) gelerek onun güvenilir bir kimse olduğunu haber vermiştir.⁴⁵⁸

Bu konudaki rivayetler incelendiğinde sened zincirinde cerhe tabi tutulmuş, hatta hadis uydurmakla tanınmış râvilerin bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple bu konudaki rivayetler hususunda âlimlerin de genel görüşü üzerine rivayetlerin mevzû olduğu kabul edilmektedir.⁴⁵⁹

⁴⁵³ Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/404.

⁴⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/19; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkı'a fî tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414), 1/445; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/380.

⁴⁵⁵ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvahid (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976), 4/696.

⁴⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/175; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1352, 9/357; Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, 1/200.

⁴⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/175; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1352, 9/357; Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, 1/200.

⁴⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/17.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/19; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/131; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 5/170; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/384; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/404.

3.3.1.9 Hz. Muaviye'nin Üzerinde İman Nurundan Bir Cübbe ile Diriltileceğine Dair Rivayet

يُبْعَثُ مُعَاوِيَةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهِ رِذَاءٌ مِنْ نُورِ الْإِيمَانِ

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Muâviye kıyamet gününde üzerinde iman nurundan bir cübbe ile diriltilecektir.”*

Mezkûr rivayeti İbn Hibbân⁴⁶⁰, İbn Asâkir⁴⁶¹ ve İbnü'l-Cevzî⁴⁶² tahrîc etmiş olup Zehebî⁴⁶³, Suyûtî⁴⁶⁴ ve Şevkânî'nin⁴⁶⁵ eserlerinde geçmektedir.

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Huzeyfe b. el-Yemân → Şihâb → Ebî Hâlid el-Vâlibî → Züheyr b. Muâviye → Ca'fer bin Muhammed el-Antâkî → Muhammed b. Ubeyd el-Himmânî → Muhammed b. el-Müseyyib → İbn Hibbân

Bu rivayeti İbn Hibbân Huzeyfe'den merfu olarak rivayet etmiş ve mevzû olduğunu belirtmiştir. Rivayetin isnadında geçen Ca'fer ibn Muhammed el-Antâkî'nin de mevzû haberler rivayet ettiğini zikretmiştir.⁴⁶⁶ Ebû Hâtim ve İbn Asâkir rivayetin mevzû olduğunu ve aslının bulunmadığını belirtmişlerdir.⁴⁶⁷ Görüldüğü üzere rivayet sened açısından problemlili olup âlimler tarafından da mevzû kabul edilmiştir. Metin açısından da bakıldığında rivayetin uydurma bir rivayet olduğu ilk bakışta anlaşılabilir kadar nettir.

3.3.1.10 Allah'ın (c.c) Arşın Üstünden Ayetel Kürsi'yi Yazması İçin Muâviye'ye Kalem Gönderdiğine Dair Rivayet

هَبَطَ عَلَيَّ جِبْرِيلُ، وَمَعَهُ قَلَمٌ مِنْ ذَهَبٍ إِبْرِيْزٍ، فَقَالَ جِبْرِيلُ: إِنَّ الْعَلِيَّ الْأَعْلَى يُفَرِّقُكَ السَّلَامُ، وَيَقُولُ لَكَ: حَبِيبِي. قَدْ أَهْدَيْتُ هَذَا الْقَلَمَ مِنْ فَوْقِ عَرْشِي، إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، فَأَوْصِلْهُ إِلَيْهِ، وَمُرَّهُ أَنْ يَكْتُبَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ بِحَطِّهِ بِهَذَا الْقَلَمِ

“Cebrâil elinde saf altından yapılmış bir kalem ile gökten indi ve şöyle dedi: ‘Yücelerin yücesi selam gönderdi ve Ey Habibim! bu kalemi arşın üstünden Muâviye b. Ebi Süfyan’a hediye olarak gönderdim. Bunu kendisine ulaştır ve Ayetel Kürsi’yi bu kalemle yazmasını emret.”

⁴⁶⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 1/213.

⁴⁶¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/92.

⁴⁶² İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/23.

⁴⁶³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/524.

⁴⁶⁴ Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, 24/1.

⁴⁶⁵ Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/406.

⁴⁶⁶ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Hamdi b. Abdülmecid b. İsmail es-Selefi (Riyad: Dârü's-Sumay'î, 1994), 1/407; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/387; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/406.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/23; Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, 24/1.

Bu rivayeti İbn Asâkir⁴⁶⁸ tahrîc etmiş olup İbnü'l Cevzî⁴⁶⁹, Zehebî⁴⁷⁰, Suyûtî⁴⁷¹ ve Şevkânî'nin⁴⁷² eserlerinde geçmektedir.

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Enes b. Mâlik → Humeyd et-Tavîl → Muhammed b. Vezîr el-Eblî → Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Saîd b. Ebân b. Osmân b. Affân → Ahmed b. Ali el-Madîrî → Kâdî Muhammed b. Muhammed b. Abdü'l-Vehhâb → Ebû Bekr Abdullah ibn Ahmed b. Osmân el-Abkerî → Ebu'l-Kâsım b. Ebî Alâ → İbn Asâkir

Bu, mevzû bir rivayettir. Râvilerin ekserisi meçhuldür. Nakkâş bu rivayeti farklı bir vecihle rivayet etti; ancak onun isnadında da hadis uyduran kimseler bulunmaktadır.⁴⁷³

Yine mevzû olan farklı bir rivayette “*Allah Resulü kalemi Ali'nin elinden aldı. Muâviye'ye verdi*” şeklinde zikredilmektedir.⁴⁷⁴

Zikredilen rivayetler sened açısından içlerinde hadis uydurmakla bilinen kimselerin olması ve rivayet zincirindeki râvilerin ekserisinin meçhulu'l-hal olması rivayetin sened açısından mevzû olduğunu göstermektedir. Ayrıca kalemi Hz. Ali'nin elinden alıp Hz. Mûaviye'ye vermesi gibi rivayette geçen metnin âşıkâr bir şekilde Hz. Muâviye taraftarları tarafından bu rivayetin ortaya çıkarıldığını göstermektedir. Nitekim Hz. Ali ve Hz. Muâviye arasında yaşanan mücadeleler sebebiyle taraftarların hadis uydurma faaliyetine giriştikleri bilinen bir gerçektir. Zikredilen rivayette de muhtemelen Hz. Muâviye taraftarları Hz. Ali'yi yermek Hz. Muâviye'nin ise faziletinin daha üstün olduğunu göstermek kastıyla böyle bir rivayet uydurma yoluna gitmişlerdir.

3.3.1.11 Sen Bendensin Bende Sendenim Rivayeti

ابْنُ عُمَرَ، مَرْفُوعاً: يَا مُعَاوِيَةَ؛ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ، لَنْزَاحِمَيَّ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ

İbn Ömer'den merfu olarak rivayet edilen bu hadiste şöyle buyurulmaktadır: “*Ey Muâviye! Sen bendensin bende sendenim. Beni cennetin kapısına iteceksin.*”

⁴⁶⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/71.

⁴⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/15.

⁴⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/129.

⁴⁷¹ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/375.

⁴⁷² Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/403.

⁴⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/16; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/379; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/403.

⁴⁷⁴ Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/403.

Mezkûr rivayet Hallâl⁴⁷⁵, Âcurrî⁴⁷⁶, ve İbn Asâkir⁴⁷⁷ tahrîc etmiş olup Zehebî⁴⁷⁸, Fettenî⁴⁷⁹ ve Sibaî'nin (öl. M. 1964)⁴⁸⁰ eserlerinde geçmektedir.

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → İbn Ömer → Abdullah b. Dînâr → Abdurrahmân b. Abdullah b. Dînâr → İsmâil b. Ayyâş → Abdülaziz b. Bahr → Hasan b. İshâk → Ahmed b. İbrâhîm → İbn Nâciye

İbn Asâkir rivayet zincirindeki ravilerden Abdülaziz b. Bahr'ın zayıf olduğunu ve diğer râvilerden de meçhullerin bulunduğunu dile getirmiştir. İbn Adî de bu rivayetin münker olduğunu belirtmiştir.⁴⁸¹ Fettenî bu rivayetin râvileri ile ihticac edilemeyeceğini vurgularken çokça hata yaptıklarını da zikretmiştir.⁴⁸² Mustafa es-Sibaî bu hususta şöyle demektedir: “Nasıl ki Hz. Ali ve Abbâsîler'in taraftarları kendilerini övmek, düşmanlarını yermek maksadıyla hadis uydurmuşlarsa aynı şekilde Hz. Muâviye ve Emevî taraftarları da hadis uydurmuşlardır. Bu hadiste Hz. Muâviye ve Emevî taraftarları tarafından Hz. Muâviye'yi övmek ve yüceltmek maksadıyla uydurulmuştur.”⁴⁸³

Ayrıca rivayetin metin yönünden benzeri Hz. Ali için söylenmiş olup sahih kaynaklarda tahrîc edilmiştir.⁴⁸⁴ Hz. Muâviye hakkında ortaya çıkartılan bu rivayet muhtemelen Hz. Ali hakkında söylenmiş rivayet üzerinden türetilerek Hz. Muâviye'nin fazileti arttırılmak için öne sürülmüştür.

3.3.1.12 Hz. Peygamber'i (s.a.v) Cennette Ayvalarla Karşılacağına Dair Rivayet

إِنَّ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ أَهْدَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سَفَرَجَلًا، فَأَعْطَى مُعَاوِيَةَ ثَلَاثَ سَفَرَجَلَاتٍ. وَقَالَ: تَلْقَانِي بِهِنَّ فِي الْجَنَّةِ

Rivayete göre Ca'fer b. Ebî Tâlib Allah Resulüne hediye olarak ayva verir. Allah Resulü de Muâviye'ye üç ayva vererek “*Bunlarla beni cennette karşılayacaksın*” der.

⁴⁷⁵ Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 2/454.

⁴⁷⁶ Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, 5/2444.

⁴⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/88.

⁴⁷⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/131.

⁴⁷⁹ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, 1/100.

⁴⁸⁰ Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'i'l-İslâmî* (Dimaşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2000), 1/98.

⁴⁸¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/99.

⁴⁸² Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, 1/100.

⁴⁸³ es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ*, 1/98.

⁴⁸⁴ Buhârî, “Megazî”, 45 (No. 4251); Tirmizî, “Menâkıb”, 20 (No. 3716); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 2/213 (No. 857).

Mezkûr rivayet Hallâl⁴⁸⁵, İbn Asâkir⁴⁸⁶ ve İbnü'l-Cevzî⁴⁸⁷ tahrîc etmiş olup Halîlî⁴⁸⁸, Süyûtî⁴⁸⁹ ve Şevkânî'nin⁴⁹⁰ eserlerinde de geçmektedir.

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Câfer b. Ebî Tâlib → İbn Ömer → Abdullah b. Dînâr → Mâlik b. Enes → İbrâhîm b. Zekerîyya → Muhammed b. Musaffâ → Harb → Hallâl

Hatîb böyle bir hadis olmadığını ve Ca'fer'in Mu'te savaşında vefat ettiğini, Muâviye'nin ise Mekke'nin fethinde Müslüman olduğunu belirtmiştir.⁴⁹¹ İbn Hibbân bu hadisin mevzu olduğunu ve aslının bulunmadığını zikretti. Rivayet zincirindeki İbrâhîm b. Zekerîyya'nın yalancılardan tedlis yaptığını ve sikalar üzerine uydurmalarla bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁹² Halîlî bu hadisin aslının olmadığını ve münker bir rivayet olduğunu kitabında zikretmiştir.⁴⁹³

Bu rivayetin farklı bir veçhinde de şu şekilde geçmektedir:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ناول معاوية سهما فقال يا معاوية خذ هذا السهم حتى تلقاني به في الجنة

Ebû Hureyre'den merfu olarak zikredilen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Muaviye'ye şöyle demiştir: “*Ey Muâviye şu oku al! Bu okla beni cennette karşılayacaksın.*”⁴⁹⁴

Mezkûr rivayeti İbn Hibbân⁴⁹⁵, Âcurrî⁴⁹⁶, İbn Adî⁴⁹⁷, Hatîb el-Bağdâdî⁴⁹⁸ ve İbn Asâkir⁴⁹⁹ tahrîc etmiştir.

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Ebû Hureyre → Atâ → Gâlib b. Ubeydullah → Vezîr b. Abdullah el-Cezerî → Vaddâh b. Hassân el-Enbârî → Muhammed b. İshâk → Ebu'l-Kâsım el-Begavî

⁴⁸⁵ Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 2/453.

⁴⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/97.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/22.

⁴⁸⁸ Ebû Ya'la el-Halîl b. Abdullah b. Ahmed Halîlî, *el-İrşâd fî ma'rifeti ulemai'l-hadis*, thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdris (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 1/270.

⁴⁸⁹ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/386.

⁴⁹⁰ Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/406.

⁴⁹¹ Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/406.

⁴⁹² İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/22.

⁴⁹³ Halîlî, *el-İrşâd*, 1/270.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/21; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/385; Şevkanî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/405.

⁴⁹⁵ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 2/201.

⁴⁹⁶ Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, 5/2444.

⁴⁹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/375.

⁴⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/645.

⁴⁹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/94.

Hatîb el-Bağdâdî, Gâlib b. Ubeydullah'ın Atâ'dan rivayetinde tek kaldığını ve onun zayıf bir kimse olarak kabul edildiğini belirtmiştir.⁵⁰⁰ İbnü'l Cevzî bu hadisin mevzû olduğunu ve aslının bulunmadığını zikretmiştir.⁵⁰¹ Aynı şekilde Süyûtî de rivayetin mevzu olduğunu beyan etmiştir.⁵⁰²

Zikredilen rivayetler yapılan incelemeler sonucunda âlimlerin de beyanları üzerine mevzû olduğu anlaşılmıştır. Bu rivayetler üzerinden Hz. Muâviye taraftarları muhtemelen cennetle müjdelenen, hatta Hz. Peygamber'i (s.a.v) cennete karşılayacak kadar fazilete haiz bir sahâbi izlenimi vermek istemişlerdir. Hz. Muâviye'nin faziletli bir sahâbî olduğu hususunda bir şüphe yoktur. Ancak taraftarları tarafından cennetle müjdelenen, kendisine Allah katından kalem gönderilen, iman nurundan bir cübbe ile diriltiren gibi ifadelerle mübalağa yapılarak rivayetler üzerinden fazileti daha da arttırılmaya çalışılmıştır.

3.3.1.13 Hz. Muâviye'nin Cennet Ehli Olduğuna Dair Rivayet

الآن يَطْلُعُ عَلَيْنَا مِنْ هَذَا الْفَجِّ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَطَلَعَ مُعَاوِيَةُ، فَقُلْتُ: هُوَ هَذَا؟ قَالَ: نَعَمْ هُوَ هَذَا

Abdullah b. Ömer (r.a) Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında oturduğu bir vakit Allah Resûlünün şöyle dediğini nakleder: “*Şimdi cennet ehlerinden bir adam bize görünecek*” Bunun üzerine Muâviye göründü ve ben: ‘Bu o mu?’ dedim. Dedi ki: “*Evet öyle*”

Mezkûr rivayeti Belâzûrî⁵⁰³ ve İbn Asâkir⁵⁰⁴ tahrîc etmiştir.

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Abdullah b. Ömer → Abdullah b. Dînâr → Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr → İsmail b. Ayyâş → Abdullah b. Yahyâ el-Müeddeb → Muhammed b. Kudâme el-Cevherî → Ahmed b. Hüseyin es-Sûfî

İbn Asâkir bu rivayetin münker bir rivayet olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁵ İbnü'l-Cevzî bu hadisin tüm yönleriyle sahih olmadığını belirtmiştir. Rivayet zincirindeki Abdullah b. Yahyâ'nın meçhul bir kimse olduğunu, İsmail b. Ayyâş'ın ise zayıf bir kimse olduğunu zikretmiştir.⁵⁰⁶ Zehebî aynı şekilde Abdullah b. Yahyâ el-

⁵⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/645.

⁵⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/21.

⁵⁰² Süyûtî, *el-Le'âlî'l-masnû'a*, 1/385.

⁵⁰³ Belâzûrî, *Ensâb*, 5/126.

⁵⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/98.

⁵⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/98-103.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/279.

Müeddeb'in meçhul olduğunu ve muhtemelen bu rivayeti onun ortaya çıkardığını zikretmekle birlikte rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir.⁵⁰⁷

Mezkûr rivayetin farklı versiyonları da bulunmaktadır. Örneğin içeri giren cennet ehlinin Ebû Bekir ve Sa'd b. Ebî Vakkâs olacağına dair farklı rivayetlerde bulunmaktadır.⁵⁰⁸ Ayrıca rivayetin bir de zıt anlamlı bir versiyonu bulunmaktadır:

يَطْلُعُ عَلَيْكُمْ مِنْ هَذَا الْفَجِّ رَجُلٌ يَمُوتُ عَلَى غَيْرِ مِلَّتِي

*"Bu taraftan size benim dinimden başka bir dine mensup olarak ölecek bir adam gelecek"*⁵⁰⁹

Bu konudaki rivayetler âlimlerin de zikrettiği üzere zayıf hatta uydurma kabilinden olan rivayetlerdir. Rivayetler birlikte ele alındığında muhtemelen Hz. Muâviye taraftarları onu cennetle müjdelenen bir sahâbî izlemini vermek isterken, karşıtları ise onu cehennem ehli olan bir kimse haline düşürmeye çalışmışlardır. Bu sebeple öven rivayet Hz. Muâviye taraftarları tarafından ortaya çıkartılırken yerer rivayet ise Hz. Muâviye karşıtı kimseler tarafından ortaya çıkarıldığını göstermektedir.

3.3.1.14 Muâviye'nin Halife Olacağını Haber Veren Rivayet

سَمِعْتُ جَدِّي، أَنَّ مُعَاوِيَةَ، أَخَذَ الْإِدَاوَةَ بَعْدَ أَبِي هُرَيْرَةَ يَتَّبِعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَا، وَاشْتَكَى أَبُو هُرَيْرَةَ، فَبَيْنَا هُوَ يُوصِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْهِ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: "يَا مُعَاوِيَةُ، إِنَّ وَلِيَّتْ أَمْرًا فَاتَّقِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَاعْدِلْ"، قَالَ: فَمَارَلْتُ أَظُنُّ أَنِّي مُبْتَلَى بِعَمَلٍ

Ebû Ümeyye Amr b. Yahyâ b. Saîd'den merfu olarak rivayet etmiş olduğu hadiste şu şekilde zikredilmektedir: Dedemden işittim ki Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'in yanında taşıdığı su kabı vardı. Ebû Hureyre su kabını bir ara bıraktığında Muâviye su kabını aldı ve taşıdı. O, abdest suyunu döktüğü sırada Allah Resulü başını kaldırdı ve Muâviye'ye:

"Ey Muâviye! Bir gün Müminlerin işlerini sen yüklenirsen Allah'tan kork ve adaletli ol." dedi. Muâviye der ki, Allah Resulünün bu sözünden sonra idareyi elde edinceye kadar ümit içinde ve bu düşüncede oldum.

Mezkûr rivayeti Ahmed b. Hanbel⁵¹⁰, Ebu Ya'la⁵¹¹ ve İbn Asâkir⁵¹² rivayet etmiştir.

⁵⁰⁷ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/495.

⁵⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/98-103; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1/108.

⁵⁰⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 5/126.

⁵¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/129 (No. 16933).

⁵¹¹ Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, 13/370.

⁵¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/107.

Rivayetin Ahmed b. Hanbel tariki şu şekildedir: Hz. Peygamber → Said b. Amr b. Said b. el-Âs → Ravh → Ahmed b. Hanbel

Ahmed b. Hanbel kanalı ile gelen rivayetin Mürsel olduğu ancak ricalinin sahih olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Ebû Ya'la'nın Said'den onun da Muâviye'ye ulaştırmış olduğu hadisin ricalinin sahih olduğu belirtilmiştir.⁵¹³

Rivayet hakkında âlimlerin genel görüşü Ahmed b. Hanbel tariki ile gelen rivayetin Mürsel olduğu, Ebû Ya'la ile gelen tarikin merfu olduğu yönündedir. Ayrıca iki rivayet hususunda da râvilerinin sika olduğu şeklinde görüşler zikredilmiştir. Bu sebeple mezkûr rivayetin sahih olduğunu söylemekte bir beis görülmemektedir.

3.3.2 Yeren Rivayetler

3.3.2.1 Hz. Peygamber'in (s.a.v) "Allah Onun Karnını Doyurmasın" Şeklinde Beddua Ettigine Dair Rivayet

كُنْتُ أَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَوَارَيْتُ خَلْفَ بَابٍ، قَالَ فَجَاءَ فَحَطَّأَنِي حَطَّاءَةً، وَقَالَ: اذْهَبْ وَادْعِ لِي مُعَاوِيَةَ قَالَ: فَجِئْتُ فَقُلْتُ: هُوَ يَأْكُلُ، قَالَ: ثُمَّ قَالَ لِي: اذْهَبْ فَادْعِ لِي مُعَاوِيَةَ قَالَ: فَجِئْتُ فَقُلْتُ: هُوَ يَأْكُلُ، فَقَالَ: لَا أَشْبِعَ اللَّهُ بَطْنَهُ

İbn Abbâs şöyle rivayet etmiştir: “Çocuklarla oynuyordum. Resulullah (s.a.v) geldi. Bir kapının arkasına saklandım. Eliyle sırtıma vurdu. ‘Git bana Muâviye’yi çağır’ dedi. (Gidip) geldim yemek yiyor dedim. Sonra bana yine ‘Git bana Muâviye’yi çağır.’ dedi. (Gidip) geldim yemek yiyor dedim. ‘Allah onun karnını doyurmasın.’ dedi.”

Mezkûr rivayeti Müslim⁵¹⁴, Ebû Dâvûd et-Tayalîsî⁵¹⁵ ve İbn Hibbân⁵¹⁶ rivayet etmiştir.

Müslim bu rivayeti “Peygamber Bir Kimseye Hak Etmediği Halde Lanet Eder veya Söver, Yâhut Beddua Ederse, Bu Onun, O Kimse İçin Zekât, Ecir ve Rahmet Olacağı Babı”nda zikretmiştir.

Yine aynı bâbda “Benim Rabbime “Allahım, ben ancak bir beşerim. Hangi bir Müslümana lanet edersem veya söversem bunu onun için bir zekât ve ecir kıl!” diye bir hadis rivayet edilmiştir.⁵¹⁷

⁵¹³ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), 7/164; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/131; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1352, 5/186; Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, 23/396.

⁵¹⁴ Müslim, “Birr”, 25.

⁵¹⁵ Tayalîsî, *Müsned*, 4/464.

⁵¹⁶ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 14/445.

⁵¹⁷ Müslim, “Birr”, 25.

Başka bir rivayette de şöyledir: “Allahım senden ahd-ü peyman alıyorum. Elbette bu ahdi bana bozmazsın. Ben ancak bir beşerim. Müminlerden hangisine eziyet eder, söver, lanet eder, döversem bunu o kimse için namaz (rahmet), zekât ve kıyamet gününde onu kendisiyle sana yaklaştıracığın bir ibadet yap!”⁵¹⁸

Bu hadis-i şerifler Allah Resulünün ümmetine karşı ne kadar şefkatli olduğunu, ümmetinin maslahatına olan hususlara ne kadar itina gösterdiğini, onlar için faydalı olan şeyleri arzu ettiğini göstermektedir. Bu rivayetler O’nun beddua ettiği kimsenin eğer bedduaya, ağır söze, lanetleşmeye ve benzeri şeylere layık bir kimse değil ise ve de Müslüman bir kimse ise bu onun için beddua değil bir rahmet, kefare, zekât ve benzeri bir yaklaştıracı amel olmasını istemesidir.⁵¹⁹

“Allah canını alsın”, “İkram etmesin”, “Ana-babasına yazıklar olsun”, “İyi etmesin” anlamındaki sözler Arapların söylemeyi adet edindikleri ama beddua manası murad edilmeyen sözlerdendir.⁵²⁰

Nevevî, İmam Müslim’in böyle yapması hususunu şöyle açıklamaktadır: “Müslim bu hadisi Hz. Peygamber’in Muâviye (r.a.)’a beddua ettiği şeklinde bir anlam çıkarmamıştır. Bu sebeple böyle bir bab başlığı altına bu hadisi koymuştur. Bu hadisi kitabına alan diğer müellifler ise menâkıb bölümü altında zikretmişlerdir. Çünkü hadis hakiki anlamda Muâviye için bir dua olmuştur.”⁵²¹

Ömer Nasuhi Bilmen bu rivayetin yukarıda zikri geçtiği şekilde bir lanet değil de dua mahiyetinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca rivayette İbn Abbas’ın Hz. Peygamber’in emrini Hz. Muâviye’ye ulaştırdığına dair bir karine olmadığını bu cihetle mazur olduğunu zikretmiştir. Hz. Peygamber’in emrini ulaştırmış olsa da Hz. Muâviye’nin emri hemen yerine getirmesi gerektiğini düşünmeyip, yemeğini bitirmek için huzuru saadete gitmeyi te’hire bırakmış olabileceğini düşünmektedir.⁵²²

Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine yapılan pek çok haksızlık ve zulüm karşısında bedduaya tevessül etmemiştir. Ancak birkaç konuda bedduada bulunmuştur. Bu bağlamda onun hiç lanet etmediği ve beddua da bulunmadığını söylemek yerinde bir tespit olmayacaktır. O’nun (s.a.v) bazı beddualarının maksadı, mü’minleri uyarmak ve sakındırmak içindi. Te’dib ve kınama (sitem) gayesi taşıyan

⁵¹⁸ Müslim, “Birr”, 25.

⁵¹⁹ Müslim, “Birr”, 25.

⁵²⁰ Müslim, “Birr”, 25.

⁵²¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 16/156.

⁵²² Bilmen, *Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları*, 136.

bu söylemlerde, bedduada temenni edilenin gerçekleşmesinden ziyade yapılan işin kötülüğünü ortaya koymak ve bu kötülüğe dikkat çekmektir. Nitekim “Annen senin ölünü görsün, Sağ elin topraklansın, Allah onun boğazına dokunup hastalandırsın” gibi lafızlar bedduada temenni edilenin gerçekleşmesinden ziyade yapılan işin kötülüğüne vurgu yapmak için edilen beddualara örnek olarak gösterilebilir.⁵²³

Allah onun karnını doyurmasın rivayetindeki bedduayı da bu kabilden değerlendirmek yerinde olacaktır. Muhtemelen Hz. Muâviye'nin gecikmesi sebebiyle Allah Resûlü bu şekilde beddua da temenni edilenin gerçekleşmesinden ziyade gecikmesinin kötülüğünü ifade etmek için bu şekilde bir bedduada bulunmuştur.

3.3.2.2 Hz. Muâviye'nin Minberde Görüldüğü Takdirde Öldürülmesi Gerektiğine Dair Rivayet

إِذَا رَأَيْتُمْ مُعَاوِيَةَ يَخْطُبُ عَلَى مَنْبَرِي فَاقْتُلُوهُ

İbn Mes'ud'dan (öl. 32/652) merfu olarak rivayet edilen bu hadiste Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “*Muâviye 'yi minberimin üzerinde görürseniz öldürün.*”

Mezkûr rivayeti İbn Hibbân⁵²⁴, İbn Adî⁵²⁵, Hatîb el-Bağdâdî⁵²⁶, İbn Asâkir⁵²⁷ ve İbnü'l-Cevzî tahrîc etmiş olup Suyûtî, Şevkânî ve Elbânî rivayeti kitaplarında zikrederek mevzû olduğunu belirtmişlerdir.⁵²⁸

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → İbn Mes'ud → Zir b. Hubeyş → Âsım → Hakem b. Zuheyr → Abbâd b. Yakup er-Ravâcinî → Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân b. el-Eş'ab → Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → İshâk el-Bermekî → Kâdir b. Muhammed b. Yûsuf → Muhammed b. Nâsır

İbn Mes'ud'dan merfu olarak gelen rivayetin râvilerinden Hakem b. Zuheyr el Fezârî el Kûfî tarafından uydurulmuştur. Abbâd b. Yakup er-Ravâcinî bu hadisi ondan çalmıştır. Abbâd aşırı rafizîlerden olup meşhur kimselerden münker rivayet eden bir kimsedir. Buhârî, “el-Camî” adlı eserinde ondan bir rivayette bulunsa da

⁵²³ Diğer beddua çeşitleri için bk. Hüseyin Akyüz, “Yemekte Sağ Elin Kullanılmasıyla İlgili Bir Rivayetin Sened ve Metin Tenkidi”, *Ekev Akademi Dergisi* 59 (2014), 3.

⁵²⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 1/250.

⁵²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/382.

⁵²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/72.

⁵²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/155.

⁵²⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/24; Suyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/388; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/407.; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a*, 10/610.

bu onun doğruluğuna/güvenirliğine delalet etmez. Çünkü Buhârî sikalara muvafık olduğu için ondan hadis rivayet etmiştir. Asrının imamları Abbâd'ı ve rivayetlerini terk etmişlerdir. İbn Adî, Abbâd'ın ehli beytin fazileti hususundaki rivayetlerinin de terk edildiğini zikretmiştir.⁵²⁹

Bu rivayetin farklı bir veçhinde de şöyle geçmektedir:

إِذَا رَأَيْتُمْ مُعَاوِيَةَ يَخْطُبُ عَلَى مَنْبَرِي فَأَقْبِلُوهُ

“Muâviye’yi minberimin üzerinde gördüğünüz zaman onu kabul ediniz.

Çünkü o emindir, me’mundur.”⁵³⁰

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Câbir b. Abdullah → Ebû Zübeyr → Âmir b. Yahyâ es-Sarîmî → Bekr b. Eymen el-Kaysî → Hasan b. Kesîr → Ebu’n-Nazr el-Gâzî → Muhammed b. İshâk → Yûsuf b. Ebî Hafs → Hasan b. Muhammed Hallâl

Hatîb bu rivayetin sadece bu veçhi ile bilindiğini Muhammed b. İshâk ve Ebû Zübeyr arasındaki râvilerin hepsinin meçhul olduğunu haber vermektedir.⁵³¹ İbnü’l-Cevzî, Hatîb’in söylediklerini aktardıktan sonra Muhammed b. İshâk’ın çokça münker rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştir. Suyûtî, bu hususta İbn Adî’nin şöyle dediğini nakleder: “Bu rivayet batıl olmasıyla birlikte ‘Ba’ (yani فَاَقْبِلُوهُ) lafzıyla da okunmuş olup zayıf olmakla birlikte akla yakın olan da budur. Ümmet onu Resûlullah’ın kürsüsünde vaaz verirken gördü ve bunu inkâr etmediler. Sahâbenin Peygamberlerinden sonra mürted olduklarını ve onun emrine karşı çıktıklarını söylemek caiz değildir. Peygamberine ihanetten ve yalan söylemekten Allah’a sığınırız.”⁵³²

Görüldüğü üzere bir rivayetin farklı iki veçhi bulunmaktadır. Bir tanesi Hz. Muâviye’nin düşmanları tarafından onu yermek kastıyla Hz. Peygamber’in dilinden söylenirken, diğer bir rivayet ise Hz. Muâviye taraftarları tarafından onun faziletini arttırmak kastıyla aynı şekilde Hz. Peygamber dilinden söylenmeye çalışılmıştır. İncelemeler neticesinde farklı tarikleri bulunmakla birlikte rivayet âlimler tarafından mevzû olduğuna hükmedilmiştir. Ayrıca zikredilen iki rivayetin çelişkisi görülünce bu rivayetlerin ilk bakışta taraftarların övme ve yeme politikası sonucunda ortaya atıldığı anlaşılmaktadır.

⁵²⁹ İbnü’l-Kayserânî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 1/35.

⁵³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/72; İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 2/27; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/434; Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a*, 1/389.

⁵³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/72.

⁵³² Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a*, 1/389.

3.3.2.3 Bu Ümmetin Firavununun Hz. Muaviye Olduğuna Dair Rivayet

لِكُلِّ أُمَّةٍ فِرْعَوْنٌ، وَفِرْعَوْنُ هَذِهِ الْأُمَّةِ مُعَاوِيَةُ

İbn Ömer'den (r.a.) merfu olarak zikredilen bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Her Ümmetin bir firavunu vardır. Bu ümmetin firavunu da Muâviyedir.*”

Mezkûr rivayeti İbnü'l-Cevzî⁵³³ tahrîc etmiştir. Fettehî ve Şevkânî de, rivayeti eserlerinde zikretmiş; Fettehî rivayetin sahih olmadığını belirtirken, Şevkânî ise mevzû olduğunu zikretmiştir.⁵³⁴

Rivayetin İbnü'l-Cevzî de geçen sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → İbn Ömer → Nâfi' → Ubeydullah b. Ömer → Abdülmecit b. Ebî Ravvâd

Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn bu hadisin sahih olmadığını zikretmişlerdir. İbn Hibbân bu hadisi rivayet eden Abdülmecit b. Ebî Ravvâd hakkında şöyle demiştir. “Bu ravi meşhur kimselerin rivayetlerini değiştirip münkerler rivayet ediyor. Bu sebeple terk edilmeyi hak etmiştir.” Bu hadisin bir benzeri Ebî Zerr'den rivayet edilmiş olup rivayet sahih değildir.⁵³⁵ Hallâl hadisin sahih olmadığını söylemekle beraber bunu Şia'dan bir kimsenin dillendirdiğini söylemiştir.⁵³⁶

Netice olarak rivayet âlimlerin de belirttiği üzere mevzû bir rivayettir. Ayrıca incelemeler esnasında rivayet farklı bir versiyonu olarak Ebû Cehîl zikredilmektedir. Kastedilen rivayet şu şekildedir: “*Her Ümmetin bir firavunu vardır. Bu ümmetin firavunu da Ebû Cehîl'dir.*”⁵³⁷ Zikredilen bu rivayette muteber hadis kaynaklarında geçmemektedir. İki rivayet beraber değerlendirildiğinde mevzû olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü böyle bir durum vaki olsaydı Hz. Peygamber kendisini vahiy kâtibi olarak almazdı. Sözün sonradan söylendiği varsayılırsa da Hulefâ'i-Râşidîn dönemi halifeleri tarafından kendisine önemli vazifeler verilmezdi. Zikredilen bu rivayet hem sened açısından problemli olup hem de metin açısından problemlidir.

3.3.2.4 Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hz. Muâviye'ye Beddua Ettiğine Dair Rivayet

⁵³³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/280.

⁵³⁴ Fettehî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, 1/100; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/407.

⁵³⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/280.

⁵³⁶ Hallâl, *Kitâbü's-Sünne*, 1/227.

⁵³⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 1/125.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ صَوْتَ غَنَاءٍ فَقَالَ: انْظُرُوا مَا هَذَا؟ قَالَ أَبُو بَرَزَةَ: فَصَعِدْتُ فَنَظَرْتُ فَإِذَا مُعَاوِيَةُ وَعَمْرُو بْنُ الْعَاصِ يَتَغَنَّيَانِ، فَجِئْتُ فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ ارْكُسْهُمَا فِي الْفِتْنَةِ رَكْسًا وَدَعْهُمَا إِلَى النَّارِ دَعَاً

“Ebû Berze anlatıyor: Resulallah ile beraberdik. O, bir şarkı sesi işitti de bu nedir bakın dedi. Ben de hemen yukarı çıkıp baktım. Muâviye ve Amr b. Âs’ı birlikte şarkı söylerlerken gördüm. Hemen geldim ve Resulullah’a haber verdim. Bunun üzerine O bu ikisine şöyle beddua etti: ‘Ey Allah’ım! Onların ikisini de fitneye duçar et, ikisini de ateşe girdir.’”

Mezkûr rivayeti İbn Hibbân⁵³⁸ ve İbnü’l-Cevzî⁵³⁹ tahrîc etmiş olup Suyûtî ve Şevkânî rivayetin sahih olmadığını belirtmişlerdir.⁵⁴⁰

Rivayetin sened zinciri de şu şekildedir: Hz. Peygamber → Ebû Berze → Süleyman b. Amr b. el-Ahvâs → Yezîd b. Ebî Ziyâd → İbn Fudayl → Ali b. el-Münzir → Ebû Ya’lâ → Ebû Hâtim el-Büstî → Dârekutnî → Cevherî → Ebû Mansur b. Hayrûn

Râvilerden Yezid b. Ebî Ziyâd’ın zayıf olduğu ve rivayetleri ile ihticac edilemeyeceği belirtilmiştir.⁵⁴¹ İbn Hacer bu râvinin Şîî olduğunu ve rivayetleri değiştirdiğini zikretmiştir.⁵⁴² Rivayette isimleri geçenlerin aslında Hz. Muâviye ve Amr b. Âs olmadığı Muâviye b. Râfi’ ve Amr b. Rifâ b. et-Tâbût olduğu belirtilmiştir.⁵⁴³ Ayrıca rivayet Ebî Ya’lâ⁵⁴⁴, İbn Ebî Şeybe⁵⁴⁵ ve Taberânî’de⁵⁴⁶ geçmekle birlikte şarkı söyleyenlerin isimleri zikredilmemektedir. Mezkûr rivayet daha önce geçtiği gibi başka bir rivayet ile değiştirilerek Hz. Muâviye’yi yermek kastıyla uydurulmuş bir rivayettir. Ayrıca Hz. Muâviye ve Amr b. el-Âs’ın isimlerinin zikredilmediği rivayetin de sahih bir rivayet olmadığı belirtilmiştir.⁵⁴⁷

3.3.2.5 Hz. Muâviye Tarafının Bağî Bir Topluluk Olduğuna Dair Rivayet

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِعِمَارٍ: تَقْتُلُكَ الْفِتْنَةُ الْبَاطِنِيَّةُ

⁵³⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü’l-mecrûhîn*, 3/101.

⁵³⁹ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 2/28.

⁵⁴⁰ Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a*, 1/390; Şevkanî, *el-Fevâ’idü’l-mecmû’a*, 1/407.

⁵⁴¹ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-mevzûât*, 2/28; İbnü’l-Kayserânî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 1/210.

⁵⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1/601.

⁵⁴³ Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a*, 1/391.

⁵⁴⁴ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *Müsnedu Ebî Ya’lâ*, 13/429.

⁵⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1409, 7/526.

⁵⁴⁶ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 11/38.

⁵⁴⁷ Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *Müsnedu Ebî Ya’lâ*, 13/429; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/6; Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a*, 1/390; Şevkanî, *el-Fevâ’idü’l-mecmû’a*, 1/407.

Hiz. Peygamber (s.a.v) Ammâr b. Yâsir (öl. 37/657) için şöyle dedi: “*Seni bağı bir topluluk katledecektir.*”

Mezkûr rivayeti Müslim⁵⁴⁸, Tirmizî⁵⁴⁹, Nesâî⁵⁵⁰, Ahmed b. Hanbel⁵⁵¹ ve Beyhakî⁵⁵² gibi birçok âlim rivayet etmekle birlikte sıhhatinde herhangi bir problem yoktur.

Bu hadis savaşta isabet eden tarafın Hiz. Ali’nin olduğunu göstermiştir; çünkü Ammâr b. Yâsir’i Muâviye tarafı öldürmüştür. Ehl-i Sünnet âlimleri iki tarafında ictihad ehli olduklarını ve iki tarafında ictihadı sonucunda savaşın gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Ancak bu savaşta haklı tarafın ve ictihadında isabet edenin Hiz. Ali olduğunu, Hiz. Muâviye tarafını da herhangi bir eleştiri veya ithama tabi tutmadan ictihadlarında hata ettiklerini söylemişlerdir.⁵⁵³

Ahmed b. Hanbel bu hadis hakkında kendisine sorulunca, “Bu husus hakkında bir şey söylemiyorum. Resulullah’ın (s.a.v) buyurduğu gibi ‘Onu bağı bir topluluk öldürmüştür’ deyip bırak daha uygundur” demiştir.⁵⁵⁴

Nevevî bu hususta sahabe hakkında iyi zanda bulunmak gerektiği, aralarında vuku bulan anlaşmazlıklardan uzak durmak, meydana gelen savaşları güzel tevil etmek gerektiğini belirtmiştir. Şöyle ki, onlar bu hususlarda müctehid olup ictihadda bulunmuşlardır. Bunu yaparken de ne günah işlemeyi ne de sırf dünyalık peşinde koşmayı amaçlamış değillerdi. Bilakis onlardan her biri, kendisinin haklı, muhalifinin ise bağı olduğuna, bu nedenle de Allah’ın emrine dönünceye kadar onunla savaşılması gerektiğine inanmışlardır. Onların bir kısmı isabet etmiş, bir kısmı ise hata etmiştir. Ancak hataları maruz görülmüştür. Çünkü müctehid hata yaptığında üzerine herhangi bir günah yoktur. Bu savaşta haklı taraf Hiz. Ali tarafı idi. Bu Ehl-i Sünnet’in görüşüdür. Bu olaylar karışık meselelerdir. Hatta Sahabeden bir topluluk bu olaylar karşısında hayrete düşmüş ve iki gruptan da uzak kalmış, savaşa iştirak etmemiş, hakkın kimden taraf olduğunu bilememiştir. Bu sebeple de muhaliflere karşı Hiz. Ali’ye yardımda gecikmiştir.”⁵⁵⁵

⁵⁴⁸ Müslim, “Fiten”, 18.

⁵⁴⁹ Tirmizî, “Menâkıb”, 35 (No. 3800).

⁵⁵⁰ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî* (Halep: Mektebetü’l-matbû’âtî’l-islâmiyye, 1986), “Menâkıb”, 38 (No. 82177).

⁵⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/42 (No. 6499).

⁵⁵² Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 8/327.

⁵⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, ts., 13/67.

⁵⁵⁴ Hallâl, *Kitâbü’s-Sünne*, 2/462.

⁵⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 18/11.

Zehebî bu hususta şöyle demiştir: “Muâviye ile birlikte savaşanlar, müminlerden bir grup olup Hz. Ali’ye karşı haddi aşmışlardır ki bu husus Hz. Peygamber’in (s.a.v) Ammâr’a söylediği “Seni bağı bir topluluk katledecektir.” sözüyle sabittir. Allah’tan, her iki taraftan da razı olmasını ve bizleri, kalplerinde müminlere karşı hiçbir kin bulunmayan kimselerden kılmasını diliyoruz. Bununla beraber Hz. Ali’nin kendisiyle beraber savaşanlardan daha faziletli ve hakka daha layık (yakın) olduğu hususunda ise hiçbir şüphe duymuyoruz.”⁵⁵⁶

İbn Kesîr bu hususta şöyle demiştir: “Hz. Osman’ın katledilmesinden sonra Muâviye ile Hz. Ali arasında ictihad ve görüş ayrılığına dayalı hususlar ortaya çıktı ve aralarında büyük savaşlar oldu. Hak ve doğru Hz. Ali’den yanaydı. Muâviye ise selef ve halef âlimlerin cumhuruna göre mazeret sahibiydi. Sahih hadisler savaşan taraflardan her iki grubunda yani hem Iraklıların (Ali tarafı) hem de Şamlıların (Muaviye tarafı) Müslüman olduklarına şahitlik etmektedirler. Nitekim sahih bir hadiste şöyle geçmektedir: ‘Müslümanlar arasına bir ayrılık düştüğü zaman dinden çıkan bir grup ortaya çıkar. Onların iki gruptan hakka daha yakın olanı öldürür.’ Dinden çıkanlar Hâricîler idi. Onları Hz. Ali ve arkadaşları öldürdü. Sonra Hz. Ali öldürüldü ve hicretin 41. senesinde Muâviye yönetimin başına geçti. Muâviye bir kez yaz, bir kez kış olmak üzere senede iki defa Bizans’a gazaya giderdi. Gaza nedeniyle hac yapamadığı zaman kavminden bir adama emir verir, o adam insanlara hac ettirirdi.”⁵⁵⁷

İbn Haldun Mukaddimesinde bu husus hakkında şöyle demiştir: “Her ne kadar Hz. Ali haklı idiyse de bu hususta Muâviye’nin kastı batıl peşinde koşmak değildi. Onun maksadı sadece hak idi ama hata etmişti. Bunların tümü (esas itibariyle değilse bile) maksatları itibariyle hak üzere bulunuyorlardı.”⁵⁵⁸

3.3.2.6 Onları Bir Arada Görürseniz Ayırın Rivayeti

إذا رأيتموهما جميعا ففرقوا بينهما فوالله ما اجتماعا إلا على غدره

Rivayete göre Şeddâd b. Evs, Hz. Muâviye ve Amr b. el-Âs (r.a.)’ın döşek üzerinde oturdukları sırada içeri girip aralarına oturdu. Dediki: ‘İkinizin arasına oturmamın sebebini anladınız mı?’ Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurdu: “Onları bir

⁵⁵⁶ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/209-210.

⁵⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 11/420-421.

⁵⁵⁸ Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2015), 1/238.

arada görürseniz onları ayırın. Çünkü Allaha yemin olsun ki onlar ancak hıyanet üzere bir araya gelmişlerdir” buyurdu. O sebeple aranızı ayırmak istedim.

Mezkûr rivayeti Taberânî ve İbn Asâkir tahrîc etmiştir.

Rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Şeddâd b. Evs → Ya'lâ b. Şeddâd b. Evs → Ebû Saîd → Saîd b. Abdurrahman → Saîd b. Ufeyr → Yahyâ b. Osman b. Sâlih

Rivayet zincirinde ismi geçen Saîd b. Abdurrahman ve babasının meçhul oldukları zikredilmiştir. Ayrıca Saîd b. Ufeyr'in zayıf bir kimse olduğu belirtilmiştir.⁵⁵⁹

3.3.2.7 Ömrünün Kısa Zulmünün Büyük Olacağına Dair Rivayet

قَالَ يَا مُعَاوِيَةَ كَيْفَ بَكَ إِذَا وَلَّيْتَ حَقًّا تَتَّخِذُ السَّيِّئَةَ حَسَنَةً وَالْقَبِيحَ حَسَنًا يَرْبُو فِيهَا الصَّغِيرُ وَيَهْرُمُ فِيهَا الْكَبِيرُ أَجَلَكَ يَسِيرٌ وَظُلْمُكَ عَظِيمٌ

Bir gün Resûlullah ashâbıyla konuşurken Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye bir gün topluluğun başına geçince nasıl davranacaklarını sorar ve sonrasında “Siz hepiniz benim yolumdasınız, Allah amellerinizi görecektir.” Sonra Hz. Muâviye'ye dönerek “Yâ Muâviye bir topluluğun başına geçince nasıl olacaksın? İyiliği kötülük, kötülüğü iyilik edineceksin. Senin valilik yaptığın yerde küçükler büyüyecek, büyükler yaşlanacak, Ömrün kısa zulmün büyük olacak”

Mezkûr rivayeti İbnü'l-Cevzî tahrîc etmiştir.⁵⁶⁰

Rivayetin sened zinciri şu şekildedir: Hz. Peygamber → Hakem b. Umeyr es-Semâlî → Taif halkından seksen yaşında bir adam → Alâ' b. Cerîr → Zeyd b. el-Habâb Ebu'l-Hüseyn el-Ukaylî → Abdullah b. Ömer → İbrahim el-Hüseyn b. Ali b. Dîzîl → Ahmed b. İshâk b. Bencâb et-Tayyibî → Ebû Ali b. Şâzân → Ebu'l-Hasan b. Eyyûb → Muhammed b. Nâsır

İbnü'l-Cevzî, bu rivayetin batıl olduğu hususunda şüphe yoktur. Ayrıca ravilerden birisi isimlendirilmemiştir. Yani meçhuldür. Hocası Ebû'l-Fudayl b. Nâsır'ın bu rivayet hususunda isnadın da meçhul kimseler bulunduğunu, isnadının sahih olmadığını ve metnin mevzû olduğuna dair görüşünü zikretmiştir.⁵⁶¹

3.3.2.8 Hutbe Esnasında Hz. Muâviye Oğlu Yezîd'i Elinden Tutup Dışarı Çıktığı İçin Hz. Peygamber (s.a.v)'in Beddua Ettiğine Dair Rivayet

⁵⁵⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 46/169; Süyûtî, *Câmiü'l-ehâdis*, 35/196.

⁵⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/28.

⁵⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 2/28.

لَعَنَ اللَّهُ الْقَائِدَ وَالْمَقُودَ، أَيُّ يَوْمٍ يَكُونُ لِلْأُمَّةِ مَعَ مُعَاوِيَةَ ذِي الْإِسَاءَةِ

Hız. Peygamber (s.a.v) mescitte hutbe verirken Hız. Muâviye'nin oğlu Yezîd'in elinden tutup dışarı çıkması üzerine Allah Resûlü onlara şu şekilde beddua etmiştir: “Allah götürene de götürülene de lanet etsin. Muâviye ile ümmet arasında kötü günler olacaktır.”

Mezkûr rivayeti İbn Ebû Âsım⁵⁶² ve Taberânî⁵⁶³ tahrîc etmekle birlikte onların rivayetinde lanet edilen kimselerin isimleri zikredilmemektedir. İbn Teymiyye bu rivayetin hiçbir hadis külliyyatında bulunmadığını, isnadının bilinmediğini ve rivayetin mevzû bir rivayet olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴ Bu nitelermeler ve tespit üzerine rivayetin daha önce geçtiği gibi sahih olan bir rivayet üzerinden değiştirilerek elde edilmiş mevzû bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

3.4 Yezîd b. Muâviye Hakkındaki Rivayetler

3.4.1 Adaleti İlk Körelten Kişi Olacağına Dair Rivayet

لَا يَزَالُ أَمْرُ أُمَّتِي قَائِمًا بِالْقِسْطِ حَتَّى يَكُونَ أَوَّلَ مَنْ يَثْلُمُهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّةٍ يُقَالُ لَهُ: يَزِيدُ

“Ümmetimin işi; Ümeyyeoğulları'ndan Yezîd denilen bir adamın adaleti körelten ilk kişi olmasına değin adaletli olarak dik durmaya devam edecektir.”

Mezkûr rivayet mana itibari ile bir olup farklı lafızlarla Hâris b. Ebû Üsâme (öl. 282/895)⁵⁶⁵ ve Ebû Ya'lâ⁵⁶⁶ tarafından tahrîc edilmiş olup Zehebî⁵⁶⁷, İbn Kesîr⁵⁶⁸, Heysemî⁵⁶⁹, İbn Hacer⁵⁷⁰ ve Münâvî'nin⁵⁷¹ eserlerinde de geçmektedir.

Bu rivayetin bazı tariklerinde Yezîd b. Ebî Süfyân'ın kastedildiği bazı tariklerinde ise kastedilen kişinin Yezîd b. Muâviye olduğu belirtilmiştir. Rivayetin öncesinde Ebu'l-Âliye (öl. 90/709) şöyle demektedir: Ebû Zerr ile beraber Şâm'da idik. Daha sonra Ebû Zerr'in Yezîd b. Ebî Süfyân ile arasında geçen kıssayı zikreder. Sonuç itibari ile Ebû Zerr tariki üç illet sebebiyle zayıftır: Birincisi: Ebû Zerr Şâm'a Hız. Ömer'in hilafeti döneminde gelmemiştir. Yezîd b. Ebî Süfyân ise Hız. Ömer'in hilafeti döneminde vefat etmiştir. Şimdi nasıl olur da Ebu'l-Âliye, Hız.

⁵⁶² İbn Ebû Asım, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, 2/192.

⁵⁶³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/176.

⁵⁶⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, 4/444.

⁵⁶⁵ Ebû Muhammed Haris b. Muhammed b. Dâir Hâris b. Ebû Üsâme, *Müsnedü'l-Hâris bin Muhammed bin Ebî Üsâme* (Medine: Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, 1413), 2/642.

⁵⁶⁶ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ*, 2/176.

⁵⁶⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/7.

⁵⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 8/231.

⁵⁶⁹ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1352, 5/241.

⁵⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 6/294.

⁵⁷¹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*, 3/94.

Ömer'in hilafeti döneminde Şâm'a gelmeyen Ebû Zerr'den Şâm'da hadis işitmiştir? Bilinen o dur ki Ebû Zerr, Hz. Osman'ın hilafeti döneminde Şâm'da idi. Ancak o dönemde Şam valisi Muâviye idi. Yezîd b. Ebî Süfyân ise Hz. Ömer döneminde vefat etti. Yani Ebû Zerr'in Hz. Ömer döneminde Şâm'a geldiği bilinmemektedir.⁵⁷²

İkincisi: Ebu'l-Âliye, Ebû Zerr'den hadis işitmemiştir. Dolayısıyla hadis ikisi arasında munkatıdır. Hadisin Ebû Zerr'den rivayet edilen başka bir tariki de yoktur. Abbâs ed-Dûrî şöyle demiştir: “İbn Maîn'e Ebu'l-Âliye, Ebû Zerr'den hadis işitti mi?” diye sordum. O şöyle cevap verdi: “Hayır işitmedi. Ebu'l-Âliye ancak Ebû Müslim yoluyla Ebû Zerr'den rivayet eder.” Ben bu sefer: “Peki bu Ebû Müslim kimdir?” diye sorunca O “bilmiyorum” dedi.⁵⁷³

Üçüncüsü: İbn Maîn'in sözünde geçtiği gibi Ebu'l-Âliye ile Ebû Zerr arasındaki vasıta olan Ebû Müslim meçhul olup bilinmemektedir. İbn Kesîr Yezîd b. Muâviye hakkındaki zem ifade eden hadisler hakkında şunları kitabında zikretmektedir: “İbn Asâkir Yezîd b. Muâviye'nin zemmi hakkında hadisler nakletmiştir ki, bunların hepsi uydurma olup hiçbirisi sahih değildir.⁵⁷⁴ Ayrıca Aliyyü'l-Kâri de Muâviye ve Yezîd b. Muâviye hakkındaki zem ifade eden hadislerin uydurma olduklarını zikretmiştir.⁵⁷⁵

Yukarıda aktarılan âlimlerin görüşleri neticesinde mezkûr rivayetin açık bir şekilde zayıf olduğu hususunda şüphe yoktur.

Tablo 3.1. Emevîler hakkındaki rivayetler.

KAYNAKLAR	RİVAYETLER	HÜKÜMLER		
		SAHİH VE HASEN	ZAYIF	MEVZU
BUHÂRÎ	-	-	-	-

⁵⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *et-Tarihü'l-evsat* (Kahire: Mektebetü Daru't-Tülas, 1977), 1/45; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 8/231.

⁵⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 8/231.

⁵⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 8/231.

⁵⁷⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf fi's-şahîh ve'z-za'îf*, 1/112; Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa b. Osman Hadimî, *el-Berikatü'l-Mahmûdiyye* (Matbaatu Halebi, ts.), 1/214; Ayrıca detaylı bilgi için bk. İbn Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyân Müdafaası*, 204-206.

MÜSLİM	-	-	-	-
MUTEBER HADİS KAYNAKLARI	2	-	2	-
TARİH VE MEZUAT KİTAPLARI	4	-	3	1
TOPLAM	6	-	5	1

Tablo 3.2. Hz. Muâviye hakkındaki rivayetler.

KAYNAKLAR	RİVAYETLER		HÜKÜMLER		
	ÖVEN	YEREN	SAHİH VE HASEN	ZAYIF	MEVZU
BUHÂRÎ	1 (ortak)	-	1 (ortak)	-	-
MÜSLİM	1 (ortak)	2	2+1(ortak)	-	-
MUTEBER HADİS KAYNAKLARI	3	-	3	-	-
TARİH VE MEZUAT KİTAPLARI	12	6	-	4	14
TOPLAM	16	8	6	4	14

Tablo 3.3. Yezîd b. Muâviye hakkındaki rivayetler.

KAYNAKLAR	RİVAYETLER	HÜKÜMLER		
		SAHİH VE HASEN	ZAYIF	MEVZU
BUHÂRÎ	-	-	-	-
MÜSLİM	-	-	-	-

MUTEBER HADİS KAYNAKLARI	-	-	-	-
TARİH VE MEZUAT KİTAPLARI	1	-	-	1
TOPLAM	1	-	-	1

Çalışmamızda otuz bir rivayet üzerinde inceleme yapılmıştır. Bu rivayetlerden altı tanesi Emevîler hakkındadır. Emevîler hakkındaki rivayetlerden ikisi muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Dört rivayet ise tarih ve mevzûât kitaplarında geçmektedir. İncelemeler sonucunda bu rivayetlerden beşinin zayıf, bir rivayetin ise mevzû olduğu tespit edilmiştir. Hz. Muâviye hakkında yirmi dört rivayet ele alınmıştır. Bu rivayetler öven rivayetler ve yeren rivayetler şeklinde iki başlık altında incelenmiştir. Öven rivayetlerin sayısı on altıdır. Bu rivayetlerden bir tanesi en sahih kaynaklar olarak tabir edilen Buhârî ve Müslim’de yer almaktadır. Üç rivayet muteber hadis kaynaklarında geçmektedir. Geriye kalan on iki rivayet ise tarih ve mevzûât kitaplarında zikredilmektedir. Bu rivayetlerden dört tanesinin sahih ve hasen, diğer dördünün ise zayıf olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan sekiz rivayet ise mevzû hükmündedir. Hz. Muâviye’yi yeren sekiz rivayetin iki tanesi Müslim’de yer almaktadır. Diğer altı rivayet ise tarih ve mevzûât kitaplarında geçmektedir. Bu rivayetlerden ikisi sahih diğer altı rivayet ise mevzû hükmündedir. Yezîd b. Muâviye hakkında bir rivayet tespit edilmiş olup bu rivayet de mevzû hükmündedir.

SONUÇ

İslâm tarihinde hadis uydurma faaliyetleri Hz. Osman'ın öldürülmesini takip eden fitne olayları, Hz. Ali ve Hz. Muâviye arasında vuku bulan çatışmalar neticesinde başlamıştır. Nitekim Hz. Ali taraftarı olan Şiîler, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sonra Hz. Ali'nin tayin edilmiş devlet başkanı olduğunu ortaya koymak için birçok rivayet öne sürüp, sahâbîlerin bu hadisleri göz ardı ettiğini ve Hz. Ali'nin hakkını gasp ettiklerini savunmuşlardır. Aynı zamanda muhalif konumunda olan Hz. Muâviye'yi yermek için de hadis uydurmuşlardır. Buna karşın Hz. Muâviye taraftarları da boş durmayıp Hz. Muâviye'nin faziletini göstermek amacıyla hadis uydurma faaliyetine katılmışlardır.

Hilafetle ilgili mücadelelerin ve tartışmaların yanında bir de Arap olanlar ve olmayanlar şeklinde mevâlîlere karşı yapılan siyaset ve aşağılama propagandası, hadis rivayetleri konusunda kötü sonuçlar doğurmuştur. Araplar tarafından dilleri, ırkları ve şahsiyetleri aşağılanan mevâlî, kendilerini, şehirlerini ve şahsiyetlerini övmek adına rivayetler uydurmuşlardır. Mevâlîye karşı ise Araplar da kendi dillerini, ırklarını ve kültürlerini müdafaa etmek ve Arap olmayanları yermek maksadıyla birçok rivayet öne sürmüşlerdir.

Siyasî ve sosyal hadiselerin meydana getirmiş olduğu bu tür siyasî rivayetler Müslümanların arasında bir nifak tohumu olarak kalmış ve tarih boyunca tartışmalara sebep olmuştur. Ancak hadis uydurma faaliyetinin şiddetlendiği dönemlerde hadisçiler uydurma faaliyetlerine karşı sert tedbirler almışlardır.

Bu çalışmada günümüzde hala tartışılmaya devam eden Emevîler eksenindeki rivayetler, muhaddislerimizin büyük bir gayret neticesinde ortaya koydukları bu eserlerden istifade edilerek tahlil ve tenkide tabi tutulmuştur. Araştırma neticesinde bir kısım rivayetlerin sahih olduğu büyük bir kısmının ise uydurulduğu anlaşılmıştır. İncelenen rivayetlerin çoğunun Emevîler ve Hâşimîler ekseninde yaşanan çatışmaların bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Emevîler ve yöneticilerini yeren rivayetleri uyduran râvîlerin incelenmesi sonucunda âlimler tarafından genel olarak Şiîlikle itham edilen kişiler olduğu belirtilmiştir. Nitekim öven rivayetlerde mübalağa yapılarak övgü ifadeleri, yeren rivayetlerde ise mübalağa yapılarak yergi ifadeleri kullanılması bu rivayetleri taraftarların uydurduğunu göstermektedir.

Şiâ'nın hadis uydurma faaliyetlerine karşı bazı Sünnîler de Hz. Muâviye lehinde hadis uydurmuşlardır. Sonraki dönemlerde ise bu uydurma faaliyetinden Hz. Muâviye mesul tutulup kendi adına hadis uydurduğu tezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat bu durum Hz. Muâviye'nin hadis uydurmacılığını tasvip ettiği anlamına gelmemektedir.

Netice itibariyle bu çalışmada Emevîler ve Emevîler'in Süfyânî koluna mensup yöneticileri hakkındaki eleştirilere kaynaklık teşkil eden hadisler ve çeşitli rivayetler senet ve metin yönünden incelenmeye çalışılmıştır. Toplam olarak yirmi sekiz rivayet üzerinde durulmuştur. Rivayetlerden az bir kısmı muteber hadis kaynaklarında yer almakla birlikte genellikle tarih ve mevzûât kitaplarında yer almıştır. Emevîler ekseninde incelenen rivayetler her ne kadar bir kısmı muteber kaynaklarda zikredilmişse de bu rivayetlerin zayıf ve mevzû olduğu tespit edilmiştir. Mevzû olduğu tespit edilen rivayetlerden bir kısmının aslında sahih olan rivayetlerin değiştirilerek elde edildiği anlaşılmıştır.

Hz. Muâviye hakkında ise merfu nitelikli hadisler içerisinde daha çok öven rivayetlere rastlanırken az da olsa bir kısım yeren rivayetler tespit edilmiştir. Öven rivayetlerden bir tanesi Buhârî ve Müslimde yer alıp, sahih hükmünde olan ilk deniz seferine çıkan komutan rivayetidir. Ayrıca muteber hadis kaynaklarında yer alan ve sahih hükmünde olan üç hadis tespit edilmiştir. Hz. Muâviye'yi öven diğer rivayetler ise çok zayıf ve mevzû hükmündedir. Bu rivayetlerin Hz. Muâviye taraftarlarınca onu yüceltmek amacıyla uyduruldukları anlaşılmıştır.

Hz. Muâviye hakkındaki yergi ifade eden rivayetlerden ikisi Müslim'de yer almakla birlikte incelemeler sonucunda tam anlamıyla yergi ifade etmediği anlaşılmıştır. Diğer yergi ifade eden rivayetler de zaten mevzû hükmündedir. Yezîd b. Muâviye hakkında ise merfu nitelikli bir rivayet tespit edilmiştir. Tespit edilen bu rivayetin incelemeler sonucunda uydurma bir rivayet olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Abdülcebbâr, Süheyb. *el-Müsnedü'l-mevzû*, 2013.

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdîss 'alâ elsineti'n-nâs*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1351.

Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah el-Bağdadî. *Kitâbü'ş-Şerî'a*. Riyad: Daru'l-Vatan, 1420.

Ağırakça, Ahmed. *Emeviler döneminde kıyamlar*. İstanbul: Şafak Yayınları, 1992.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto, 2020.

Akgün, Hüseyin. *Goldziher ve Hadis*. Ankara: Araştırma, 2019.

Akyüz, Hüseyin. “Yemekte Sağ Elin Kullanılmasıyla İlgili Bir Rivayetin Sened ve Metin Tenkidî”. *Ekev Akademi Dergisi* 59 (2014).

Akyüz, Vecdi. *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi, 1998.

Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbârî'l-mevzû'a*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1971.

Kur'an-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Âmidî, Ebû'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebîed b. Salim. *Ebkarü'l-efkar*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.

Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*. İstanbul: Ensar, 19. Basım, 2020.

Apaydın, Sadettin. *Tarihi Süreçte Hz. Muâviye Hakkındaki Eleştirel Rivayetlerin Değerlendirilmesi ve Tenkidî*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2021.

Aşıkutlu, Emin. “Cerh ve Ta'dîl”. C. 7. İstanbul, 1993.

Avcı, Casim. “Kureyş”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara, 2002.

Avcı, Casim. “Uhud Gazvesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 42, 2012.

Aycan, İrfan. “Câhız ve Emevî Tarihine Mutezîlî Bir Yaklaşım”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (1996).

Aycan, İrfan. “Ebû Süfyân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul, 1994.

Aycan, İrfan. *İdeolojik tarih okumaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998.

Aycan, İrfan. “Muâviye b. Ebû Süfyân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara, 2020.

Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1990.

Aycan, İrfan. “Ziyâd b. Ebîh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul, 2013.

Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî. *Avnü'l-ma'bud şerhu Süneni Ebî Davud*. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415.

Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *Temhîdû'l-evâ'il ve telhîsü'd-delâ'il*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1986.

Balcı, İsmail. “İmamlar/Halifeler Kureys'tedir İddiasının Kritiği”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016).

Başaran, Selman. “Hakem b. Ebû'l-Âs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul, 1997.

Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşraf*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1417.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahlâkî şâhibi's-şerî'a*. thk. Abdülmu'ti Kal'aci. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.

Bezzâr, Ebû Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Müsnedü'l-kebîr ve el-Bahrü'z-zehhâr*. Beyrut: Müessesetu Ulumi'l-Kur'ân, 1988.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları*. İstanbul: Hisar Yayınevi, 2014.

Bozkurt, Nebi. “Hucr b. Adî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hucr-b-adi>

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Tarihü'l-evsat*. Kahire: Mektebetü Daru't-Türas, 1977.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b İsmail. *Sahihü'l-Buhari: el-Camiu'l-müsnedü's-sahih*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır. Dâru Tavki'n-Necât, 2001.

Canikli, İlyas. *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*. İstanbul: Medrese Yayınları, 1. Basım, 2006.

Cemâleddin Kâsimî, Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Saîd. *Kavâ'idü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1431.

Cessâs, Ahmed b. Ali Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavî. Beyrut: Daru'ihyâi't-türâs, 1996.

Cevdet Paşa, Ahmed. *Kıyası Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966.

Cûzekânî, Ebû Abdullah Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin. *el-Ebatil ve'l-menakir ve's-sıhah ve'l-meşahir*. Riyad: Dârü's-Sumay'î, 1422.

Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*. thk. M. Bedruddîn el-Halebî. Mısır: Matbaatu's-Saade, 1907.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf. *Kitâbü'l-İrşad ilâ kavâti'l-edilleti fî usûli'l-i'tikad*. Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, ts.

Çelik, Abdullah. “Hadis İlimleri Işığında Haber Doğruluğunun Tespiti”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022).

Çelik, Abdullah. *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Dîvan, 2022.

Çiftçi, Narin. *Emevi Devletinde İktidar ve Muhalefin Dini Söylem Analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2019.

Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl. *Sünenü'd-Dârimî*. Suûdi Arabistan: Daru'l-Muğnî, 1412.

- Demir, Mahmut. *Hadis ve İdeoloji*. Ankara: Otto Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Demircan, Adnan. *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ebû Avâne el-İsferâyîni, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm. *Müstahrecu Ebî Avâne*. thk. Eymen b. Arif ed-Dımaşki. Beyrut: Dârü'l-Ma'ârif, 1998.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. *Sünenu Ebî Dâvud*. thk. Şuayb el-Arnaût. Daru Risaleti'l-Alemiyeye, 2009.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-Vasit fî ulum ve mustalahi'l-hadis*. Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1431.
- Ebû Ya'la el-Ferra, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-Ahkâmü's-sultâniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ. *Müsenedu Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dımaşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1984.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Tarihu'l-Mezâhibi'l-İslamiyye*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Efendioğlu, Mehmet. "Bazı Sahâbiler Ücret Karşılığı Hadis Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir Mi?" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*.
- Efendioğlu, Mehmet. "Tedvîn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul, 2011.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1996.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1992.
- Emin, Ahmed. *Duha'l-İslâm*. Mısır: Mektebetu Nüzhetu'l-Mısıriyye, ts.
- Eş'arî, Ebû'l-HasanEbû'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. Kahire: Daru'l-Ensar, 1987.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005.
- Fayda, Mustafa. "Bedevî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul, 1992.
- Fayda, Mustafa. "Bedir Gazvesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul, 1992.
- Fazlurrahman. *İslâm*. çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın. Selçuk Yayınları, 3. Basım, 1993.
- Fazlurrahman. *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*. çev. Salih Akdemir. Ankara, 1995.
- Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî. *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, 1343.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hâricîler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 16, 1997.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hasan". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul, 1997.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hüseyin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin>
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Fedâihu'l-Bâtıniyye*. thk. Muhammed Aliyyu'l-Kutb. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2001.
- Geçit, Salih. *Sahabe Döneminde Siyaset*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2. Basım, 2020.

Goldziher, Ignaz. *Muhammedanische Studien*. 2 Cilt. Halle, 1889.

Hadimî, Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa b. Osman. *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye*. Matbaatu Halebi, ts.

Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

Halîlî, Ebû Ya'la el-Halîl b. Abdullah b. Ahmed. *el-İrşâd fî ma'rifeti ulemai'l-hadis*. thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdris. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn. *Kitâbü's-Sünne*. thk. Atıyye Zehrani. Riyad: Dârü'r-Raye, 1989.

Hamadâvî, Şeyh Abdülkerîm Muhammed Mutî'. *Sülesiyyetü Fıkhî'l-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Mağrib, 2003.

Hamidullah, Muhammed. "Hendek Gazvesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 17, 1998.

Hamidullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul, 1998.

Hamidullah, Muhammed. *İslam peygamberi*. çev. Salih Tuğ. Ankara, 2003.

Harbutlî, Ali Hasen. *el-İslamu ve'l-Hilafe*. Beyrut: Daru Beyrut, 1992.

Hâris b. Ebû Üsâme, Ebû Muhammed Haris b. Muhammed b. Dâir. *Müsnedü'l-Hâris bin Muhammed bin Ebî Üsâme*. Medine: Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, 1413.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1938.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2002.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit. *er-Rihle fî talebi'l-hadis*. thk. Nurettin İtr. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1395.

Hatiboğlu, İbrahim. "Rihle". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul, 2008.

Hatiboğlu, M. Said. *Hilafetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*. Ankara: Otto y.y, 2017.

Hatiboğlu, M. Said. *Siyasi-İctimai Hadislerle Hadis Münasebetleri*. Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2020.

Hatiboğlu, Mehmed Said. *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*. Ankara: Otto, 2015.

Hayrâbâdî, Muhammed Ebû'l-Leys. "el-İmametü'l-Uzmâ Fi'l-İslam". *et-Tecdîd* 21/41 (2017).

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. Mektebetü'l-Kudsi, 1352.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid*. Mektebetü'l-Kudsi, 1352.

Hizmetli, Sabri. "Kitabu'l-Osmaniyye'ye Göre Cahız'ın İmamet Anlayışı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983).

Hoydalı, Adnan. *Mevlevî Hafız Abdülcemil Efendi'nin Ez-Zaferü'l-Hamidiyye Risalesi ve İslam Kamu Hukukunda Hilafetin Kureyşliliği Tartışmaları*. İstanbul, 2010.

İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed Kurtubî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Beyrut: Daru'l-Cil, 1412.

İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi. *el-İkdü'l-ferid*. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1431.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcanî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418.

İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Kinânî ed-Dimaşkî. *Tenzihü's-şer'iatî'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*. thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf - Abdullah Muhammed es-Siddîk. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1431.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Garamel-Amri. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.

İbn Ebi'l-Hadîd, İzzüddîn Hâmid. *Şerhu Nehci'l-belâğa*. Beyrut, 1374.

İbn Ebû Asım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhâk. *el-Âhâd ve'l-mesânî*. Riyad: Daru'r-Râye, 1411.

İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1952.

İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Kitabü'l-ilel*, ts.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Kitâbü'l-musannefî'l-ehâdis ve'l-asar*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Kitâbü'l-musannefî'l-ehâdis ve'l-asar*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Furek, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Furek el-Ensârî. *Makâlâtü Şeyh Ebî Hasan el-Eş'arî*. thk. Ahmed Abdurrahman es-Sâyih. Kahire: Mektebetu Sakafetu't-Diniyye, 2005.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-mîzân*. Beyrut: Müessesetü'l-İlmi li'l-Matbuat, 1971.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1995.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*. Riyad: Dârü'l-Âsime, ts.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Medine: Mektebetü Tahkik, 1996.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Halep: Dârü'r-Reşid, 1406.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hindistan: Matbatu Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1326.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2015.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldun*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.

İbn Hâmid, Abdülaziz b. Ahmed. *Muâaviye b. Ebî Süfyan Müdafası*. çev. Necmi Sarı. İstanbul: Ümmülkura, 2010.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhin mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkin*. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1976.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed et-Temîmî. *el-Mecrûhin mine'l-muhaddisîn ve'd-duâfâ' ve'l-metrûkin*. thk. Mahmud İbrahim Zayed. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsan fî takribi Sahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak es-Sülemî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1975.

İbn Kani', Ebû'l-Hüseyin Abdülbaki b. Kani' b. Merzûk. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Ebû Abdurrahman Salâh Mısratî. Medine: Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, 1418.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *el-Menârü'l-münîf fi's-şahîh ve'z-za'îf*. Beyrut: Dar-u İbn Hazm, 1440.

İbn Kesîr, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. Riyad: Daru Taybe, 1999.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihaye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa Abdülvahid. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-Nihaye*. thk. Ali Şeyri. Dar-u İhyâi't-türâs, 1. Basım, 1988.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Maârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1992.

İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Muhammed. *Ma'rîfetü's-sahabe*. thk. Amir Hasan Sabri. Matbuatu Camiatü'l-İmaratî'l-Arabiyyeti'l-Müttehide, 1426.

İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed. *Câmi'u'l-ulum ve'l-hikem*. thk. Şuayb el-Arnaût-İbrâhim Bacis. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm. *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*. Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1986.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Der'ü teârûzi'l-akl ve'n-nakl*. Riyad : Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1979.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-'Avâsım mine'l-kavâsım*. thk. Muhibbüddin el-Hatîb. Beyrut: Daru'l-Cil, 1987.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-mesânîd*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-İlelû 'l-mütenâhiye fî 'l-ehâdîsi 'l-vâhiye*. Pakistan: İdâretü'l-ulumi'l-eseriyye, 1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Kitâbü 'l-mevzûât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Câmiü 'l-usûl min ehâdîsi 'r-Resûl*. thk. Abdülkadir Arnaût. Mektebetü Daru'l-Beyan, 1972.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir. *el-Ensâbü 'l-müttefika*. Leiden: E.J. Brill, 1865.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir. *Tezkiretü 'l-huffâz*. thk. Hamdi b. Abdülmecid b. İsmail es-Selefi. Riyad: Dârü's-Sumay'î, 1994.
- Juynboll, G. H. Albert. *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*. çev. Salih Özer. Ankara: Ankara Okulu, 2002.
- Juynboll, G. H. Albert - Özer, Salih. *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*. Ankara, 2000.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasan Âbâdî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve 'l-'adl*. thk. Mahmud Muhammed Kasım. Beyrut: Dar-u ihyâi't-türâs, 2002.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî. *Şerhu 'l-Usulî 'l-Hamse*. thk. Abdülkerîm Osman. Kahire: Mektebetü Vehb, 1996.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Me'âsirü 'l-inâfe fî me'âlimi 'l-hilâfe*. thk. Abdüssettar Ahmed Ferrac. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1985.
- Kandemir, M. Yaşar. "Amr b. Saîd b. Âs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul, 1991.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hadis". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hâlid b. Saîd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzu Hadisler*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 10. Basım, 2017.
- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arap". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul, 1995.
- Karadavî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1993.
- Katip, Ahmet el-. *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik*. İstanbul: Mana Yayınları, 2009.
- Kettânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs. *Nazmü 'l-mütenâsir mine 'l-hadîsi 'l-mütevâtir*. Mısır: Zatü'l-Feharisü'l-ilmiyye, ts.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara, 1981.
- Köse, Hızır Murat. "Siyaset". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 37, 2009.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleri İle İmam Mâtürîdî". *Dini Araştırmalar* 5/15 (2003).
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Ma'mer b. Râşid, Ebü Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî. *el-Câmi'*. thk. Habiburrahman A'zami. Pakistan: el-Meclisü'l-İlmi, 1403.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü 's-sultâniyye*. Kahire: Daru'l-Hadis, ts.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü 'l-Kemâl fî esmâ 'i 'r-ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.

Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf*. Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983.

Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *İkmâlu Tehzîbu'l-Kemâl*. Fârukü'l-Hadisi li't-Tab'ati ve'n-Neşr, 2001.

Muhammed b. Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *Kitabü'l-Muhabber*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1942.

Mübârekpûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, ts.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*. Mısır: Mektebetü't-Tüccariyeti'l-Kübra, 1356.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî. *Künûzü'l-haka'ik min hadîsi hayri'l-halâ'ik*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1956.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahihi Müslim*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1956.

Naim, Ahmed. *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi*. Ankara, 1979.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im eş-Şiblî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*. Halep: Mektebetü'l-matbû'âtî'l-islâmiyye, 1986.

Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid. *Tebîrâtü'l-edille*. Dimaşk: al-Caffân ve'l-Cabî, 1993.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b Şeref b Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1929.

Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdullah Nuaym b. Hammâd b. Muâviye. *Kitabü'l-Fiten*. thk. Semîr b. Emin ez-Züheyrî. Kahire: Mektebetü't-Tevhid, 1412.

Önkal, Ahmet. "Hicret". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul, 1998.

Önkal, Ahmet. "İslâm Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi". *Marife* 1 (2005).

Öz, Mustafa. "Kerbelâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara, 2022.

Özkan, Mustafa. *Dört Halife ve Emevîler Döneminde Din-Devlet İlişkisi*. Ankara: Araştırma, 2015.

Pazarlıoğlu, Mustafa. *Hicri İlk Üç Asırda Halifelerin Rivayetindeki Yeri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2001.

Rânehürmüzî, Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvi ve'l-vâî*. Beyrut, 1404.

Reyye, Mahmud Ebu. *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988.

Sancaklı, Saffet. "İstikbâle Yönelik Hadislerin Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmi Dergi* 37/3 (2001).

Sarıçam, İbrahim. *Emevî Hâşimî İlişkileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 4. Basım, 2015.

Sarıçam, İbrahim. "Harb b. Ümeyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul, 1997.

Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ-Abdulkadir Şener. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Şehârenpûrî, Halîl b. Ahmed b. Mecîd. *Bezlü 'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*. thk. Ebü'l-Hasan Nedvî. Hindistan: Merkezu's-Şeyh Ebî'l-Hasan en-Nedvî, 2006.

Şehâvî, Ebü'l-HEbü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *Fethü 'l-mug̃s bi-şerhi Elfıyyeti 'l-hadîs li 'l-İrâkî*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003.

Sibâî, Mustafa es-. *es-Sünne ve mekânetühâ fî 't-teşrî 'i 'l-İslâmî*. Dımaşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2000.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Câmiü 'l-ehâdis*. thk. Hasan Abbas Zekî, 1431.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-Le 'âli 'l-masnû 'a fî 'l-ehâdisi 'l-mevzû 'a*. thk. Ebü Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyza. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribü 'r-râvî fi şerhi Takrîbi 'n-Nevevî*. thk. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Daru Taybe, 1431.

Şahin, Hamdi. *ed-Devletü 'l-Ümeviyye el-müftera aleyha*. Kahire: Dârü'l-Kahire li'l-Kitâb, 2001.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Milel ve 'n-Nihal*. thk. Muhammed Abdülkâdir el-Fâdilî. Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 2000.

Şentürk, Rasim. “Kabile”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul, 2001.

Şevkanî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *el-Fevâ'idü 'l-mecmû 'a fî 'l-ehâdisi 'l-mevzû 'a*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ El Yemani. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1441.

Tabatabaî, Muhammed Hüseyin - Akçay, Mustafa. “İmamın Bilgisine Dair (İmamet Düşüncesi)” 4/3 (2004).

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu 'cemü 'l-evsat*. thk. Tarık b. Abdullah b. Muhammed b. Muâz. Kahire: Dârü'l-Harameyn, ts.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu 'cemü 'l-kebîr*. Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedü 'ş-şâmiyyîn*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târîhu 'l-ümem ve 'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Mısır: Daru'l-Mearif, 1387.

Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b Muhammed b Selâme. *Şerhu Müşkili 'l-âsar*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Tarsûsî, Necmeddin İbrahim b. Ali. *Tuhfetu 't-Türk*. thk. Rıdvan es-Seyyid. Beyrut: Daru't-Talîa, 1992.

Tayâlisî, Ebü Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki. Mısır: Daru'l-hicre, 1999.

Tîbî, Ebü Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu 't-Tîbî ala Mişkâtî 'l-Mesâbih*. thk. Abdülhamid Ahmed Yusuf Hindavî. Mekke: Mektebetü Nezzar, 1997.

Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u 'l-kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u 's-sahîh*. thk. İbrâhim Atve İvaz. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1975.

- Turhan, Halil İbrahim. *Rical Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Tüzün, İdris. “Emevî Halifeleri ve Hadis”. *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*.
- Ukaylî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr. *ed-Duağâü’l-kebîr*. thk. Abdü’l-mu’tî’ Emin Kala’cî. Beyrût: Dârü’l-Mektebeti’l-İlmiyye, 1404.
- Uraler, Aynur. “Ümmü Habîbe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul, 2012.
- Uyar, Gülgün. “Ümmü Cemîl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul, 2012.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul, 1995.
- Yiğit, İsmail. “Osman”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 33. İstanbul, 2007.
- Yiğit, İsmail. “Sıffin Savaşı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul, 2009.
- Yiğit, İsmail. “Ümeyye b. Abdüşems”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/302. İstanbul, 2012.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 37. Basım, 2017.
- Yücel, Ahmet. *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mizânü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Tahrîcü’l-ehâdis ve’l-âsâri’l-vâkı’a fî tefsîri’l-Keşşâfli’z-Zemahşerî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa’d. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh Mus’ab b. Abdillâh b. Mus’ab. *Nesebu Kureys*. Kahire: Dârü’l-Maârif, 1982.
- “ed-Devletü’l-Emeviyye ve’s-Sünnetü’n-Nebeviyye”. *Selef Araştırma ve Çalışmalar Merkezi*.
- The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford, 1967.